

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

2012

cultuur

in beeld

cultuur in beeld

2012

Inhoudsopgave

Voorwoord	6
Hoofdstuk 1 De cultuursector in transitie; managementsamenvatting	8
1.1 Inleiding	9
1.2 Een andere rol voor de overheid	9
1.3 Cultuursector onder druk	10
1.4 De nieuwe contouren van cultuur	11
Hoofdstuk 2 Naar een nieuw bestel	14
2.1 Inleiding	15
2.2 Budgettaire ontwikkelingen bij de rijksoverheid	15
2.3 Het proces	19
2.4 De aanvraagprocedures; ontwikkelingen in de beoordelingssystematiek	20
2.5 De aanvraagronde 2013-2016	22
2.6 Verwachtingen rondom omzet, publieksbereik en verdienvermogen	27
Hoofdstuk 3 Overzicht van de gesubsidieerde sectoren	32
3.1 Inleiding	33
3.2 Podiumkunsten en erfgoed	33
3.2.1 Podiumkunsten	33
3.2.2 Erfgoed	36
3.3 Beeldende kunst, film en letteren	39
3.3.1 Beeldende kunst	39
3.3.2 Film	41
3.3.3 Letteren	43
3.4 Creatieve industrie: architectuur, vormgeving en nieuwe media	44
3.5 Cultuureducatie, amateurkunst en bibliotheken	45
3.5.1 Cultuureducatie en amateurkunst	46
3.5.2 Bibliotheken	48

Hoofdstuk 4 Economie van de cultuursector	50
4.1 Inleiding	51
4.2 Economische kerncijfers	51
4.2.1 Bijdrage aan de economie	51
4.2.2 Indirecte economische effecten	52
4.2.3 Export en internationalisering	52
4.3 Ontwikkeling crisis & ondernemerschap	56
4.3.1 Gevolgen economische crisis worden duidelijk	56
4.3.2 Meer eigen inkomsten	59
4.3.3 Prijs- en inkomensgevoeligheid van het bezoek aan culturele activiteiten	59
4.4 Werkgelegenheid	61
4.4.1 Omvang sector	61
4.4.3 Arbeidsvoorwaarden	63
4.4.4 Aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt	65
4.5 Ondersteuning bij transitie	68
4.5.1 Fictie- en transitiekosten van voorheen gesubsidieerde instellingen	68
4.5.2 Ondersteuning bij re-integratie	68
4.5.3 Programma ondernemerschap	69
Hoofdstuk 5 Veranderingen in praktijk	72
5.1 Inleiding	73
5.2 Meer bezoekers en ander publiek; publieksgericht produceren	73
5.2.1 Doelgroepen	74
5.2.2 Meer betrokkenheid van het publiek	75
5.2.3 Aanpassing van product	77
5.2.4 Differentiatie prijzen	78
5.3 Veranderende verdienmodellen	80
5.3.1 Crowdfunding	80
5.3.2 Mecenassen en vriendenverenigingen	82
5.3.3 Samenwerkingsverbanden	83
5.3.4 De rol van de creatieve sector bij innovatie	84
5.3.5 Terugverdienmogelijkheden	86
5.3.6 Sponsoring in natura	86
5.4 De toekomst van de praktijk	87

>>

Hoofdstuk 6 Cultuureducatie en cultuurparticipatie	88
6.1 Inleiding	89
6.2 Cultuureducatie	91
6.2.1 Op school: Cultuureducatie met kwaliteit	91
6.2.2 Cultuureducatie door rijksgesubsidieerde culturele instellingen	93
6.2.3 Lezen voor het plezier als stimulans voor leesvaardigheid	95
6.3 Cultuurparticipatie	96
6.3.1 Cultuurparticipatie door bezoek	96
6.3.2 Cultuurparticipatie via de media	99
6.4 Vrijwilligerswerk en vriendenverenigingen	101
6.5 Amateurkunst	103
6.5.1 De toekomst van de amateurkunstbeoefening	104
Hoofdstuk 7 Gegevens cultuurproducerende instellingen Rijksoverheid & Fondsen	106
7.1 Inleiding	107
7.2 Monitoring van gesubsidieerde cultuurproducerende instellingen	107
7.3 Meerjarige subsidies	107
7.4 Eigen inkomsten	109
7.5 Output en publieksbereik	114
7.6 Regionale spreiding	117
Bijlagen	121
Erfgoed	122
Podiumkunsten	128
Beeldende kunst / Film / Letteren	131
Creatieve industrie	136
Decentrale sectoren	139
Overig	141
Literatuur	143
Colofon	148

Voorwoord

De cultuursector is in beweging. Van de cultuursector wordt nog meer dan voorheen verwacht dat zij ondernemend is, inzet op publieksbereik en kinderen en jongeren kennis laat maken met cultuur. Die beweging is duidelijk terug te zien in de besluiten over financiering door het Rijk. Die besluiten werden op Prinsjesdag bekendgemaakt.

Het gaat om een nieuw evenwicht tussen publieke en private financiering. De rijksoverheid financiert minder instellingen. Gemeenten staan voor dezelfde uitdaging als de overheid: een blijvende betrokkenheid bij cultuur, maar minder publiek geld. Ook zij hebben keuzes moeten maken, of gaan dit de komende tijd doen. Ook zij willen de betekenis van cultuur voor hun stad of regio vergroten door meer betrokkenheid van publiek en meer samenwerking.

Om de betekenis van de cultuursector te begrijpen, heb je niet alleen inspirerende verhalen nodig, maar ook *facts en figures*. Hoe groot is de cultuursector? Welke bedragen gaan er in om? Welke trends zie je op grond van de cijfers?

Voor u ligt de uitgave 'Cultuur in Beeld 2012'. Veel aandacht gaat uit naar de veranderingen in het cultuurbeleid en de uitdagingen waar kunstenaars en instellingen voor staan. De publicatie laat cijfers zien van de instellingen uit de basisinfrastructuur, van de fondsen en van de vier grote steden. Ook is er aandacht voor de niet-gesubsidieerde sector.

'Cultuur in Beeld 2012' biedt u een brede blik op de cultuursector. Brancheverenigingen, fondsen, grote steden en het Rijk hebben voor deze publicatie hun gegevens samengebracht. Die samenwerking is belangrijk om een goed beeld van trends en ontwikkelingen te krijgen.

Het is een onmiskenbare informatiebron voor iedereen die zich met cultuur bezighoudt: voor kunstenaars en instellingen, voor beleidsmakers en onderzoekers.

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Halbe Zijlstra

Hoofdstuk 1

De cultuursector in transitie; management-samenvatting

1.1 Inleiding

Voor heel veel mensen, jong en oud, is cultuur (kunsten, erfgoed) belangrijk in hun leven. Kinderen leren er over op school, als ze er al niet thuis mee in aanraking zijn gekomen. Mensen bezoeken voorstellingen, tentoonstellingen en lezen boeken. We wonen en leven in een culturele omgeving, met monumenten, cultuurlandschappen en vernieuwende architectuur. Daarnaast zijn mensen in hun vrije tijd actief in de kunsten, bijvoorbeeld in een koor, of als vrijwilliger voor hun culturele vereniging of museum.

Meer dan driekwart van de bevolking vindt kunst en cultuur belangrijk voor de Nederlandse samenleving. Een nog groter aandeel (85%) vindt kunst en cultuur belangrijk voor de algemene ontwikkeling van kinderen. Nederlanders vinden het leuk om culturele instellingen te bezoeken, miljoenen doen dit jaarlijks, net als bijna 10 miljoen buitenlandse bezoekers. Nederland staat in de Europese top drie met theaterbezoek, het lezen van boeken en het bezoeken van historische gebouwen, musea of galerieën.

Dit belang van cultuur is in 2012 onverminderd groot. De gewijzigde economische omstandigheden hebben grote invloed op de culturele sector. Cultuur in Beeld staat in 2012 in het teken van deze verandering. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste thema's van Cultuur in Beeld beschreven.

1.2 Een andere rol voor de overheid

In de maatschappij en in de politiek klinken kritische geluiden over subsidiëring van kunst en cultuur. Het model van overheidssubsidiering van de culturele sector is na de Tweede Wereldoorlog opgebouwd en steeds verder uitgebouwd. Het oordeel over wie subsidie moet krijgen, werd in dat model overgelaten aan een selecte groep kenners. Onder andere door individualisering, keuzevrijheid en de toenemende invloed van media in het dagelijks leven van mensen is zo'n model niet langer vanzelfsprekend. Daarmee is ook het model van financiering door de overheid onderwerp van discussie.

De overheid zal aanzienlijk bezuinigen op haar uitgaven. Zo verkleint de rijksoverheid haar rol als financier van de culturele sector. Het Rijk bezuinigt met ingang van 2013 in totaal 200 miljoen euro op de culturele sector. Dit is een bezuiniging van ruim 20%. In 2011 en 2012 heeft de rijksoverheid de eerste bezuinigingen doorgevoerd, respectievelijk 30 en 50 miljoen euro. Er zijn scherpe keuzes gemaakt bij haar vierjaarlijkse subsidieverlening voor de periode 2013-2016. Bij de meeste gemeenten en provincies is eenzelfde beeld zichtbaar, ook daar zijn in de jaren 2011 en 2012 kleinere bezuinigingen doorgevoerd. Voor de periode 2013-2016 wordt een grotere bezuiniging verwacht, van gemiddeld circa 10%.

Voor 2013-2016 hebben de overheden ingrijpende keuzes gemaakt. Dat is zichtbaar in beschikbare budgetten en resulteert in minder instellingen die subsidie krijgen. Bij deze teruggang is rekening gehouden met een evenwichtige verdeling over regio's. Het Rijk financiert een basisinfrastructuur van hoogwaardige internationale kwaliteit, waarbij talentontwikkeling, cultuureducatie en ondernemerschap centraal staan. Grootschalig aanbod is een belangrijk kenmerk van de basisinfrastructuur. De fondsen hebben hierop een aanvullende rol waarbij oog is voor spreiding en vernieuwing. Bij het Fonds Podiumkunsten was matching door de gemeenten een manier om sneller voor subsidie in aanmerking te komen. Met deze rolverdeling wordt een goede spreiding van het aanbod gegarandeerd. Instellingen zorgen door regelmatig te reizen met producties voor een brede toegankelijkheid van het gesubsidieerde aanbod in de regio.

1.3 Cultuursector onder druk

Sinds eind 2008 verkeert de Nederlandse economie in recessie. De verwachting is dat deze periode van recessie nog enige tijd aan zal houden. De economische vooruitzichten voor Nederland zijn niet positief. Het effect van de recessie op de culturele sector zal de komende jaren duidelijk zichtbaar worden. Daarnaast wordt de sector geconfronteerd met de effecten van de veranderende rol van de overheid.

De recessie heeft al langere tijd effect op het niet-gesubsidieerde segment van de sector, dat is bijvoorbeeld te zien in de architectuur- en in de boekensector. De architectuursector heeft een lange ontwerptraditie in woningbouw, stedenbouw, weg- en waterbouw. Deze branche ondervindt grote problemen doordat bouwprojecten in de huizen- en kantorenmarkt stil zijn komen te liggen als gevolg van het inzakken van de markt. Op dit moment staat 14% van de kantoren leeg, in 2015 zal dat 25% zijn. Ook de markt voor boeken stond in het eerste kwartaal van 2012 flink onder druk. Verschillende partijen in de branche kampen met financiële problemen, dat had zijn weerslag op de omzet. Deze omzetsdalingen leidden tot sluiting van boekhandels.

Door de recessie maken mensen scherpere keuzes in hun uitgaven. Dit heeft effect op de culturele sector. Bij de Vereniging Vrije Theater Producenten (VVTP), de podia aangesloten bij de Vereniging van Schouwburg en Concertgebouwdirecties (VSCD) en de Vereniging van Nederlandse Poppodia en -Festivals (VNPF) is na 2008 een teruggang van het aantal bezoeken te zien. Bij de VNPF is het aanbod afgenomen, waardoor er minder bezoeken zijn. Bij de VVTP en VSCD is ondanks een verlaging van de toegangsprijzen een daling van de bezoekerscijfers te zien vanaf 2008.

De gesubsidieerde sector ondervindt tot op heden minder last van de recessie. Vanaf 2008 is een lichte afname van de groei van het aantal bezoeken waar te nemen. De gesubsidieerde sector heeft over het algemeen een trouw publiek. Het is veelal hoog opgeleid, wat ouder en koopkrachtig, ook in tijden van recessie.

Doordat de structurele instellingssubsidies bij de verschillende overheden voor vier jaar worden vastgelegd, zullen de effecten van de bezuinigingen voor de gesubsidieerde sector vanaf 2013 zichtbaar worden. Door de bezuinigingen is de sector extra geprikkeld om op zoek te gaan naar nieuwe inkomstenbronnen. Uit de analyse van de subsidieaanvragen 2013-2016 voor de instellingen in de basisinfrastructuur, blijkt dat de meeste instellingen veel aandacht hebben voor ondernemerschap. Instellingen verwachten de komende jaren meer inkomsten uit fondsenwerving en publieksbereik te halen. Gemiddeld genomen verwachten instellingen in de basisinfrastructuur een stijging van de publieksinkomsten, in 2013 circa 7%.

Uit ramingen van het CPB blijkt dat tot en met 2013 uitgegaan moet worden van een reële koopkrachtdaling van 0,5%. Het zal zowel voor de gesubsidieerde als de niet-gesubsidieerde sector veel inspanning kosten om publiek te blijven binden in een tijd dat het besteedbaar inkomen voor veel mensen daalt.

1.4 De nieuwe contouren van cultuur

Door bovenstaande ontwikkelingen zal de sector zich moeten herstructureren. De verhouding tussen gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde instellingen verandert mogelijk. Organisaties zullen in sommige gevallen reorganiseren of fuseren en zoeken naar nieuwe manieren om het publiek te binden. De herstructurering van de sector gaat op instellingsniveau soms gepaard met een forse inkrimping van het budget. Dit betekent voor een aantal instellingen mogelijk het einde van hun bestaan. De komende jaren biedt de rijksoverheid ondersteuning aan culturele instellingen en mensen die werkzaam zijn in de culturele sector, bijvoorbeeld bij re-integratie.

De inkomstenkant voor de culturele sector staat de komende jaren onder druk. Instellingen zetten daarom in op het verbreden van de doelgroep en proberen hun publieksbereik te vergroten. De verwachting is dat er ook zeker mogelijkheden liggen om potentieel bezoek om te zetten in werkelijk bezoek. Er zijn veel initiatieven om het publiek te bereiken. Het gebruik van social media, intensieve marketing en fondsenwervingsprogramma's heeft veel aandacht. De overheid neemt een aantal fiscale maatregelen om het geefgedrag van mensen te bevorderen en is in samenwerking met de culturele sector en private partijen gestart met een communicatiestrategie om culturele instellingen te ondersteunen bij giften- en fondsenwerving.

Veel instellingen kijken ook naar de kostenkant van de begroting en proberen verschillende activiteiten efficiënter te organiseren. Binnen de gesubsidieerde sector zijn veel samenwerkingsverbanden en fusies zichtbaar. Dat kan gaan om inhoudelijke en artistieke samenwerking, maar ook om het delen van de back-office. Podia en instellingen zoeken elkaar meer op. Gemeenten verzorgen van oudsher de huisvesting van culturele instellingen. Nu ook de gemeentelijke begrotingen onder druk staan, wordt bij veel gemeenten de vastgoedportefeuille herzien en gaan instellingen samen in één gebouw.

De contouren van het cultuurbeleid van de toekomst worden helder. De sector toont veerkracht en creativiteit en er ontstaat een nieuw evenwicht. Instellingen zijn door de bezuinigingen extra op zoek gegaan naar andere inkomstenbronnen en toetsen nieuwe verdienmodellen aan de praktijk. Sommige nieuwe werkwijzen zorgen voor meer, of ander publiek. Anderen bewerkstelligen een vergroting van de eigen inkomsten. Dit vergt tijd. Culturele instellingen moeten eerst investeren in capaciteit, geld en contacten voordat bepaalde initiatieven van de grond kunnen komen en kunnen functioneren. Kortom, ondernemerschap blijft de komende jaren van groot belang voor de culturele sector. Uitwisseling van ervaring en kennis zijn van groot belang. Daarnaast kan samenwerking en kennisdeling zorgen voor kruisbestuiving van ondernemende initiatieven en deze verbinden met bijvoorbeeld de aanpak van maatschappelijke of sociale vraagstukken.

Hoofdstuk 2

Naar een nieuw bestel

2.1 Inleiding

Het grootste deel van de culturele sector wordt door ‘de markt’ gefinancierd. De overheid springt bij als het gewenste aanbod, behoud en beheer van cultuur onvoldoende tot stand komt. Die financiële overheidsbemoediging verschilt sterk per (sub)sector. Van de drie overheden zijn de gemeenten de grootste subsidieverstrekkingen voor kunst en cultuur. Zij zijn verantwoordelijk voor lokale voorzieningen en huisvesting. De culturele basisinfrastructuur van het Rijk bestaat uit instellingen met topaanbod met een nationale of internationale uitstraling. De ondersteuning door de rijkscultuurfondsen is meer gericht op kleine en middelgrote instellingen, innovatie en talentontwikkeling. De huidige bezuinigingen op cultuursubsidies zorgen er voor dat de overheid verder op afstand komt te staan. Dit hoofdstuk schetst de aankomende stelselverandering.

2.2 Budgettaire ontwikkelingen bij de rijksoverheid

Het kabinet Rutte heeft in de brief ‘Meer dan Kwaliteit’ de contouren van het nieuwe cultuurbeleid neergelegd. Tabel 2.1 geeft de samenstelling van de rijksuitgaven weer voor de jaren 2011 en 2013 en laat zien dat de bekostiging van instellingen en subsidie voor programma's tussen 2011 en 2013 met meer dan een vijfde daalt.

Tabel 2.1 kent een andere indeling dan de tabel budgettaire gevolgen van beleid in de begroting 2013 hetgeen een belangrijke verklaring is voor verschillen met de begroting. Onder de tabel wordt hiernaast een aantal mutaties verklaard.

Tabel 2.1

*De ontwikkeling van de rijks-
uitgaven voor bekostiging en
subsidie van cultuur naar sector
in 2011 en 2013 (miljoenen euro's)*

	2011	2013	Mutatie in mln	Mutatie in %
Instellingen culturele basisinfrastructuur	404	327	-77	-19
Fondsen	169	133	-36	-21
Monumentenzorg & Archeologie**	111	86	-25	-23
Archieven & Nationaal Archief	49	47	-2	-3
Cultuureducatie	19	10	-9	-48
Programma Bibliotheekvernieuwing***	16	18	2	11
Overige (programma) subsidies (oa ondernemerschap)	63	47	-16	-26
Investerings huisvesting musea	26	12	-14	-53
Bijdragen internationale cultuurbeleid (incl. Hgis)	8	6	-2	-23
	867	687	-180	-21

Toelichting:

* incl. loon&prijjsbijstelling, HGIS-middelen, en incidentele toekenning samenwerking orkesten excl. het budget opdrachten&onderzoeken en frictiekostenbudget

** De daling van het budget voor Monumentenzorg en Archeologie wordt verklaard door de decentralisatie van €20 miljoen naar het provinciefonds voor restauratie van rijksmonumenten plus een generieke korting van 5%.

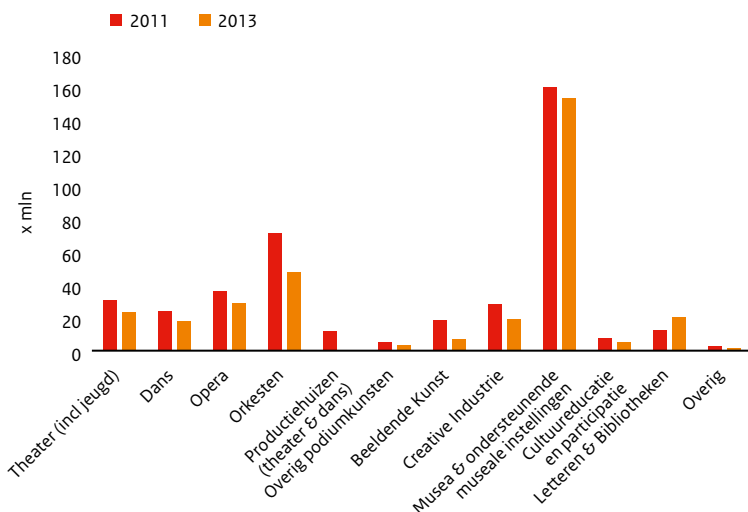
*** In 2011 is 2 mln separaat betaald t.b.v bibliotheekvernieuwing

Uit tabel 2.1 blijkt bijvoorbeeld dat de budgetten voor de instellingen van de fondsen en de instellingen die deel uit maken van de culturele basisinfrastructuur in ongeveer dezelfde mate dalen. De post investeringen in huisvesting musea betreft de technische vervangingsinvesteringen. Dit budget is jaarlijks aan flinke schommelingen onderhevig. Niet elke daling is overigens een bezuiniging. Een deel van de daling van de post programmasubsidies komt doordat een programma (Beelden voor de Toekomst) afloopt.

De figuren 2.1 en 2.2a en 2.2b geven een beeld van de bezuinigingen. De bezuinigingen hebben het komende jaar – zowel binnen de basisinfrastructuur als bij de rijkscultuurfondsen – vooral effect op de beeldende kunsten en de podiumkunsten. De Raad voor Cultuur constateerde eerder een overaanbod in deze sectoren. Daarnaast is de keuze gemaakt om subsidies voor talentontwikkeling – veel meer dan voorheen – bij het Fonds Podiumkunsten te plaatsen en de productiehuisen niet langer deel uit te laten maken van de basisinfrastructuur. Ook de orkesten (de getoonde daling is inclusief de tijdelijke budgetten voor de samenwerking tussen de regionale orkesten) en de dans moeten naar verhouding meer inleveren. De musea zijn relatief ontzien. Ook op de creatieve industrie wordt naar verhouding aanmerkelijk minder bezuinigd. De toename van het bedrag voor letteren komt door een toevoeging van al bestaande programmasubsidies aan de budgetten voor de basisinfrastructuur. Het is dus geen werkelijke toename van de budgetten voor deze sector.

Figuur 2.1

De mutaties in omvang en samenstelling van de budgetten voor de culturele basisinfrastructuur (excl. fondsen) in 2011 en 2013

Bron: Begroting- en realisatiecijfers SAP/Cubit beleidsdatabase (2012)

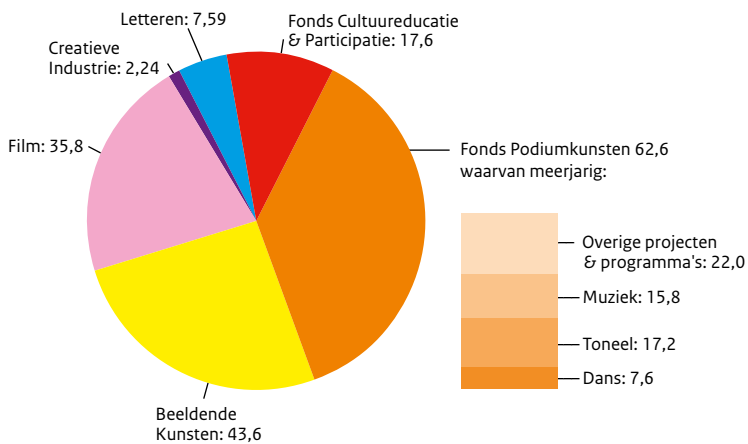
Het fondsenlandschap verandert in veel opzichten. Het budget krimpt van in totaal 169 miljoen euro in 2011 naar 133 miljoen euro in 2013 (in gelijke mate als voor de basisinfrastructuur het geval is). Ook komen er minder fondsen en verandert hun inhoudelijk profiel. Zo is de Mondriaan Stichting al gefuseerd met het Fonds Beeldende Kunst Vormgeving en Bouwkunst. Ook is een Stimuleringsfonds voor Creatieve Industrie opgericht waarin architectuur, mode, design en nieuwe media onderdak vinden. In de cijfers voor 2011 is vanwege herkenbaarheid en een betere vergelijkbaarheid deze indeling met terugwerkende kracht doorgevoerd. In de loop van de komende subsidieperiode fuseren ook het Fonds Cultuureducatie & Participatie en het Fonds Podiumkunsten. Uit de figuren 2.2a en 2.2b blijkt dat het aandeel van het Fonds Podiumkunsten substantieel afneemt, hoewel dit nog altijd verreweg het grootste fonds is. Het fonds heeft er voor gekozen om hun programma en projectenbudget relatief op peil te houden, dat gaat onvermijdelijk ten koste van de meerjarige subsidies. Binnen dat laatste budget valt op dat dans door het fonds verhoudingsgewijs is ontzien. Dit heeft te maken met de flinke bezuinigingen op dans in de basisinfrastructuur. Uit de cijfers kan de indruk ontstaan dat er flink wordt geïnvesteerd in de creatieve industrie. Dat is echter niet het geval. Nu nog wordt een aantal instellingen op het terrein van nieuwe media, design en mode binnen de basisinfrastructuur (mede) gefinancierd, maar door een overheveling van budgetten naar het nieuw opgerichte Stimuleringsfonds voor Creatieve Industrie (voorheen alleen architectuur) zijn de subsidies voor deze sector bijeengebracht. De investeringen in deze sector blijven vrijwel op het huidige niveau.

Figuur 2.2

De budgetverdeling van de (rijks)cultuurfondsen in 2011 en 2013 (miljoenen euro's)

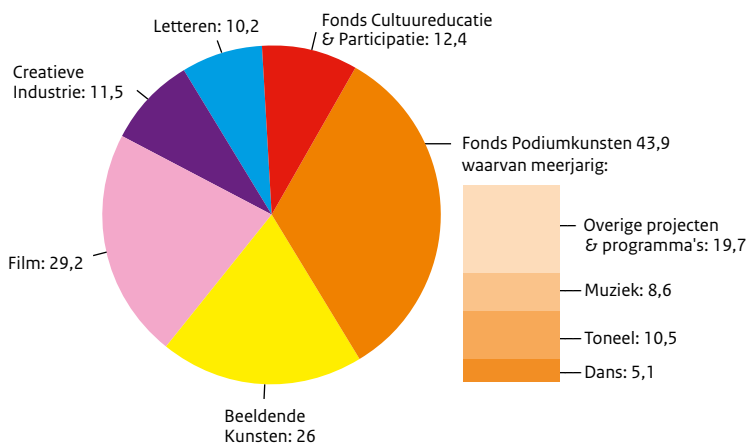
a.

2011 Totaal budget
169 miljoen euro.

b.

2013 Totaal budget
133 miljoen euro.

Bron: APE/Enigmatry; database gesubsidieerde culturele instellingen, 2012

2.3 Het proces

Zoals ook uit de tabellen blijkt is er vooral aanmerkelijk minder ruimte voor instellingen op het terrein van de podiumkunsten (zoals dans, orkesten en toneel) en de beeldende kunst. De gemeenten maken hun eigen keuzes over de omvang van de begroting voor cultuur. Een eenduidig beeld over de omvang en de aard van de gemeentelijke bezuinigingen bestaat niet. Indicatieve cijfers van bureau Berenschot en de Volkskrant duiden er op dat de gemeentelijke budgetten voor cultuur van de 25 grootste gemeenten met gemiddeld 10% zijn gedaald in de periode 2009-2013. Het is overigens ingewikkeld om eenduidige cijfers te verkrijgen. Het Rijk, de rijkscultuurfondsen en gemeenten 'delen' immers instellingen. De omzetten die steden over hun instellingen rapporteren kennen dan ook overlap.

Begin dit jaar zijn de aanvraagprocedures voor de cultuursubsidies gestart. Inmiddels hebben de diverse kunstcommissies en raden voor kunst en cultuur hun adviezen gegeven. De besluitvorming bij het Rijk en de rijkscultuurfondsen is afgerond. Voor de gemeenten geldt dat de besluitvorming eind 2012 definitief is. Het geschetste beeld geldt op hoofdlijnen. Uiteraard kan naar aanleiding van het vaststellen van de definitieve beschikkingen en bijstellingen van prestaties en begrotingen nog wel het een en ander schuiven in het eindbeeld. De in dit hoofdstuk gepresenteerde gemeentelijke gegevens hebben de status van geadviseerde toekenningen en het zijn dus nog geen beschikkingen.

Hoe pakt dit in de praktijk uit? De navolgende paragrafen schetsen een beeld van het proces en de feitelijke uitkomsten. In paragraaf 2.4 staan de aanvraagprocedures centraal en paragraaf 2.5 gaat in op de aanvraagdruk. Daarna wordt stilgestaan bij de toekenningen (in het geval van de gemeenten de positieve advisering) naar subsidieverstrekker in termen van aantal instellingen, subsidie, verwacht bereik en omzet. Ook de vraag of afvallers uit de lopende cultuurperiode (2009-2012) bij het Rijk elders een plek hebben gevonden komt daarbij aan de orde.

Gegevensbank gesubsidieerde culturele sector

De analyse in dit hoofdstuk vindt plaats op basis van een gegevensbank van meerjarig gesubsidieerde instellingen. Het Rijk ontwikkelde deze gegevensbank voor dit doel, samen met de rijkscultuurfondsen en de G4 op basis van bij de partijen al voorhanden informatie. De gegevens zijn afkomstig uit de jaarverantwoordingen en subsidieaanvragen die instellingen aan de subsidieverstrekkers leveren. De wens is om de database in de toekomst uit te breiden naar de G9 of G35. Het streven is om de beschikbare informatie verder te uniformeren en bij elkaar te brengen om het zicht op de gesubsidieerde culturele sector in termen van type aanbod, spreiding en bereik te vergroten. Ook kan dit initiatief een belangrijke rol spelen om de administratieve lastendruk voor instellingen op termijn te verminderen. Denk daarbij aan een uniforme opzet voor de subsidieaanvraag en verantwoording (wellicht met een addendum voor specifieke vragen van een subsidieverstrekker). Het ligt voor de hand om in de toekomst ook de project- en programmaregelingen mee te nemen. Een volledig beeld van de uitwerking van de bezuinigingen op de sector is met het huidige bestand nog niet mogelijk. Wel geven de gepresenteerde cijfers een goede indruk van de veranderingen die plaats vinden in het gesubsidieerde culturele landschap.

Tot slot zijn de effecten van de crisis, en de reacties daarop van het publiek en de culturele instellingen, mede bepalend voor hoe en in welke mate de sector in staat is om overheidsbezuinigingen te verwerken. Deze effecten worden in hoofdstuk 4 in kaart gebracht. In dit hoofdstuk komt de financiële crisis alleen aan de orde voor zover zij direct relevant is voor de beleidskeuzes van overheden en de lopende processen.

2.4 De aanvraagprocedures; ontwikkelingen in de beoordelingssystematiek

Deze paragraaf gaat in op wat er het afgelopen jaar rondom de subsidieaanvragen voor de nieuwe subsidieperiode (2013-2016) in gang is gezet: de afstemming van de aanvraagprocedures (als een eerste stap naar meer uniformiteit en verlaging van de administratieve lastendruk voor instellingen) en de veranderingen in de beoordelingssystematiek. Die veranderingen hebben vooral betrekking op de beoordelingscriteria en de beoordelaars zelf en zijn gericht op vergroting van transparantie en het maatschappelijk draagvlak.

Naast artistieke kwaliteit ook beoordeling op publieksbereik en ondernemerschap

De beleidswijzigingen die de afgelopen jaren zijn ingevoerd – met grotere nadruk op publieksbereik, ondernemerschap, regionale spreiding, toptalent en (inter)nationaal belang – hebben ook hun weerslag gehad op de beoordelingssystematiek. Kwaliteit staat voorop bij de beoordelaars, maar er zijn meer en verschillende indicatoren bij de besluitvorming betrokken. In de toepassing van de afwegingskaders staan transparantie en meer objectiviteit centraal. Hoewel elke beoordeling waar kwaliteit in het geding is een subjectief element kent.

In de Subsidieregeling culturele basisinfrastructuur 2013-2016 zijn normen voor de zogenoemde eigen inkomstenpercentages (de verhouding eigen inkomsten – structurele subsidie) neergelegd voor alle cultuurproducerende instellingen in de basisinfrastructuur.¹ Bij de beoordeling van de subsidieaanvragen keek de Raad voor Cultuur bij alle instellingen bovendien naar ondernemerschap. Ook in de beleidsplannen van de decentrale overheden en de publieke cultuurfondsen is er veel aandacht voor de eigen inkomsten en het publieksbereik. Het Fonds Podiumkunsten introduceerde een drempelnorm voor ‘andere inkomsten’: 20% van alle reguliere baten moet bestaan uit eigen inkomsten. Het Letterenfonds stelt een grens aan de absolute of relatieve hoeveelheid subsidie die zij verstrekt.

Transparantie en uniformering van subsidiehoogte

De onder de basisinfrastructuur en door de rijkscultuurfondsen toegekende meerjarige subsidies kennen grote verschillen in hoogte, zelfs bij min of meer vergelijkbare instellingen. De belangrijkste factoren bij het bepalen van de hoogte waren historische ontwikkeling (hoeveel heeft de instelling in het verleden ontvangen), exploitatietekorten (hoeveel denken ze nodig te hebben om hun begroting rond te krijgen) en afspraken tussen verschillende subsidieverstrekkers (bijvoorbeeld matching of ‘uitruil’ van instellingen). Bij de basisinfrastructuur leidde de behoefte aan meer transparantie en uniformiteit tot een systeem van normbedragen voor vergelijkbare instellingen. Ook de te leveren prestaties worden aan dit bedrag gekoppeld, waarbij wel rekening wordt gehouden met de eisen en bijdragen van andere financiers. Ook het Fonds Podiumkunsten hanteert een subsidieplafond. Het FPK heeft te maken met een meer heterogene groep instellingen. Dat is mede een reden om de subsidiehoogte sterker te koppelen aan prestaties: voor instellingen met vergelijkbare activiteiten staat eenzelfde bijdrage per voorstelling ter beschikking. Ook hanteert het fonds een strikter protocol dan voorheen. De beoordeling vindt plaats aan de hand van duidelijke criteria en een transparant puntensysteem dat aangeeft hoe zwaar elk criterium in de beoordeling meetelt.

---

¹ Ondersteunende instellingen en begeleidingsorkesten vormen hier een uitzondering op.

Ruimte voor experts

De veranderingen in de beoordelingssystematiek zijn ook bedoeld om meer draagvlak te creëren. In het verleden, toen de nadruk sterk – vrijwel uitsluitend – lag op de artistieke kwaliteit, werd de beoordeling overgelaten aan ‘de kunst- en cultuurkenners’. Nu is er vaak ook ruimte voor experts op verschillende andere vakgebieden (bijvoorbeeld bedrijfsvoering, marketing of cultuureducatie) en wordt er meer rekening gehouden met de (potentiële) belangstelling van het publiek. De Raad voor Cultuur heeft beoordelingscommissies samengesteld met specifieke expertise. Ook is gekeken naar (bewezen) publieksbereik. Zo deed het Fonds Cultuurparticipatie een proef waarbij de waardering van publiek in het beoordelingsproces is betrokken. Het filmfonds vervangt met ingang van 2012 gefaseerd het commissiesysteem – waarbij een commissie van ‘peers’ de projectaanvragen beoordeelt – door een systeem van consultants. Een consultant beoordeelt daarbij de projectaanvragen per (sub-) discipline op levensvatbaarheid en kwaliteit aan de hand van criteria die zijn vastgelegd in het algemeen reglement en in de deelregelingen van het fonds. Nieuw bij het Fonds Podiumkunsten is dat de beoordelingscommissies nu onder leiding staan van ervaren en gezaghebbende voorzitters die zelf niet meestemmen en zorg moeten dragen voor de kwaliteit en integriteit van het adviesproces. De voorzitters zijn zelf niet actief in de podiumkunsten, maar zijn op een of andere manier wel verbonden met cultuur. Nieuw is ook de betrokkenheid van adviseurs uit het bedrijfsleven om de beoordeling van het ondernemerschap een impuls te geven.

2.5 De aanvraagronde 2013-2016

Tabel 2.2 geeft een overzicht van de aanvragen naar subsidieverstrekker met kerngetallen als aantallen en euro's. Dit geeft ook een beeld van de aanvraagdruk: in welke mate zijn budgetten en/of beschikbare plekken overvraagd. In een enkel geval wordt ook teruggekeken naar het recente verleden. In totaal zijn bij het Rijk, de rijkscultuurfondsen en de G4 bijna 900 aanvragen voor een meerjarige subsidie ingediend voor in totaal bijna driekwart miljard euro. Onder die 900 aanvragen waren circa 225 nieuwkomers. Door de krimpende budgetten is er weinig ruimte voor nieuwkomers. Soms ook nemen andere subsidieverstrekkers instellingen “over” en zijn ze in die zin geen echte nieuwkomers voor het gesubsidieerde stelsel. Dergelijke instellingen zijn hier niet meegeteld. De verwachting is dat in de komende periode ongeveer een op de vijf van de toegekende instellingen (circa 80) een nieuwkomer is voor deze overheden. Daar is ook een klein aantal gefuseerde instellingen onder.

Tabel 2.2

Kerngetallen aanvraagronde 2013-2016 voor Rijk (BIS), de rijkscultuurfondsen en de G4-gemeenten.

	Aantal instellingen 2011-2012	Aantal aanvragen voor periode 2013-2016	Aantal toekenningen, dan wel positieve adviezen	De procentuele ontwikkeling van het aantal instellingen	Het totaal aangevraagd bedrag (x1.000)	Toegekend-positief geadviseerd bedrag (x1.000)
Rijk (BIS)	172	116	86	-50,6	357,2	327
Fonds Podiumkunsten	118	202	79	-33,1	52,8	24,5
Fonds voor Cultuurparticipatie	27	41	18	-33,3	6,7	3
Stimuleringsfonds Creatieve Industrie	nb	27	10	nvt	7,9	2,8
Filmfondsen	7	7	3	-57,1	0,9	0,8
Letterenfonds	3	9	7	-33,3	1,4	1
Fondsen	155 ^a	286	116	-31	69,7	32
Amsterdam	140	195	141	0,7	105,9	82,6
Den Haag	72	102	64	-11,1	66,5	49,4
Utrecht	58	88	60	3,4	28,3	25,2 ^c
Rotterdam	97	109	68	-29,9	100,1	72,7
G4	367	494	329	-10,4	300,8	229,9
Totaal	574 ^b	897	531	-27,6	740,5	588,9

^a Het betreft alleen ontvankelijk verklaarde aanvragen.

^{**} Meervoudige aanvragen van een instelling voor eenzelfde taak zijn als 1 geteld, waarbij het hoogst aangevraagde bedrag is meegenomen.

^{***} De 14 aanvragen in de tweede ronde voor de BIS zijn niet meegenomen; de toekenningen wel. De cijfers van het Mondriaan Fonds betreffende de aanvraagprocedure komen later beschikbaar.

^a Exclusief 29 instellingen bij het Mondriaan Fonds/BKVB

^b Het aantal instellingen telt niet op over de kolom, omdat er instellingen gedeeld worden door het Rijk en de fondsen enerzijds en de gemeenten anderzijds. Voor de huidige periode betreft het 694 subsidies aan 574 instellingen en in de nieuwe periode betreft het 531 toekenningen/positieve subsidieadviezen en 450 instellingen.

^c Het betreft hier het bedrag dat instellingen hebben aangevraagd met een positief advies. Het budgettaire kader is 24,3 miljoen. Media instellingen die onder de cultuurbegroting ressorteerden zijn in verband met de vergelijkbaarheid buiten beschouwing gelaten.

In totaal ontving ongeveer 70% van de aanvragende instellingen een positieve beschikking of kreeg een positief advies. Het beschikte, dan wel geadviseerde budget, is in totaal ongeveer 590 miljoen euro. Dat budget is met een kwart (25,7%) overvraagd. De taakverdeling tussen de verschillende subsidieverstrekkingen blijkt al wel uit het gemiddelde aangevraagde en toegekende bedrag. Bij het Rijk halveert het aantal instellingen en ook bij de rijkscultuurfondsen is er sprake van een flinke daling (31%). Opvallend is dat de G4 gemiddeld genomen een substantieel minder grote daling vertoont. Dat heeft te maken met minder grote kortingen, maar soms ook met andere keuzes. Bij het Rijk is het gemiddelde aangevraagde bedrag 3,1 miljoen euro, terwijl dat bij de rijkscultuurfondsen zo rond de 250 duizend euro en bij de Grote Steden rond ruim 500.000 euro schommelt. Alleen Rotterdam vormt daar een uitzondering op. Daar ligt het gemiddeld aangevraagde (en positief geadviseerde) budget rond de 1 miljoen euro. Overigens is het zo dat bij bijvoorbeeld het Fonds Podiumkunsten matching een belangrijke rol speelt. Met als gevolg dat de totale subsidie van deze instellingen al met al substantieel hoger ligt. In het vervolg wordt van toegekende bedragen, aanvragen en instellingen gesproken. Voor de gemeenten geldt dat dit dus in alle gevallen instellingen en subsidieverzoeken betreft waarvoor een positief advies is afgegeven. Er is door de gemeentelijke adviesraden in de drie Grote Steden overigens wel binnen de meegegeven budgettaire kaders geadviseerd. In Utrecht heeft de adviescommissie niet over de subsidiehoogte geadviseerd. Bij boven- en onderstaande cijfers moet – met name waar het de gemeenten betreft – worden bedacht dat – zowel als het gaat om toekenning aan het aantal instellingen als de hoogte van de daadwerkelijke toekenning en de daaraan gekoppelde prestatie afspraken – er soms nog flinke afwijkingen kunnen gaan optreden. Dat geldt niet alleen op instellingsniveau, maar dat kan ook voor wat betreft het budgettaire kader. Zo ligt er inmiddels voor Rotterdam een (verdeling)voorstel van het College met een (circa 5 miljoen) ruimer financieel kader dan waar in tabel 2.3 nog sprake van is. Definitieve cijfers zullen eind dit jaar of begin volgend jaar beschikbaar komen. Voor het Rijk en de rijkscultuurfondsen zijn dergelijke afwijking vanwege het strakke budgettaire kader en de specifieke regelingen duidelijk minder aan de orde.

Dat de subsidieverstrekkingen of hun adviseurs soms andere keuzes maken blijkt ook uit tabel 2.2. Zo ligt er in Amsterdam een advies om een vrijwel gelijkblijvend aantal instellingen, weliswaar tegen een gemiddeld lager bedrag, te ondersteunen. Het Rijk heeft scherpe keuzes gemaakt ten aanzien van het aantal gesubsidieerde instellingen, ook omdat de omvang van de bezuinigingen een algemene korting niet mogelijk maakte. Dat zou een ongerichte sanering onder de instellingen betekenen. Bovendien zou het een aantasting van de kwaliteit van vrijwel alle instellingen tot gevolg hebben. Ook Rotterdam heeft gerichte keuzes gemaakt. Maar, omdat het budgettaire kader in Rotterdam wat meer ruimte geeft, is dit wat minder stringent dan bij het Rijk. De flinke daling van het aantal instellingen wordt voor een deel verklaard door een aantal fusies. Dit geldt in mindere mate ook voor de basisinfrastructuur.

Een minder hoge aanvraagdruk

De aanvraagdruk voor de culturele basisinfrastructuur is in vergelijking met de G4 en de fondsen betrekkelijk laag. De onderlinge concurrentie tussen instellingen (het aantal aanvragen versus de toekenningen) en de mate waarin het budget werd overvraagd ligt voor de culturele basisinfrastructuur flink lager dan bij de meeste andere subsidieverstrekkers (zie tabel 2.3). Waar het budget van het Rijk maar met 10% werd overvraagd is er bij het Stimuleringsfonds voor Creatieve Industrie bijvoorbeeld maar liefst drie keer zoveel subsidie aangevraagd dan er beschikbaar is. Voor de subsidieperiode 2009-2012 werd er bij het Rijk nog door ruim 450 instellingen een aanvraag ingediend, waarvan er 29 aan het Fonds Cultuurparticipatie zijn overgedragen en 124 aan het Fonds Podiumkunsten. Met netto 300 aanvragen lag destijds de aanvraagdruk dus aanmerkelijk hoger. Het is niet direct aan te tonen, maar het is aannemelijk dat bezuinigingen een ontmoedigende werking hebben op potentiële aanvragers. Ook de gedetailleerde uitwerking in termen van regio, budget per plek en budget per sector in de regeling voor de nieuwe culturele basisinfrastructuur van het Rijk kan de aanvraagdruk hebben beperkt.

Tabel 2.3

Twee indicatoren voor aanvraagdruk naar subsidieverstrekker periode 2013-2017

	Overvraging van het budgettaire kader In procenten	Index aanvragen versus toekenningen/ positief advies
Rijk /BIS	110	1,4
Fonds Podiumkunsten	220	2,6
Fonds voor Cultuurparticipatie	220	2,3
Stimuleringsfonds Creatieve Industrie	280	2,7
Filmfonds	110	2,3
Letterenfonds	140	1,3
Amsterdam	130	1,4
Den Haag	130	1,6
Utrecht	110	1,5
Rotterdam	140	1,6

De aanvraagdruk bij de fondsen ligt weliswaar hoger, maar blijft voor bijvoorbeeld het Fonds Podiumkunsten (FPK) met 203 aanvragen toch nog altijd achter bij de aanvraagdruk in de vorige aanvraagronde. Toen kwamen er bij het FPK een kwart meer aanvragen binnen (290). Het aantal aanvragen bij dit fonds daalt omdat er minder nieuwkomers zijn; instellingen die op dit moment nog geen meerjarige subsidie van het fonds ontvangen. In 2008 waren dat er 150, nu zijn dat er 101 (waarvan er ook nog eens 22 uit huidige BIS afkomstig zijn). De drempels in de nieuwe regeling van het fonds hebben vooral op nieuwkomers remmend gewerkt. Ten opzichte van de vorige aanvraagronde is de druk op het budget bij het FPK echter niet afgenomen. Net als de vorige keer werd het budget ruim twee keer overvraagd. Bij het nieuwe Stimuleringsfonds voor Creatieve Industrie en het Fonds Cultuurparticipatie (FCP) ligt de aanvraagdruk overigens wel wat hoger dan bij het Fonds Podiumkunsten of het Filmfonds.

In de G4 ligt de aanvraagdruk iets lager dan bij de fondsen, zeker in Utrecht is dat het geval. In Amsterdam is de concurrentie tussen de aanvragers minder groot dan in Rotterdam. In Den Haag is de aanvraagdruk vergelijkbaar met Rotterdam. Ook in Rotterdam is de trend te zien dat er minder aanvraagdruk is ten opzichte van de voorgaande periode. Zo werden er voor de vorige periode 136 aanvragen ingediend tegen 109 nu. Ook het aangevraagde bedrag ligt wat lager; 109 miljoen euro toen, tegen 100 miljoen euro nu. De aanvraagdruk in Rotterdam is relatief gezien echter niet veel veranderend ten opzichte van het beschikbare budget omdat de gemeente scherpe keuzes heeft gemaakt.

Gedeelde aanvragen en toekenningen

Er zijn in totaal bijna 900 subsidieaanvragen gedaan, maar een aantal instellingen heeft bij meerdere partijen aangevraagd. In de nu lopende cultuurnotaperiode 'delen' deze subsidieverstrekkingen 108 instellingen. In de komende periode blijft dat aantal nagenoeg gelijk. Van de 116 aanvragers voor de basisinfrastructuur hebben er ook 45 bij een gemeente (40%) voor een bedrag van 56 miljoen euro aangevraagd. Uitgaande van de toekenningen in de basisinfrastructuur worden uiteindelijk 35 instellingen 'gedeeld' met de grote gemeenten. Bij het Fonds Podiumkunsten was matching door de gemeenten een manier om eerder voor subsidie in aanmerking te komen. Dat verklaart het grote aantal gemeenschappelijke aanvragen bij de fondsen en de G4 (128). Vanuit de G4 is een op de twee aanvragen een gedeelde aanvraag met de basisinfrastructuur of een van de fondsen.

2.6 Verwachtingen rondom omzet, publieksbereik en verdienvermogen

In 2011 realiseerden de meerjarige producerende instellingen in de basisinfrastructuur, bij de fondsen en de G4 circa 20 miljoen bezoeken en ruim 1 miljard euro aan omzet (zie tabel 2.4 en 2.5). Opgemerkt moet worden dat een deel van de producties/voorstellingen en het publieksbereik buiten deze telling valt. Zo zijn er enkele instellingen die naast een sectorondersteunende taak ook een publieksfunctie hebben. Dergelijke instellingen zijn niet in tabel 2.4 opgenomen. Ook de festivals bij het Fonds Podiumkunsten zijn, omdat er alleen cijfers voor de huidige periode beschikbaar zijn, vanwege de vergelijkbaarheid over de jaren niet opgenomen. Kortom, het totale publieksbereik ligt wat hoger dan hier gemeld. Ook de totale omzet van alle instellingen inclusief de ondersteunende instellingen (denk aan sectorinstituten en productiehuisen) en podia ligt hoger. In 2011 is dat bijna 1,4 miljard euro. Naast het genoegen dat zoveel mensen aan deze voorstellingen, tentoonstellingen en concerten ontleen is er dus ook sprake van een aanmerkelijk economisch belang.

Door bezuinigingen ligt een daling van verwachte baten en bezoeken in 2013 voor de hand. Het aantal instellingen daalt immers van bijna 600 naar ongeveer 450. Een daling is ook in lijn met het ingezette beleid om overaanbod te beperken en de markt meer ruimte te geven. Het aantal uitvoeringen, concerten en voorstellingen neemt ook flink af, zoals blijkt uit tabel 2.4. Dit in tegenstelling tot de verwachte gemiddelde bezoekersaantallen. Daar verwachten de instellingen het aanmerkelijk beter te doen. Gemiddeld genomen is het aanbod dus grootschaliger van karakter, dan wel naar verwachting beter bezocht. De verwachte omzetten dalen zeker niet in de mate die op grond van de gemiddelde kortingen en de daling van het aantal instellingen te verwachten is. Per saldo dalen de begrote omzetten vrijwel niet. Voor 2013 denken de instellingen een omzet van 1 miljard euro en bijna 21 miljoen bezoeken te gaan realiseren. Daarop zet men in door gemiddeld meer publiek te trekken, meer sponsorgelden binnen te halen en ook een gemiddeld hogere prijs te vragen. Het verdienvermogen van de instellingen neemt dan ook flink toe. Als de doelstellingen van het nieuw ingezette beleid van de overheden en de instellingen gerealiseerd worden, dan daalt de subsidieafhankelijkheid fors.

Tabel 2.4

Aantal Voorstellingen en publieksbereik van de producerende instellingen naar subsidieverstrekker in 2011 en 2013 (begroot); afgerond op tientallen, honderdtallen, dan wel miljoenen.

	Aantal voorstellingen / uitvoeringen en concerten		Totale publieksbereik per jaar				
	2011	2013	2011	2013	2011	2013	
	Gereali-seerd	Verwacht door toegekende en positief geadviseerde instellingen	Gereali-seerd	Verwacht door toegekende en positief geadviseerde instellingen	Gereali-seerd	Aanvragers	Verwacht door toegekende en positief geadviseerde instellingen
Rijk (basisinfrastructuur)	19.500	10.500	10,4	10,3	72.500	121.500	133.400
Fondsen*							
Fonds Podiumkunsten**	8.500	7.700	1,4	1,4	14.500	17.500	21.500
Fonds voor Cultuurparticipatie	320	160	0,4	nb	15.700	nb	nb
Stimuleringsfonds Creatieve Industrie	nvt		nvt	nb	nvt	nb	nb
Filmfonds	nvt	770	0	0,2	6.200	23.500	51.500
G4							
Amsterdam	19.400	22.000	4,5	4,9	39.400	35.000	39.600
Den Haag	4.500	4.800	1,8	2	31.800	30.200	37.000
Utrecht	2.200	n.b	1,2	1	26.500	16.300	27.900
Rotterdam	11.000	6.000	4,8	4,3	57.000	55.400	74.000
Totaal***	50.700	35.600	20,6	20,9	43.200	47.600	66.400

* Exclusief het Mondriaan Fonds vanwege de latere start van de aanvraagprocedure en het letterenfonds als gevolg van op dit moment ontbrekende waarden.

** aantal voorstellingen/ uitvoeringen concerten fonds podiumkunsten exclusief festivals

*** de totalen zijn "ontdubbeld" waar het gemeenschappelijke instellingen betreft

nb niet beschikbaar

In de basisinfrastructuur zien we eerder omschreven ontwikkelingen terug. Het verwachte verdienvermogen van de instellingen in de nieuwe basisinfrastructuur neemt verder toe van 51% in 2011 naar 55% in 2013 en stijgt conform de plannen dan verder door naar 57% in 2016. Daarbij is het van belang te weten dat zowel de omzet als het verdienvermogen van de instellingen in de basisinfrastructuur in 2011 al flink boven dat van 2009 en 2010 lag. Ook bij de fondsen zien we vergelijkbare ontwikkelingen. Bijvoorbeeld bij het Fonds

Podiumkunsten daalt de afhankelijkheid van de gehonoreerde instellingen sterk. Daar tegenover staat een stijging van het aandeel van lokale overheden van 6% en een stijging van andere inkomsten van 8%. Vrijwel overal daalt de omzet (wat minder sterk dan bij het Rijk) van alle toegekende of positief geadviseerde instellingen. Amsterdam is de enige uitzondering op de regel, daar neemt de omzet volgens de verwachting van de instellingen zelfs nog enigermate toe.

Als we kijken naar de producerende instellingen is het beeld dat vooral de gemeente Amsterdam en, in mindere mate, Den Haag laten zien opvallend. Ondanks de bezuinigingen is de verwachting van de instellingen dat het aantal voorstellingen nog enigszins toeneemt, evenals het gemiddeld publieksbereik. Ook de verwachte totale baten nemen toe. De cijfers van het Filmfonds vallen eveneens op. De relatief sterke stijgingen komen volledig op het conto van de overheveling van de filmfestivals van de basisinfrastructuur naar het Filmfonds.

Bij het lezen van bovenstaande cijfers zijn twee zaken van belang:

- De samenstelling van de groep instellingen die deel uit maakt van het huidige subsidiekader is in veel gevallen beduidend anders dan die van de toekomstige groep. Dit 'samenstellingseffect' ontstaat doordat er bijvoorbeeld binnen de basisinfrastructuur minder ruimte is voor ondersteunende instellingen (voor talentontwikkeling, experiment en sectorondersteuning) en daarmee een expliciete keuze wordt gemaakt voor de cultuurproducerende instellingen. Dit leidt op zich al tot hogere gemiddelde omzetten en minder subsidieafhankelijkheid.
- Verder speelt er een 'selectie-effect'. Zoals in paragraaf 2.4 al is beschreven zijn de criteria om voor subsidie in aanmerking te komen op het vlak van entreenormen voor eigen inkomsten, verdienmodellen en ondernemerschap aangescherpt. Het is dus niet verwonderlijk dat alleen al om die reden de instellingen in het nieuwe subsidiekader gemiddeld beter presteren op deze aspecten.

Ondanks deze effecten zijn de voorgenomen stijgingen fors. Zijn deze begrote stijgingen nu eigenlijk reëel? De plannen zijn vaak ambitieus, maar over het geheel gezien lijkt er wel ruimte te zijn voor een toename van het totaal aantal bezoeken en daarmee de omzet voor de instellingen die deel uitmaken van de basisinfrastructuur. Zo ligt het verwachte bezoek en de daarmee te realiseren omzet in 2013 niet of nauwelijks boven de omzet in 2011. Het aantal (voorgenomen) voorstellingen, uitvoeringen en concerten van bijvoorbeeld de instellingen in de basisinfrastructuur daalt van 19.500 in 2011 met 10,4 miljoen bezoeken naar volgens opgave 10.500 voorstellingen en 10,3 miljoen bezoeken in 2013. Bij een aantal instellingen zal dat overigens op grond van een lagere toegekende subsidie nog (naar beneden) moeten worden bijgesteld. Als de instellingen de plannen daadwerkelijk realiseren lijkt de potentiële vraag toereikend te zijn. Desondanks zal het voor instellingen geen eenvoudige opgave zijn om de verwachtingen ook in te lossen, want het moet wel gebeuren in een tijd dat het besteedbaar inkomen voor veel mensen daalt (zie hoofdstuk 4).

Tabel 2.5

Aantal Voorstellingen en publieksbereik van de producerende instellingen naar subsidieverstrekker in 2011 en 2013 (begroot); afgerond op tientallen, honderdtallen, dan wel miljoenen.

	Omzet producerende instellingen				
	Totaal (mln.)		Gemiddeld per instelling (X1.000)		
	2011	2013	2011	2013	
	Toegekend/ positief geadviseerd			Aanvragers	Toegekend/ positief geadviseerd
Rijk (basisinfrastructuur)	671,1	596,7	4.692,8	6.326,9	7.745,0
Fondsen*					
Fonds Podiumkunsten**	92,2	83,0	781,7	826,8	1.063,5
Fonds Cultuurparticipatie***	15,8	12,2	586,5	501,5	680
Stimuleringsfonds Creatieve Industrie	Nvt	8,1		680	900,4
Filmfonds	Nb	4,2		558,9	833,6
G4					
Amsterdam	215,6	258,6	1.874,7	1.703,9	2.102,3
Den Haag	102,8	105,6	1.772,5	1.254,2	1.955,9
Utrecht	32,5	32,6	706,2	775,6	904,3
Rotterdam	163,8	131,6	1.950,5	1.700,0	2.269,8
Totaal****	1060,7	1032,3	2.104,5	1.856,4	2.674,4

De hier gebruikte definitie van eigen inkomstenpercentage (eigen inkomsten als percentage van de structurele subsidie) wijkt af van de door Amsterdam gehanteerde definitie waarbij de eigen inkomsten worden gerelateerd aan de totale omzet van een instelling.

* Exclusief het Mondriaan Fonds vanwege de latere start van de aanvraagprocedure en het letterenfonds als gevolg van op dit moment ontbrekende waarden.

** Exclusief festivals.

*** Het gewogen gemiddeld verdienvermogen van de toegekende fcp instellingen is relatief hoog doordat drie instellingen een verdienvermogen van meer dan 300% hebben.

**** De totalen tellen niet op, omdat ze zijn "ontdubbeld" waar het gemeenschappelijke instellingen betreft.

nb niet beschikbaar

Naar een nieuw bestel

Omzet alle instellingen		Eigen Inkomsten-percentage	
Totaal (in mln.)		Gemiddeld per instelling	
2011	2013	2011	2013
	Toegekend positief geadviseerd		Toegekend /positief geadviseerd
778,1	649,6	51	55
92,2	84,1	64	84
15,8	12,2	88	125
nvt	8,1	Nb	78
0	4,2	Nb	62
317,7	349,2	58	67
127,7	117,7	51	45
96,2	74,8	Nb	Nb
201,3	182,9	49	46
1.376,40	1.278,20	53	61

Hoofdstuk 3

Overzicht van de gesubsidieerde sectoren

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk schetst de veranderingen in de verschillende gesubsidieerde sectoren. Voor elke sector geeft het een beeld van het ingezette beleid, de effecten daarvan binnen de basisinfrastructuur, de rijkscultuurfondsen en de vier grote gemeenten (G4).

Achtereenvolgens komen aan bod:

- Podiumkunsten en erfgoed
- Beeldende kunst, film en letteren
- Architectuur, vormgeving en nieuwe media
- Cultuureducatie, amateurkunst en bibliotheken

Het hoofdstuk maakt gebruik van gegevens van de laatste aanvraagprocedures voor meerjarige subsidies bij het Rijk, de rijkscultuurfondsen en de vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht).

3.2 Podiumkunsten en erfgoed

Het Rijk waarborgt bij podiumkunsten en musea een kwalitatief hoogstaand aanbod aan instellingen van (inter)nationale betekenis. Het Rijk speelt in deze sectoren een grote rol; het gaat om de financiering van aanbod dat vanwege zijn grootschaligheid niet door de markt tot stand komt, zoals symfonische muziek, opera of rijkscollecties van musea.

De fondsen hebben een aanvullende rol; deze richten zich op kleinschaliger aanbod en hebben gevarieerde manieren van ondersteuning. Iedere grote gemeente heeft zijn eigen beleid, met doelstellingen op het gebied van kwaliteit en het belang voor de stad.

3.2.1 Podiumkunsten

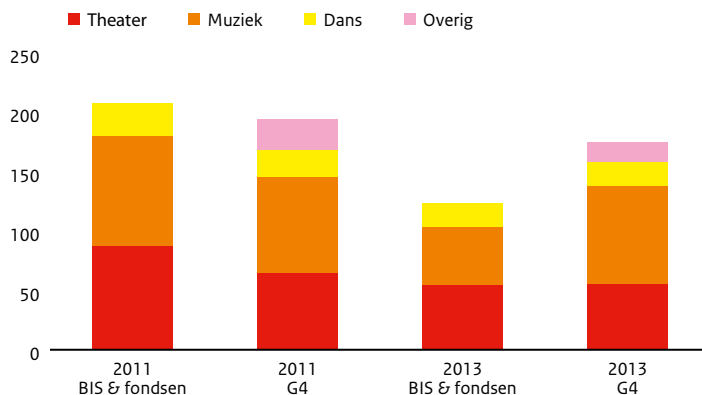
Beleid

Het beleid in de brief 'Meer dan Kwaliteit' richt zich op de herziening van de podiumkunstensector. Eerder waren knelpunten geconstateerd door de Raad voor Cultuur en de Commissie d'Ancona. Deze commissie wees in 2010 op de gebrekkige aansluiting van het aanbod op de vraag van het publiek. Die liet niet alleen bij kleinschalige producties, maar ook bij grote zaalvoorstellingen te wensen over. Om de relatie tussen vraag en aanbod te versterken, is het podiumkunstenaanbod over de gehele linie herzien. De internationale top is relatief ontzien om die in staat te stellen op hoog niveau te blijven produceren. De aparte functie voor talentontwikkeling in de basisinfrastructuur (zoals de productiehuisen en postacademische instellingen) verdwijnt. Talentontwikkeling is vanaf 2013 belegd bij het kunstvakonderwijs, de grote gezelschappen, het Fonds Podiumkunsten en het Fonds Cultuurparticipatie. In spreiding voorziet het rijksbeleid door grootschalige voorzieningen te financieren in kernpunten en regio's over het hele land. Het Fonds Podiumkunsten zorgt – in aanvulling op de basisinfrastructuur – voor dynamiek, vernieuwing en pluriformiteit in het aanbod, past een eigen inkomstennorm toe en matcht meerjarige activiteitensubsidies van andere overheden. Het Fonds Cultuurparticipatie heeft een soortgelijke aanpak bij de ondersteuning van instellingen. Dit fonds financiert instellingen en initiatieven in nauwe samenwerking met overheden, private fondsen en kennisinstellingen.

In de uitgangspuntennotities van de vier grote gemeenten en adviezen van de kunstraden en commissies zijn dezelfde onderwerpen zichtbaar. Ook hier wordt het belang van de keten benadrukt en is er aandacht voor de relatie tussen vraag en aanbod. Ondernemerschap, publieksbereik en bedrijfsvoering zijn speerpunten. Samenwerking is een vereiste, onder andere om de keten (educatie/talentontwikkeling, innovatie, productie, presentatie) sterk te houden.

Figuur 3.1

Aantallen gesubsidieerde instellingen podiumkunsten 2011 en 2013

* De cijfers zijn niet 'ontdubbeld' waar het gemeenschappelijke instellingen betreft. De cijfers van Bis & fondsen en G4 tellen dus niet op tot het totaal.

Het budget voor podiumkunstinstellingen via de basisinfrastructuur, de fondsen en de vier grote steden neemt af van 353,3 miljoen euro voor 344 instellingen in 2011 tot 269,3 miljoen euro voor 260 instellingen in 2013.

Basisinfrastructuur

In de basisinfrastructuur is de verdeling over de verschillende disciplines als volgt:

- **Theater** Het Rijk financiert 8 theatergezelschappen gespreid over het land en 1 Friestalig gezelschap. 4 van de theatergezelschappen zijn groot, de andere 5 zijn middelgroot. Voor het eerst is er gewerkt met normbedragen: 2,5 miljoen voor groot, 1,5 miljoen voor middelgroot.
- **Dans** Het aantal instellingen gaat terug van 7 naar 4. Het Fonds Podiumkunsten heeft relatief minder bezuinigd op de dans dan in de basisinfrastructuur is gebeurd. Het maakt hierin zijn aanvullende rol ten opzichte van de basisinfrastructuur waar. Daarnaast financiert het fonds de jeugddans.
- **Opera** Het aantal operagezelschappen blijft gelijk. Wel brengt het Rijk vooral de financiering van De Nationale Reisopera terug.
- **Symfonieorkesten** De totale beschikbare subsidie daalt van ruim 63 miljoen in de periode 2009-2012 tot 44 miljoen in de periode 2013-2016. In de regio Zuid is een

nieuwe orkestvoorziening opgericht, die de twee bestaande vervangt. Eén organisatie, met vestigingen in Eindhoven en Maastricht, bedient het gehele speelgebied. Orkesten in de regio's Oost (Het Gelders Orkest en het Nederlands Symfonieorkest) en orkesten in het verzorgingsgebied Den Haag – Rotterdam (Residentie Orkest en Rotterdam Philharmonisch Orkest) bieden samen symfonische repertoire aan.

Fonds Podiumkunsten

Het Fonds Podiumkunsten ondersteunt namens het Rijk alle vormen van professionele podiumkunsten. Het fonds richt zich op kleinschalig en middelgroot aanbod, op de ontwikkeling van jonge makers en op de programmering van podia en festivals om de publieke belangstelling voor eigentijds aanbod te stimuleren. Daarnaast stimuleert het fonds de aanwezigheid van het Nederlandse podiumkunstenaanbod op internationale podia. Het financiert vanaf 2013 80 instellingen met een meerjarige subsidie. Dat is vanwege de vermindering van het budget duidelijk minder dan in de periode 2009-2012 (118 instellingen). Het totale budget van het fonds bedraagt 43,9 miljoen euro per jaar.

Vier grote gemeenten

De grote steden zien zich ook genoodzaakt te bezuinigen op cultuur, zo blijkt uit de uitgangspuntennotities voor de periode 2103-2016. Deze steden benadrukken allen het belang van talentontwikkeling voor een vitaal cultureel klimaat. In de podiumkunsten wordt het aantal functies, en daarmee het aantal gesubsidieerde instellingen teruggebracht. In relatie tot de reductie van het aanbod, wordt ook scherp naar de omvang van de ondersteuning van de podia gekeken. Door een herziening van de gemeentelijke vastgoedportefeuilles wordt versnippering aangepakt, waarbij een goede spreiding en pluriformiteit aandacht krijgen. Verder is sprake van een trend om minder middelen via structurele subsidies te verstrekken en meer via projectsubsidies voor nieuwe initiatieven. In alle uitgangspuntennotities wordt ingezet op samenwerking tussen instellingen en fusies. Daarmee wordt enerzijds ingezet op een inhoudelijke versterking van de keten, anderzijds op een kostenreductie bij instellingen en podia.

Trends

Enkele voorbeelden van samenwerking: in Rotterdam gaan de Rotterdamse Schouwburg, het productiehuis Rotterdam, RO-theater en Wunderbaum een verregaande samenwerking aan. Ook De Nederlandse Opera, Het Nationale Ballet en Het Muziektheater Amsterdam bundelen hun krachten en gaan met ingang van 1 januari 2013 verder als één instelling. In Den Haag zijn de Toneelalliantie en de Danskern Den Haag gevormd, in Utrecht gaat het Muziekpaleis een coördinerende rol vervullen.

In de theatersector is een lichte verschuiving in type aanbod te zien naar grote publiekstrekkers en locatievoorstellingen. Dit komt de publieksaantallen en publieksinkomsten van veel voorstellingen ten goede. Er is nog steeds veel interesse voor het klassieke repertoire van bijvoorbeeld Shakespeare en Molière. Daarnaast hernemen gezelschappen meer dan voorheen eerder gemaakte, succesvolle producties om daarmee een nog groter

publiek te bereiken. Binnen de jeugdgezelschappen is een toenemende concurrentie bij voorstellingen te zien tussen het gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde aanbod.²

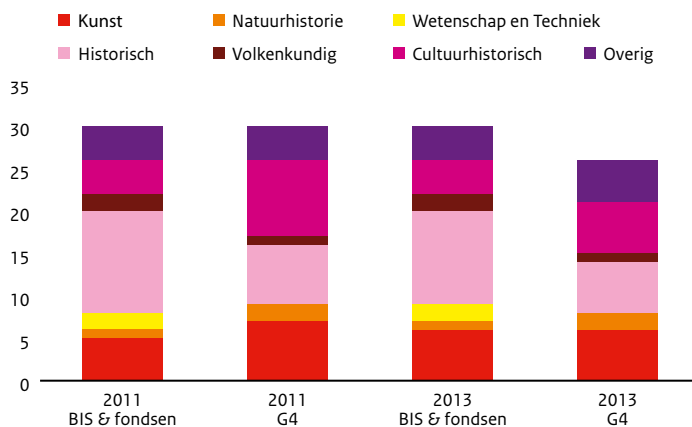
3.2.2 Erfgoed

3.2.2.1 Musea & collectiebeheer

Beleid

Uitgangspunt voor de rijksbetrokkenheid bij musea blijft de verantwoordelijkheid voor de rijkscollecties, die eigendom zijn van de staat of die aan de zorg van de staat zijn toevertrouwd. Daarnaast is er in het rijksbeleid ruimte voor enkele museale instellingen die een collectie van nationaal belang beheren en die nu al lange tijd door het rijk worden gesubsidieerd. Het kabinet heeft bij de bezuinigingen het beheer van de collecties zoveel mogelijk ontzien en volgt daarmee het advies van de Raad voor Cultuur. Verder is bij de bezuinigingen rekening gehouden met het beperken van negatieve gevolgen voor de toegankelijkheid van collecties, educatieve en publieksfuncties en het verdienend vermogen van musea. Om musea er toe aan te zetten meer werk te maken van ondernemerschap en hun banden met publiek en maatschappij te versterken, is ook voor hen een eigen inkomstennorm 17,5% ingesteld, die geldt als toelatingseis voor rijkssubsidie.

Figuur 3.2
Aantal gesubsidieerde musea 2011 en 2013

* De cijfers zijn niet 'ontdubbeld' waar het gemeenschappelijke instellingen betreft. De cijfers van Bis & fondsen en G4 tellen dus niet op tot het totaal.

² NAPK, Pluspunten. Het potentiële verdienvermogen van jeugdproducenten, maart 2011, <http://www.napk.nl/wp-content/uploads/Rapport-pluspunten-definitief.pdf>.

Basisinfrastructuur

Het budget voor musea via de basisinfrastructuur neemt af van 158,5 miljoen euro in 2011 naar 155,7 miljoen euro in 2013 voor in totaal 30 instellingen (inclusief de ondersteunende instelling: Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie). Deze rijkssubsidie gaat naar 11 historische musea, 6 kunstmusea, 4 cultuurhistorische musea, 2 volkenkundige musea, 2 musea voor wetenschap en techniek, 1 natuurhistorisch museum en 3 overige musea. Gemeenten financieren overigens de meeste musea. Van de 545 geregistreerde musea in Nederland ondersteunen zij er 236, de provincies 34.

Trends

Uit cijfers van de Nederlandse Museumvereniging blijkt dat het museumbezoek in Nederland in 2011 wederom is gestegen. De ruim 400 musea waar de museumkaart geldig is, ontvingen ruim 18 miljoen bezoekers (in 2010: 16,9 miljoen). Musea hebben de laatste jaren volop geïnvesteerd om aantrekkelijk te blijven voor het publiek en sponsors en om een hoge kwaliteit van collecties en presentaties ook voor de toekomst te kunnen waarborgen. De resultaten hiervan worden zichtbaar. Na de (her-)opening van het nieuwe Scheepvaartmuseum, het Filmmuseum/ Eye, het Drents Museum en het Stedelijk Museum Amsterdam zullen binnenkort het Rijksmuseum en het Fries Museum hun deuren openen voor het publiek.

Om de kwaliteit van de Nederlandse musea te blijven versterken en daarbij rekening te houden met beperkte middelen, werkt het ministerie van OCW aan een nieuw museumbestel. De Raad voor Cultuur is om advies gevraagd over de wijze waarop de kwaliteit van het museumbestel verder kan worden verbeterd. Deze adviesaanvraag betreft de collecties, publieksactiviteiten, bedrijfsvoering en bekostiging. In dat kader past ook de herziening van de huisvesting van de rijksgefinancierde musea. Het nieuwe museumbestel zal per 1 januari 2017 in werking treden. Om de verandering mogelijk te maken zullen de huidige beheersovereenkomsten met de musea worden opgezegd.

Programma's en projectsubsidies

Het Mondriaan Fonds verleent incidentele subsidies voor collectiebeheer, -ontwikkeling en -ontsluiting. Om de kwaliteit van erfgoedcollecties die voor Nederland belangrijk zijn te versterken, ondersteunt het Mondriaan Fonds ook restauraties, aankopen en het afstoten van collectieonderdelen. Dit aankoopfonds legt nadruk op publiek-private samenwerking. Zo wordt maximaal 40% van de aankoopkosten ondersteund bij aankopen van objecten van voor 1945. Tot slot worden musea ondersteund bij het realiseren van uitzonderlijke internationale bruiklenen met de indemniteitsregeling van OCW. Voor deze regeling is grote belangstelling. Sinds 2011 zijn er 8 aanvragen afgewezen vanwege het bereiken van het plafond.

3.2.2.2 Monumentenzorg

Financiële ondersteuning in de monumentenzorg wordt aan eigenaren van rijksmonumenten verstrekt ten behoeve van restauratie, onderhoud of herbesteding. Ondersteuning vindt plaats door het convenant met het Interprovinciaal Overleg (IPO), de fiscale aftrek,

het vernieuwde Besluit Rijkssubsidiëring Instandhouding Monumenten (BRIM) en de Restauratiefonds-hypotheek-plus. Via dit fonds kunnen eigenaren van andere monumenten dan woonhuizen voor restauratie een laagrentende lening krijgen uit het Revolving Fund van het Nationaal Restauratiefonds (NRF).

Restauratie

Op basis van de modernisering van de monumentenzorg en de evaluatie van het BRIM, zijn er ontwikkelingen in de wijze waarop de beschikbare middelen worden ingezet. Het rijksbudget voor restauratie van rijksmonumenten (jaarlijks 20 miljoen euro) is sinds 2012 gedecentraliseerd naar provincies, die de middelen zelf verdelen. Het is de bedoeling dat provincies het rijksgeld matchen met eigen budgetten. Zo kunnen de (dure) restauraties beter worden gefinancierd. Hiernaast bestaat er sinds 1 januari 2012 de mogelijkheid voor eigenaren bij het NRF een laagrentende lening te krijgen. Voor laagrentende leningen wordt een revolverend fonds opgebouwd. Het kabinet heeft in september 2012 nog incidenteel 47 miljoen euro beschikbaar gesteld voor de restauratie van zes belangrijke monumenten en versnelde verruiming van het revolverend fonds.

Planmatig onderhoud

Het budget voor planmatig onderhoud, verstrekt via het BRIM van de rijksdienst cultureel erfgoed, blijft in 2013 48,5 miljoen euro per jaar. Op basis van een evaluatie uit 2011 is de regeling met ingang van 2013 op een aantal cruciale punten aangepast:

- de vereiste bijdrage van eigenaren gaat omhoog (het Rijk zal nog 50 procent van de instandhouding subsidiëren);
- het subsidiebedrag wordt gekoppeld aan de herbouwwaarde van het monument;
- onderhoud van kerken wordt alleen gesubsidieerd als duidelijk is dat de kerk ook de komende 6 jaar in gebruik zal zijn;
- er komt prioritering in budgetverdeling voor Werelderfgoed en organisaties met een professionele omgang met monumenten en die eigenaar zijn van minimaal 20 rijksmonumenten;
- er zijn geoormerkte budgetten voor groene monumenten (5 miljoen euro), archeologie (0,8 miljoen euro) en gebouwde monumenten (circa 43 miljoen euro).

Tot slot wordt door scherpere toepassing van de beoordelingscriteria beter voorspelbaar of een aanvraag in aanmerking zal komen voor subsidiëring. Onderhoudskosten voor woningen komen niet in aanmerking voor de BRIM regeling. Eigenaren van woonhuizen kunnen laagrentend lenen bij het NRF om de restauratie te financieren. Via box 1 van de inkomstenbelasting zijn de onderhoudskosten fiscaal aftrekbaar.

Herbestemming

Op het gebied van herbestemming heeft OCW een nieuwe subsidieregeling geïntroduceerd in 2011, met een budget van 2,4 miljoen euro per jaar (in 2011/2012 eenmalig opgehoogd met 1,6 miljoen euro van de ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties gezamenlijk). Het animo voor de nieuwe Subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten is groot. Voor het uitvoeren

van een haalbaarheidsonderzoek kregen 166 karakteristieke gebouwen subsidie. Voor het tijdelijk wind- en waterdicht maken ontvingen 18 leegstaande gebouwen subsidie. De meeste gehonoreerde aanvragen voor onderzoek betreffen industrieel en religieus erfgoed.

Erfgoed en ruimte

Voor de periode 2013-2015 is 8 miljoen euro per jaar beschikbaar voor het uitvoeringsprogramma van de Visie erfgoed en ruimte. Dit budget wordt door OCW in samenwerking met andere departementen, andere overheden en private partijen ingezet voor projecten die bijdragen aan vijf rijksprioriteiten: Werelderfgoed, Eigenheid en veiligheid, Herbestemming als gebiedsopgave, Levend landschap en Wederopbouw.

3.2.2.3 Archieven

Regionale Historische Centra

Bij archieven is sprake van een sterke rol van de overheid: het in geordende en toegankelijke staat bewaren en beheren van de overheidsarchieven is een wettelijk vereiste. Met ingang van 2013 is het beheer van de provinciale archieven overgedragen aan de verschillende provincies en dragen provincies net als de andere bestuurslagen financieel bij aan het bewaren van hun eigen archief in de Regionale Historische Centra.

Programma's en projectregelingen

In juni 2011 heeft het kabinet een nieuwe archiefvisie gepresenteerd waarin als belangrijkste speerpunten van beleid zijn genoemd: investeren in digitale duurzaamheid, openbaarheid en verbetering van de toegang tot de Nederlandse archiefcollectie. Voor de uitvoering van de hieraan verbonden innovatieagenda heeft de staatssecretaris van OCW met ingang van 2012 voor 5 jaar een programmabudget ter beschikking gesteld, dat oploopt van 1,5 miljoen euro tot een totaal van 9 miljoen euro in 2016 (met uitzicht op continuering). De grootste uitdaging voor het openbare archiefwezen in Nederland is het opbouwen van een gemeenschappelijke infrastructuur dat duurzame bewaring en toegankelijkheid van digitale archieven garandeert. De ontwikkelingen en het kabinetsbeleid met betrekking tot digitale archiefvorming, digitale toegang, open data en actieve openbaarheid vormen de motor voor de Innovatieagenda Archieven. Deze wordt gedragen door een in 2012 te ondertekenen archiefconvenant tussen rijk, VNG, IPO en Unie van Waterschappen. De belangrijkste veldorganisaties, Koninklijke Vereniging van Archivarissen (KVAN) in Nederland en de Branchevereniging Archieven Nederland (BRAIN) worden eveneens intensief betrokken. Het Nationaal Archief is verantwoordelijk voor de uitvoering van de innovatieagenda.

3.3 Beeldende kunst, film en letteren

Bij beeldende kunst, film en letteren gaat het om sectoren met een gemengde rol van markt en overheid. Er is sprake van een beperkt aantal rijksfinancierende producerende instellingen en kunstenaars.

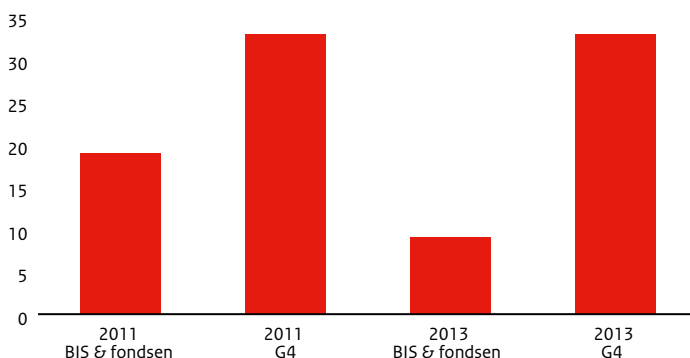
3.3.1 Beeldende kunst

Beleid

Het beleid voor beeldende kunst is gericht op het stimuleren van ondernemerschap bij kunstenaars, de versterking van marktwerking, een betere aansluiting tussen productie en presentatie en een vergroting van het publieksbereik. Doel van het Rijk en het Mondriaan Fonds is de keten van productie tot presentatie en afname in Nederland te versterken. Om het beleid voor aanbod en afname bij elkaar te brengen, zijn de twee aparte fondsen (Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst en de Mondriaan Stichting) per 1 januari 2012 gefuseerd tot het Mondriaan Fonds. De basisinfrastructuur ondersteunt naast een aantal presentatie-instellingen voor eigentijds aanbod, de ontwikkeling van bewezen talent door middel van een aantal postacademische plekken. Het Mondriaan Fonds ondersteunt dit talent via beurzen.

Bij enkele grote steden wordt het aantal presentatiemogelijkheden van beeldende kunst beperkt. Ook hier worden aanbod en vraag meer in overeenstemming gebracht. Centra voor Beeldende Kunst krijgen een beperktere rol. In gemeenten wordt de kunstuitleen voortaan als markttaak gezien.

Figuur 3.3
Aantal instellingen
beeldende kunst 2011 en 2013

* Alleen Basisinfrastructuur; de fondsgegevens 2011 zijn weggelaten en die van 2013 ontbreken, omdat het Mondriaan Fonds nog moet besluiten welke instellingen vanaf 2013 een meerjarige subsidie zullen ontvangen.

** De cijfers zijn niet 'ontdubbeld' waar het gemeenschappelijke instellingen betreft. De cijfers van Bis & fondsen en G4 tellen dus niet op tot het totaal.

Basisinfrastructuur

In de beeldende kunst neemt het budget voor instellingen in de basisinfrastructuur, bij het Mondriaan Fonds en de vier grote steden af van 35,4 miljoen euro voor 47 instellingen in 2011 tot 23,6 miljoen euro voor 41 instellingen in 2013.³ In de basisinfrastructuur is het aantal presentatie-instellingen beeldende kunst teruggebracht van 11 naar 6.

Mondriaan Fonds

Het Mondriaan Fonds zet vanaf 2013 vooral in op het stimuleren van talentontwikkeling, het versterken van de relatie tussen aanbod en afname en de belangstelling voor nieuw werk. De projectregelingen van het fonds hebben niet langer het karakter van inkomensvorming. Perspectief op afname en presentatie spelen een grotere rol bij de beoordeling van aanvragen. Publieksbereik zal hierbij een belangrijke rol spelen. Om de beeldende kunstmarkt te blijven stimuleren zal het Mondriaan Fonds blijven bijdragen aan opdrachten en de Kunstkoopregeling. Het fonds heeft een budget voor internationale marktverruiming en promotie voor internationale kunstbeurzen. Het Mondriaan Fonds komt met nieuwe en aangepaste regelingen die in 2013 ingaan.

Trends

Uit onderzoek van de Nederlandse Galerie Associatie blijkt dat ruim de helft van de Nederlandse galleries zijn omzet heeft zien dalen. De omzet daalde van 100 miljoen in 2007 tot 80 miljoen euro in 2011.⁴

Uit een evaluatie van de Kunstkoopregeling van het Mondriaan Fonds blijkt dat over de periode 1997-2011 in het kader van deze regeling 43.060 contracten tussen kopers en galleries zijn afgesloten, voor de aankopen van even zoveel kunstwerken met een totale waarde van meer dan 134 miljoen euro. Er worden sinds 2007 minder kunstwerken via de Kunstkoopregeling verkocht. Het gemiddelde aankoopbedrag stijgt sinds 1997.

3.2.2 Film

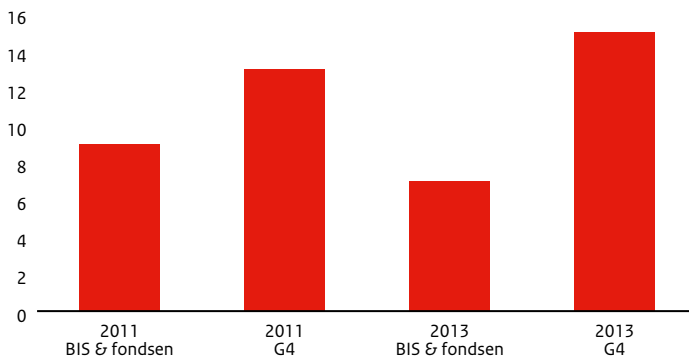
Beleid

Het beleid zet in op de productie en verhoging van de kwaliteit van Nederlandse films, versterking van de markt voor Nederlandse film en het behoud en beheer van cinematografisch erfgoed. Daarnaast richt het beleid zich op de versterking van de internationale positie van de Nederlandse film door coproducties met het buitenland.

³ Het budget van de regelingen van het Mondriaan Fonds is op dit moment nog niet bekend. Dit bedrag kan dus nog wijzigen.

⁴ "Nederlandse galleries zien enorme omzetsdaling", Volkskrant, 25 mei 2012.
<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3360/musea-en-galerieen/article/detail/3261077/2012/05/25/Nederlandse-galleries-zien-enorme-omzetsdaling.dhtml>

Figuur 3.4
Aantal gesubsidieerde instellingen film 2011 en 2013

* De cijfers zijn niet 'ontdubbeld' waar het gemeenschappelijke instellingen betreft. De cijfers van Bis & fondsen en G4 tellen dus niet op tot het totaal.

Basisinfrastructuur

Het budget voor meerjarig gesubsidieerde instellingen via de basisinfrastructuur, het Filmfonds en de vier grote steden neemt af van 17,1 miljoen euro in 2011 tot 16,6 miljoen euro in 2013. In 2011 ging het om 16, in 2013 om 15 instellingen. De basisinfrastructuur richt zich op groot publieksbereik en de internationale positie van de Nederlandse film-sector met 3 grote filmfestivals en filminstituut EYE. EYE beheert ook het Nederlands filmerfgoed en presenteert en promoot de Nederlandse film in het buitenland.

Filmfonds

Het Filmfonds richt zich op het stimuleren van de filmproductie in Nederland, met de nadruk op kwaliteit en diversiteit en het bevorderen van een goed klimaat voor de Nederlandse film. Het fonds doet dit door filmmakers te ondersteunen bij de ontwikkeling, realisatie en distributie van producties. Daarnaast stimuleert het internationale coproducties voor aansluiting van de Nederlandse film op internationale ontwikkelingen. Het Filmfonds financiert vanaf 2013 3 filmfestivals met een meerjarige subsidie voor een totaal bedrag van 0,8 miljoen euro. Het fonds heeft een totaal budget van 29,2 miljoen euro.

Trends

Ook commerciële films zijn in Nederland afhankelijk van overheidssteun. In 2010 werden slechts 6 van de in totaal 42 uitgebrachte speelfilms geproduceerd zonder ondersteuning van het Filmfonds. Bij Filmfondsproducties wordt ongeveer één derde van de productie-kosten gefinancierd door het fonds.⁵ Het marktaandeel van de Nederlandse speelfilm ligt de laatste jaren hoog (2011: 16%), nadat het in de jaren negentig een dieptepunt kende (1994: 0,8%).

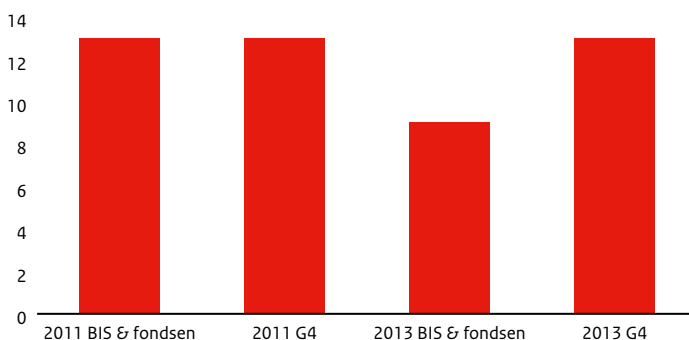
⁵ SEO economisch onderzoek, Economische kerngegevens Nederlandse film, september 2012.

3.3.3 Letteren

Beleid

Het beleid voor de letteren richt zich op de bevordering van de kwaliteit en diversiteit van Nederlandse en Friestalige literatuur en de stimulering van de leescultuur, in het bijzonder bij de jeugd. Ook in de letteren is er voor gekozen het aantal instellingen in de basisinfrastructuur terug te brengen. Festivals kunnen voortaan een aanvraag indienen bij het fonds. Het fonds kreeg de opdracht zijn subsidieregelingen aan te passen: minder budget voor werkbeurzen, voorrang aan vertaalbeleid en digitalisering.

Figuur 3.5
Aantal gesubsidieerde instellingen letteren 2011 en 2013

* De cijfers zijn niet 'ontdubbeld' waar het gemeenschappelijke instellingen betreft. De cijfers van Bis & fondsen en G4 tellen dus niet op tot het totaal.

Basisinfrastructuur

Het budget voor meerjarig gesubsidieerde instellingen via de basisinfrastructuur, de fondsen en de vier grote steden neemt af van 25,2 miljoen euro in 2011 naar 20,5 miljoen euro in 2013. De rol van het Rijk is vanaf 2013 verder beperkt tot de instandhouding van twee leesbevorderende instellingen en een fonds voor de subsidiering van kwaliteitsjournalistiek en non-fictie.

Nederlands Letterenfonds

Het Nederlands Letterenfonds draagt bij aan een hoogwaardig en gevarieerd aanbod van Nederlands en Friestalig literair werk door subsidies aan schrijvers, vertalers, uitgevers en festivals. Daarnaast verzorgt het fonds de internationale promotie van onze literatuur via zijn vertaalbeleid en het organiseren van presentaties op belangrijke buitenlandse boekenbeurzen, zoals onlangs in China. Een nieuwe opdracht is het vergroten van de zichtbaarheid van gesubsidieerde auteurs met het oog op marktverruiming voor hun boeken. De werkbeursregeling van het fonds wordt sterker gericht op de ontwikkeling van nieuw talent. Gevestigde auteurs zijn meer dan voorheen op de markt aangewezen voor hun inkomsten. Het fonds heeft een budget van 10,2 miljoen euro.

Trends

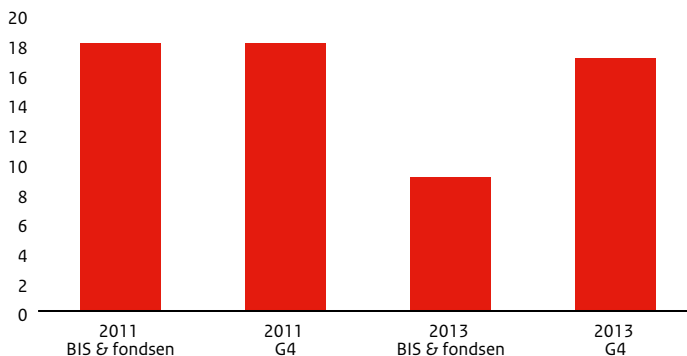
Een toenemend aantal fysieke boekhandels dreigt te verdwijnen vanwege de effecten van de economische crisis, het groeiend marktaandeel van de internetboekhandel en de concurrentie die het boek ondervindt van andere vormen van vrijetijdsbesteding. Het e-boek is in opkomst; de omzet van e-boeken over het eerste halfjaar 2012 was 5 miljoen euro, een stijging van 60% ten opzichte van 2011. Het omzetaandeel komt hiermee op 2%. Halverwege 2012 waren 16.000 Nederlandstalige e-boektitels beschikbaar. De prijzen van e-boeken zijn (nog) relatief hoog, mede door het BTW-tarief van 21%.

3.4 Creatieve industrie: architectuur, vormgeving en nieuwe media

Beleid

De creatieve industrie is vanwege haar economisch belang in 2010 aangewezen als een van de topgebieden die een belangrijke economische en maatschappelijke meerwaarde voor Nederland hebben. Het cultuurbeleid richt zich bij deze sterk marktgerichte sectoren vooral op R&D, talentontwikkeling, opdrachtgeverschap en kennisdeling. Er zijn weinig rijksgefinancierde instellingen.

Figuur 3.6
Aantal gesubsidieerde instellingen creatieve industrie 2011 en 2013

* De cijfers zijn niet "ontdubbeld" waar het gemeenschappelijke instellingen betreft. De cijfers van Bis & fondsen en G4 tellen dus niet op tot het totaal.

Basisinfrastructuur

Het budget voor meerjarig gesubsidieerde instellingen via de basisinfrastructuur, het Stimuleringsfonds voor de Creative Industrie en de vier grote steden neemt af van 20,2 miljoen euro in 2011 naar 13,9 miljoen euro in 2013.

Het Rijk financiert vanaf 2013 minder instellingen. In de periode 2009-2012 financierde het Rijk ontwikkelinstellingen en ondersteunende instellingen in de genoemde sectoren, samen met een postacademische instelling voor de architectuur, het Berlage Instituut. Vanaf 2013 is er 1 fonds: het Stimuleringsfonds voor de Creatieve Industrie. De voormalige sectorinstituten Prensela Stichting (vormgeving), Virtueel Platform (nieuwe media) en NAI (architectuur) zijn gefuseerd tot een ondersteunende instelling voor de creatieve industrie, die financiering ontvangt via de basisinfrastructuur.

Stimuleringsfonds voor de Creatieve Industrie

9 instellingen die voorheen meerjarige subsidie ontvingen in de basisinfrastructuur, ontvangen vanaf 2013 financiering van het Stimuleringsfonds voor de Creatieve Industrie voor meerjarige activiteiten. Het fonds richt zich op het vergroten van de maatschappelijke en economische meerwaarde van de creatieve industrie. In het nieuwe fonds zijn de budgetten voor architectuur, vormgeving en nieuwe media samengebracht.

Trends

Herbestemming is een belangrijk aandachtspunt geworden: het gaat in de architectuur dan om het opnieuw gebruiken van bestaande gebouwen. In de vormgeving en mode gaat het om het hergebruik van materialen (recycling). Duurzaamheid is een belangrijk, opkomend thema. Het aantal ZZP'ers ten opzichte van het aantal grote instellingen groeit. Ook in de steden is er belangstelling voor de creatieve industrie. Eindhoven zet met 'Brainport Eindhoven' in op design en industrieel ontwerp, Arnhem profileert zich op gebied van mode en Amsterdam profileert zich op het gebied van mode en nieuwe media.

3.5 Cultuureducatie, amateurkunst en bibliotheken

Cultuureducatie, amateurkunst en bibliotheken zijn deelgebieden met een sterke rol van decentrale overheden. Het leeuwendeel van de publieke taken, bevoegdheden en middelen zijn gedecentraliseerd naar gemeenten en provincies. Er is, met uitzondering van de amateurkunst, een beperkte rol van de markt. Instellingen worden vooral door gemeenten gefinancierd. Het Rijk heeft een coördinerende en verbindende rol.

Het budget voor meerjarig gesubsidieerde instellingen op het gebied van amateurkunst, cultuurparticipatie en educatie via de basisinfrastructuur, de fondsen en de vier grote steden neemt af van 30,5 miljoen euro in 2011 tot 20,7 miljoen euro in 2013. Dit is exclusief het budget voor bibliotheken en exclusief de programma's van het Fonds voor Cultuurparticipatie.

Figuur 3.7

Aantal gesubsidieerde instellingen cultuurparticipatie en -educatie, amateurkunst 2011 en 2013

* De cijfers zijn niet "ontdubbeld" waar het gemeenschappelijke instellingen betreft. De cijfers van Bis & fondsen en G4 tellen dus niet op tot het totaal.

3.5.1 Cultuureducatie en amateurkunst

Beleid

Cultuureducatie

Het beleid voor cultuureducatie is erop gericht kinderen en jongeren kennis te laten maken met cultuur. In het beleid ligt de focus op het primair onderwijs. Met het programma *Cultuureducatie met Kwaliteit* wil het Rijk de kwaliteit van cultuureducatie in het primair onderwijs in beeld brengen en zeker stellen. Gestimuleerd wordt dat:

- scholen en leraren invulling geven aan de kerndoelen van het leergebied kunstzinnige oriëntatie;
- scholen werken met een doorgaande leerlijn voor cultuureducatie;
- leraren hun bekwaamheden op het gebied van cultuureducatie onderhouden en verdiepen;
- culturele instellingen een beleid voeren gericht op educatie en participatie van de jeugd, in het bijzonder dat zij komen tot een op de kerndoelen afgestemd aanbod voor scholen in het primair onderwijs.

De middelen ten behoeve van *Cultuureducatie met Kwaliteit* verstrekt het Rijk via het Fonds voor Cultuurparticipatie en via de Prestatiebox.⁶

Amateurkunst

Ruim de helft van de Nederlandse bevolking onderneemt in zijn vrije tijd kunstzinnige activiteiten. De ondersteuning van instellingen is vooral op lokaal niveau belegd, bij gemeenten. Het Rijk ondersteunt via het Fonds voor Cultuurparticipatie vernieuwende initiatieven op het gebied van de actieve deelname aan cultuur.

⁶ De Prestatiebox is een onderdeel van de lumpsum financiering van het primair onderwijs en bevat voor cultuureducatie een budget van 18 miljoen euro per jaar (10,90 euro per leerling).

Basisinfrastructuur

Vanaf 2013 financiert het Rijk via de basisinfrastructuur één kennisinstituut voor cultuur-educatie en amateurkunst. Hiervoor is 4,7 miljoen euro beschikbaar. Deze instelling heeft drie belangrijke taken:

- professionalisering van de educatiefunctie in de cultuursector en deskundigheidsbevordering binnen de amateurkunst;
- landelijke informatievoorziening en ondersteuning van netwerken;
- opzet en uitvoering van een onderzoeksagenda voor cultuureducatie en amateurkunst.

Fonds voor Cultuurparticipatie

Het Fonds voor Cultuurparticipatie ondersteunt initiatieven die de actieve deelname aan cultuur stimuleren. Het fonds voert in de periode 2013-2016 een drietal subsidie-programma's uit:

- Het stimuleringsprogramma behorend bij Cultuureducatie met kwaliteit, bestaande uit:
  - a. een matchingsregeling voor aanvragen van culturele instellingen die worden medegefinancierd door gemeenten en provincies (10 miljoen euro per jaar);
  - b. een regeling flankerend beleid gericht op de verspreiding van best practices, onderzoeksresultaten en handreikingen (3,8 miljoen euro per jaar);
- Een programma talentontwikkeling gericht op de ondersteuning van jong talent in de fase voorafgaand aan het kunstvakonderwijs (3 miljoen euro per jaar);
- Een programma innovatie amateurkunst gericht op de actieve kunstbeoefening. Dit programma ondersteunt beoefenaars, verenigingen en instellingen bij het inspelen op de veranderingen in de kunstbeoefening (3,5 miljoen euro per jaar).

Trends

Inhoudelijke borging

Bij alle subsidiënten van cultuureducatie is een beweging zichtbaar van stimuleringsbeleid naar meer inhoudelijke borging. Van alle instellingen wordt op dit gebied een inhoudelijke of financiële inspanning verwacht. Alle grote steden besteden in adviesprocedures veel aandacht aan cultuureducatie en talentontwikkeling. Daarbij wordt ingezet op samenhang, visie en heldere doelstellingen. Verder wordt ingezet op samenwerking om inhoudelijke en organisatorische versnippering tegen te gaan. Utrecht en Amsterdam richten zich daarbij ook op schoolbesturen om afspraken over de lesstof te maken. Ook het advies 'Cultuureducatie: leren, creëren, inspireren!' van de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur benadrukt het belang van inhoudelijke en organisatorische verankering.

Bezuinigingen bij gemeenten

De meerjarige subsidies op het gebied van cultuureducatie worden vooral verstrekt door gemeenten en provincies, voor lokale faciliteiten. Net als bij bibliotheken geldt dat hier in veel gevallen op wordt bezuinigd. In zijn analyse van de amateurkunstsector wees de

Raad voor Cultuur op een mogelijke stijging van toegangsprijzen en tarieven, ook voor groepen die tot nu toe ontzien werden, zoals jongeren en ouderen.⁷

Veranderende wens beoefenaar

Het SCP heeft onderzocht welke amateurkunstbeoefenaars wat doen, welke mogelijkheden er zijn en hoe de kunstbeoefening in de vrije tijd er in 2030 voor zal staan.⁸ Het SCP verwacht dat in 2030 nog steeds de helft van de bevolking een kunstzinnige hobby heeft. Wel zullen de wensen van beoefenaars veranderd zijn. De 'emancipatie' van de beoefenaar zet volgens het SCP door. Vooral het interactieve van internettoepassingen stelt verenigingen en instellingen voor de uitdaging om de kunstbeoefenaars aan zich te binden.

3.5.2 Bibliotheken

Beleid

Mediagedrag en informatiegebruik veranderen door digitalisering en internet. Toch is voor veel mensen de bibliotheek nog steeds de meest laagdrempelige en vertrouwde toegangspoort tot cultuur. Gemeenten zijn de grootste financiers van bibliotheken. De financiering loopt doorgaans niet via de cultuurbegroting. Het beleid van het Rijk richt zich op de innovatie van bibliotheken, vooral de digitale innovatie. Dit doet het door te investeren in de landelijke digitale bibliotheek. Daarnaast is bibliotheekwetgeving in voorbereiding. Deze wetgeving beoogt de samenhang in het stelsel te versterken en de digitale activiteiten een juridische basis te geven.

Basisinfrastructuur

Het Rijk financiert via de basisinfrastructuur een ondersteunende instelling voor een bedrag van 14,7 miljoen euro. Het heeft als taak de samenhang en innovatiekracht van de bibliotheeksector te versterken. Deze taak was voorheen belegd bij de brancheorganisatie, de Vereniging van Openbare Bibliotheken (VOB). De VOB kan zich door het afstoten van deze taak concentreren op zijn rol als brancheorganisatie.

Trends

Bezuiniging bij gemeenten

Bijna de helft van de bibliotheken heeft tussen 2010-2012 bezuinigd. 40% van de bibliotheken heeft tot nu toe nog niet hoeven bezuinigen maar krijgt hier tussen 2012-2014 wel

---

⁷ Raad voor Cultuur, Advies bezuinigingen cultuur 2013-2016: sectoranalyses, april 2011.
http://www.cultuur.nl/Upload/Docs/RvC_advies_bijlagen5.pdf

⁸ Andries Van den Broek (red.), Mogelijkheden tot kunstbeoefening in de vrije tijd, juni 2010; FAQs over kunstbeoefening in de vrije tijd, juni 2010. Andries van den Broek: Toekomstverkenning kunstbeoefening. Een essay over de mogelijke betekenis van sociaal-culturele ontwikkelingen voor volume, voorkeuren en vormgeving van kunstbeoefening in de vrije tijd, juni 2010.

mee te maken.⁹ De bezuinigingen in 2010 en 2011 hebben effecten gehad op de hoeveelheid personeel, op de omvang van de collectie en op de openingsuren. 8% van de bibliotheken heeft het aantal vestigingen teruggebracht en bijna een kwart van de bibliotheken heeft de tarieven verhoogd. In de toekomst verwacht ongeveer de helft van de bibliotheken vestigingen af te stoten. De andere helft van de bibliotheken wil juist zoveel mogelijk vestigingen openhouden voor een brede spreiding, maar kiest daarbij voor aanpassing van de collectie.

Digitalisering

Overheden en de branche werken programmatisch samen om de sector voor te bereiden op veranderingen door digitalisering en veranderend leesgedrag. Deze veranderingen hebben gevolgen voor het aanbod, de werkwijze en het gebruik van bibliotheken.

Het lezen van boeken moet steeds meer concurreren met andere media en mogelijkheden van vrijetijdsbesteding.¹⁰ Hoe jonger men is, des te minder tijd besteedt men aan het lezen van boeken.¹¹ Dit heeft ertoe geleid dat het aantal bibliotheekuitleningen in de periode 2005-2009 met 21% is afgenomen. Het aantal bezoeken aan openbare bibliotheken is minder sterk afgenomen. Dit duidt op een verschuiving tussen de functies van de bibliotheek. De ontmoeting- en verblijfsfunctie lijkt aan betekenis te winnen, mede dankzij de investeringen in aansprekende, nieuwe gebouwen en een aantrekkelijke inrichting en presentatie van materialen.

---

⁹ Gemeentelijke bezuinigingen op openbaar bibliotheekwerk. Ontwikkeling van het bibliotheeklandschap in de periode 2010-2014. Onderzoek in opdracht van het Sectorinstituut Openbare Bibliotheken, mei 2011.

¹⁰ Frank Huysmans: Zoals de jongen crowden, lezen de ouden. In: Boekman 23 nr. 86 (voorjaar 2011), p. 47-52.

¹¹ Hoofdstuk 6 staat stil bij het leesgedrag van jongeren en het belang van lezen voor de school- en beroeps carrière.

Hoofdstuk 4 Economie van de cultuursector

4.1 Inleiding

De culturele sector levert een belangrijke bijdrage aan onze economie. De ontwikkeling van de economie en de (afnemende) publieke en private uitgaven hebben een sterke invloed op de sector. Dit hoofdstuk geeft een beeld van de economische betekenis, ontwikkeling en veranderingsopgaven voor de culturele sector. Paragraaf 4.2 schetst de directe en indirecte bijdrage van cultuur aan de economie, in nationaal en internationaal perspectief. Paragraaf 4.3 gaat in op de verslechterde economische situatie en de verminderde inzet van publieke middelen voor cultuur. Paragraaf 4.4 belicht de werkgelegenheidsaspecten en de aansluiting tussen opleidingen en arbeidsmarkt. Ten slotte beschrijft paragraaf 4.5 een aantal maatregelen waarmee de rijksoverheid de noodzakelijke veranderingen in de sector ondersteunt.

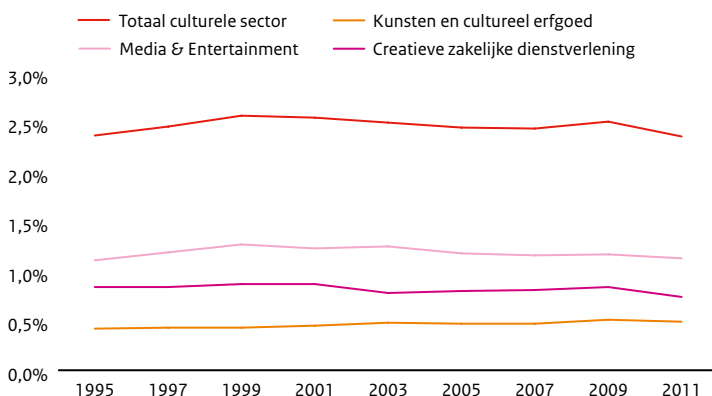
4.2 Economische kerncijfers

4.2.1 Bijdrage aan de economie

De cultuursector vormt een wezenlijk onderdeel van onze nationale economie. De bijdrage van de culturele sector aan het Bruto Binnenlands Product (BBP) bedraagt in 2011 13 miljard euro, oftewel 2,4%. Dit is een daling ten opzichte van de afgelopen vijftien jaar, waarin de bijdrage aan het BBP schommelde rond de 2,5%.¹² In de categorie Creatieve zakelijke dienstverlening is de daling het sterkst waarneembaar. Daaronder vallen onder andere architectenbureaus, reclamebureaus en industrieel design.

Figuur 4.1

Bijdrage van de culturele sector aan het Bruto Binnenland Product (1995-2011)

Bron: CBS

¹² De cijferreeks ligt structureel lager dan de cijfers zoals gepresenteerd in Cultuur in Beeld 2011. Het CBS heeft de Standaard Bedrijfs Indeling (SBI) van economische sectoren herijkt (overstap van SBI 1993 naar SBI 2008). Met de nieuwe indeling is de omvang van de culturele sector nauwkeuriger te benaderen.

De bijdrage van de culturele en creatieve sector aan de nationale economie is voor Nederland vergelijkbaar met die van de ons omringende landen. In 2003 was de bijdrage aan het BBP (volgens een ruimere internationale definitie van de 'cultural and creative sector') voor Nederland 2,7%, voor België 2,6% en voor Duitsland 2,5%. Nederland blijft achter bij de Europese koplopers Frankrijk (3,4%), Noorwegen (3,2%) en het Verenigd Koninkrijk (3,0%).¹³

4.2.2 Indirecte economische effecten

De economische betekenis van cultuur gaat verder dan de toegevoegde waarde die is verbonden aan de omzet van culturele 'producten'. Cultuur is van waarde voor onze persoonlijke en sociale ontwikkeling, de kwaliteit van de leefomgeving en de aantrekkelijkheid van Nederland voor bedrijven, werknemers en toeristen.

De indirecte economische effecten van cultuur zijn niet eenvoudig in cijfers uit te drukken. Dat komt onder meer doordat de effecten van culturele voorzieningen en activiteiten moeilijk zijn te isoleren van andere omgevingsfactoren. De laatste jaren wordt veel onderzoek gedaan om hiervoor tot methodische oplossingen te komen.¹⁴ Deze onderzoeken leveren indicaties dat culturele voorzieningen en activiteiten een forse maatschappelijke waarde en welvaartswinst vertegenwoordigen. Ze leveren een bijdrage aan de economische aantrekkelijkheid van een gebied. Dat vertaalt zich onder andere in de hoogte van de grondprijzen.

Cultuur is een belangrijke trekpleister voor internationaal toerisme. Het inkomend toerisme was in 2009 goed voor 4 miljard euro aan bestedingen die ten goede komen aan de Nederlandse economie, afkomstig van 9,9 miljoen buitenlandse toeristen. Cultuurbezoeken zijn voor veel toeristen onderdeel van een breder palet aan motieven om ons land te bezoeken. Van de buitenlandse toeristen typeert 11% het verblijf in Nederland als cultuurvakantie en noemt 8% museumbezoek als belangrijkste activiteit. Van de buitenlandse toeristen bezoekt 40% een museum. Er zijn daarbij interessante verschillen tussen nationaliteiten. Voor Amerikanen en Italianen is museumbezoek de belangrijkste activiteit. Voor intercontinentale bezoekers is het bezoek van bezienswaardigheden en historische plaatsen het belangrijkste motief. Voor de meeste Europeanen is cultuur een secundair motief, na wandelen, fietsen en het strand.¹⁵

4.2.3 Export en internationalisering

Nederland is een belangrijk exportland voor de culturele sector. Zo stond Nederland in 2008 op de achtste plaats op de wereldranglijst van exporteurs van 'creatieve goederen'

---

¹³ UNCTAD/UNDP, Creative economy report 2010; cijfers afkomstig van Eurostat and AMADEUS/Data, elaborated by Media Group.

¹⁴ Zie bijvoorbeeld Atlas voor gemeenten, De waarde van cultuur in cijfers, 2011. en H. de Groot, G. Marlet, C. Teulings en W. Vermeulen, Stad en land, CPB en Atlas voor Gemeenten, 2010.

¹⁵ Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen, Onderzoek Inkomend Toerisme 2009.

(zie tabel 4.1).¹⁶ Nederland heeft de hoogste notering in de categorieën nieuwe media (na de Verenigde Staten en Duitsland) en uitvoerende kunst (na Duitsland en de Verenigde Staten). In de categorie uitvoerende kunst heeft de muziekindustrie een stevig aandeel. Nederland is als exportland van oudsher gericht op West-Europa. In 2011 ging driekwart van de totale export naar West-Europa. De export van culturele producties volgt deze trend. Bijna tweederde van de Nederlandse internationale culturele activiteiten vond plaats in West-Europa. Naar landen als Brazilië en China is de export van culturele activiteiten hoger dan de totale export vanuit Nederland. Zo was de totale export naar Zuid-Amerika 2% en scoorde cultuur beter met een aandeel van 4%.¹⁷

Tabel 4.1

Nederland als exportland in
verschillende culturele sectoren¹⁸

	Internationale ranking 2008	Exportwaarde (2008 in mln euro)	Marktaandeel (2008, in procenten)
Totaal creative goods	8	10527	2,6
Performing arts (incl. Music industry)	3	2138	8,2
New media	3	1889	6,8
Arts crafts	6	823	2,6
Visual arts	9	329	1,3
Published/printed media	9	1511	3,1
Design	10	3773	1,6

Van een enkele sector bestaat een uitgebreider beeld van de export. Zo deed Buma Cultuur in 2010 onderzoek naar de popsector.¹⁹ Daarin onderscheidt men exportwaarde uit rechten (zoals royalties), opnamen en goederen (zoals geluidsdragers of merchandise) en muziekdiensten (optredens en sponsoring). De totale toegevoegde waarde van de popsector bedroeg in 2010 81 miljoen euro, waarvan bijna tweederde voor rekening kwam van de dance-muziek. De bijdrage van optredens (ook vooral vanuit de dance) steeg de afgelopen jaren explosief, tot 60 miljoen euro in 2010. De waarde van de rechten bleef redelijk constant (ruim 14 miljoen euro), die van opnamen daalde tot 7,5 miljoen euro in 2010.

¹⁶ Door de andere samenstelling van deze sectoren en de gehanteerde methodiek zijn de cijfers over de exportwaarde niet direct vergelijkbaar met de voor Nederland berekende BBP-bijdrage uit 4.2.1.

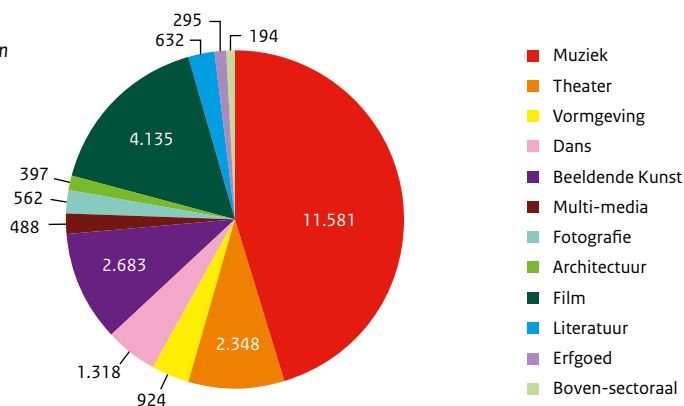
¹⁷ The Art of exporting in 2011, Sica 2012.

¹⁸ UNCTAD/UNDP, Creative economy report 2010, gebaseerd op data in UN COMTRADE database.

¹⁹ Buma Cultuur, Exportwaarde van de Nederlandse populaire muziek, 2010.

De sterke internationale positie van de Nederlandse culturele sector blijkt naast omvang van de exportwaarde ook uit de publieke waardering. Nederlandse cultuur is veel gevraagd in het buitenland. In 2011 trok een tentoonstelling van M.C. Escher in Brazilië wereldwijd de meeste bezoekers per dag (9.677, totaal 1,2 miljoen).²⁰

Figuur 4.2
Nederlandse culturele activiteiten in het buitenland naar sector, 2011²¹

De verdeling van internationale activiteiten over de verschillende sectoren is vrij stabiel. Muziek is een grote sector die traditioneel het grootste aantal internationale activiteiten heeft, gevolgd door de film (zie figuur 4.2). De creatieve industrie (vormgeving, architectuur, mode en e-cultuur) is een sector met groeipotentieel op de internationale markt. De gezamenlijke presentatie van de ontwerpsectoren op grote internationale podia kan leiden tot een verdere exportgroei.

De internationale markt is een steeds belangrijkere bron van inkomsten van culturele instellingen. Instellingen met een actieve marktstrategie maken werk van hun internationale presentatie. Zo heeft het Koninklijk Concertgebouworkest residenties in Londen, Brussel en Parijs. Voor een effectieve internationale strategie is het essentieel om de juiste plekken te kiezen. Het beleid van de ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Buitenlandse Zaken en de cultuurfondsen speelt daar op in. Zo zet het Nederlands Letterenfonds de internationale middelen in voor een gericht aantal literaire manifestaties.²²

²⁰ The art newspaper (no. 234), April 2012

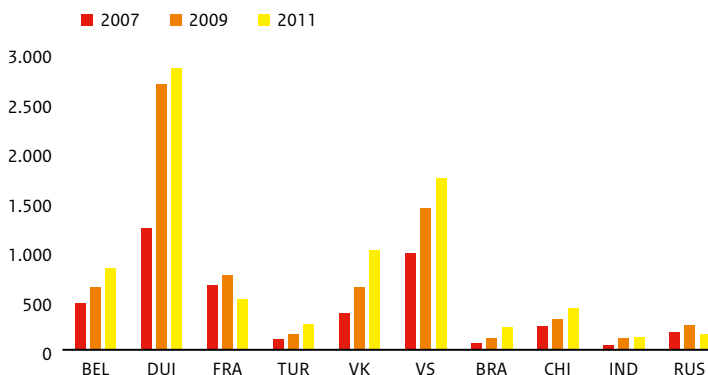
²¹ Buitengaats, Sica, 2012. Opgemerkt dient te worden dat activiteiten in de verschillende sectoren zeer ongelijksoortig zijn, wat een strikte vergelijking lastig maakt.

²² Literaire manifestaties Nederlandse Letterenfonds: 2013 Buenos Aires en Moskou, 2014 Brazilië en Wenen-Boedapest-Praag, 2016 Duitsland (Frankfurter Buchmesse)

Figuur 4.3

Ontwikkeling aantal Nederlandse culturele activiteiten in het buitenland, naar land²²

In de buurlanden en de opkomende economieën Brazilië en China zien we een gestage groei van Nederlandse culturele activiteiten (zie figuur 4.3). Culturele instellingen en kunstenaars hebben de buitenlandse markt steeds meer nodig voor een rendabele kunstpraktijk. Naast de Europese markt en de al langer bekende Amerikaanse markt zien we een voorzichtige groei in activiteiten in China en Brazilië (zie figuur 4.3). De cultuurfondsen ontwikkelden sinds 2005 (China) en 2012 (Brazilië) gezamenlijke programma's gericht op deze twee groeiende economieën.

Het veroveren van een internationale positie vereist een lange adem; er moet geïnvesteerd worden in het opbouwen van een publiek. Na jaren behoort Nederland nu tot de grootste deelnemers aan de toonaangevende Salone del Mobile in Milaan.²⁴ In 2012 toonden meer dan tweehonderd Nederlandse ontwerpers hun werk aan een wereldwijde publiek. De jarenlange inspanning van het Nederlands Letterenfonds om 'gastland' te worden bij de Beijing International Bookfair 2011 heeft zijn vruchten afgeworpen. Tijdens de editie van 2012 werden alle door het fonds aangeboden vertaalrechten verkocht, inclusief de verzamelde brieven van Van Gogh.

²³ Buitengaats, Sica, 2012

²⁴ Salone del Mobile is een jaarlijks terugkerende designbeurs in Milaan. Het is de grootste beurs ter wereld voor interieurontwerp.

4.3 Ontwikkeling crisis & ondernemerschap

De verwachting is dat de recessie de komende tijd aan zal houden.²⁵ In deze paragraaf wordt stilgestaan bij de invloed van de verslechterde economische situatie op de culturele sector. De economische crisis heeft gevolgen voor het besteedbaar inkomen van publiek en sponsors en dus mogelijk voor het verdienvermogen van culturele instellingen. In de hoofdstukken 2 en 3 werd al stilgestaan bij de gevolgen van de bezuinigingen door overheden als gevolg van de crisis. Deze ontwikkelingen laten we daarom hier achterwege.

4.3.1 Gevolgen economische crisis worden duidelijk

Het effect van de recessie is tot nu toe met name zichtbaar in het niet-gesubsidieerde segment van de culturele sector. Zo staat de boekensector fors onder druk. De sector heeft te maken met dalende bestedingen. Daarnaast speelt de explosie van tablets en e-readers een rol. De omzet van papieren boeken daalde met 4,6% tot 589 miljoen euro. Daar stond wel een verdubbeling van de omzet van e-books tegenover, maar die omzet bedraagt nog slechts 7,6 miljoen euro.²⁶ Uit onderzoek in opdracht van de Nederlandse Galerie Associatie blijkt dat 74% van de galeriehouders een omzetzdaling constateert.²⁷

Tabel 4.1 toont de ontwikkeling van bezoekerscijfers in de periode 2005-2011 voor een aantal segmenten van de culturele sector. Tabel 4.3 toont de ontwikkeling van de toegangsprijzen. In de tabellen wordt onderscheid gemaakt in een periode voor de economische crisis (2005-2008) en een periode na de crisis (2008-2011). Met name de vrije theaterproducenten²⁸ hebben te maken gekregen met een sterk dalend aantal bezoeken. Vanaf 2008 is de toegangsprijs voor een bezoek aan een voorstelling gedaald, jaarlijks gemiddeld met 9%.²⁹ Ondanks een dalende prijs is het bezoek vanaf 2008 fors afgenomen. Het aantal bezoeken aan voorstellingen van de vrije theater producenten was in 2011 24% lager dan in 2005.³⁰ Ook de VSCD-podia ondervinden een afname van het aantal bezoekers sinds 2008, ondanks een daling van de toegangsprijzen.³¹

Tot op heden lijken instellingen in de gesubsidieerde sector minder last te hebben van de economische crisis, al lijkt 2008 wel een omslagpunt. Aan de hand van gegevens van de VSCD is het mogelijk om door het ministerie van OCW gesubsidieerde voorstellingen te vergelijken met niet-rijksgesubsidieerde voorstellingen. Deze vergelijking laat zien dat het aantal bezoeken aan niet-rijksgesubsidieerde voorstellingen is gedaald met 1,7 % per jaar in de periode 2005-2011, terwijl het aantal bezoeken aan rijksgesubsidieerde

²⁵ Centraal Plan bureau (2012) Juniraming 2012.

²⁶ Kerncijfers KVB/ SMB/GfK Retail and Technology Benelux.

²⁷ EIM, 2012.

²⁸ Vereniging van Vrije Theaterproducenten (VVTP)

²⁹ Blankers, Goudriaan, De Groot e.a. (2012) Effecten van de economische crisis in de cultuursector, APE, Den Haag, p. 89

³⁰ Idem, p. 84

³¹ Idem, p. 66

voorstellingen is gestegen met 2,9% per jaar³² in de periode 2005-2011.³³ De inkomsten en het publieksbereik van de door het ministerie van OCW gesubsidieerde producerende instellingen als dans en theater blijven ondanks de crisis redelijk op peil tot en met 2011.³⁴ Bij het fonds podiumkunsten is een afname in deze disciplines zichtbaar.

Tabel 4.2
Aantal bezoeken, 2005-2011

Deelsector	Jaarlijkse groei aantal bezoeken (in %)		
	2005-2008	2008-2011	2005-2011
Bioscopen	4,5	9,1	6,8
Alle musea	2,9 ^a	^b	2,9 ^a
Rijksmusea	1,9	3,3	2,6
VSCD-podia	1,7	-4,0	-1,2
VNPF-podia	5,7	-3,5	1,0
Vrije theaterproducenten (VVTP)	2,6	-10,9	-4,4
BIS-instellingen podiumkunst totaal	3,8	0,8	2,3
- dans	2,8	0,9	1,8
- muziek	6,0	-4,4	0,7
- opera en muziektheater	15,3	-5,5	4,4
- theater ^c	-2,3	4,4	1,0
FPK-instellingen podiumkunst totaal	0,8	-3,4	-1,3
- dans	1,1	-4,7	-1,9
- muziek	-1,5	-5,5	-3,5
- opera en muziektheater	-8,2	-0,1	-4,3
- theater	4,8	-1,4	1,7

^a Periode 2005-2009; cijfers worden tweejaarlijks gemeten.

^b Geen recente gegevens beschikbaar.

^c Exclusief festival Oerol.

Bron: APE

³² Zie ook tabel 2.4 voor de prognose van het aantal voorstellingen vanaf 2013.

³³ APE, p. 59

³⁴ Idem, p. 95

Tabel 4.3

Toegangsprijzen (gecorrigeerd
voor de algemene inflatie),
2005-2011

Deelsector	Jaarlijkse groei aantal bezoeken (in %)		
	2005-2008	2008-2011	2005-2011
Bioscopen	0,5	2,3	1,4
Alle musea	2,2 ^a	- ^b	2,2 ^a
Rijksmusea	4,7	1,9	3,3
VSCD-podia	2,1	-2,2	-0,1
VNPF-podia	12,7	8,1	10,4
Vrije theaterproducenten (VVTP)	2,9	-9,1	-3,3
BIS-instellingen podiumkunst totaal	0,3	-0,3	0,0
- dans	1,2	-2,5	-0,6
- muziek	-0,8	2,5	0,8
- opera en muziektheater	-4,8	-0,3	-2,6
- theater ^c	-1,2	1,8	0,3
FPK-instellingen podiumkunst totaal	1,5	2,9	2,2
- dans	0,8	15,1	7,7
- muziek	-0,1	3,7	1,7
- opera en muziektheater	6,5	-0,2	3,1
- theater	1,9	0,2	1,0
Concurrerende vrijetijdsactiviteiten	1,8	5,2	3,4

^a Periode 2005-2009; cijfers worden tweejaarlijks gemeten.

^b Geen recente gegevens beschikbaar.

^c Exclusief festival Oerol.

Bron: APE-bewerking

Tabel 4.4 toont het aantal faillissementen in enkele segmenten van de culturele sector vanaf 2006. Net als een daling van de omzet of de bezoekersaantallen is het aantal faillissementen een indicator waarbij de economische crisis een rol speelt. Deze tabel geeft een schets van het niet-gesubsidieerde segment van de sector. Ook in deze tabel wordt een onderscheid gemaakt in een periode voor de economische crisis (2006-2008) en een periode na het ontstaan van de crisis (2009-2011). In de periode vanaf 2009 is een duidelijke stijging van het aantal faillissementen te zien. Dit geldt met name voor film-, radio- en televisieproducenten. De verwachting is dat het aantal faillissementen in de culturele sector zal toenemen. In de eerste helft van 2012 zijn er al bijna evenveel faillissementen zichtbaar als in heel 2011 (28 t.o.v. 31).³⁵

³⁵ Idem, p. 117

Tabel 4.4

Aantal faillissementen in
(niet-gesubsidieerde) delen
van de cultuursector,
2006-2008 versus 2009-2011

	2006-2008	2009-2011	Stijgings- percentage
Kunstgalerie, musea, monumenten en kunstuitleen	11	13	18
Producenten van (video)films	22	49	123
Radio en televisie (vooral producenten)	21	32	52
Beoefening van podiumkunst	7	8	14
Producenten van podiumkunst en theaters	13	15	15
Beoefening van scheppende kunst	9	14	56
Totaal	83	131	58

Bron: Faillissementen.com (APE-bewerking)

4.3.2 Meer eigen inkomsten

Om minder afhankelijk te worden van overheidsfinanciering zal de gesubsidieerde sector zich meer moeten richten op maximalisering van inkomsten uit exploitatie en het voeren van effectief prijsbeleid. Veel gesubsidieerde culturele instellingen hebben ambitieuze doelstellingen opgenomen in de plannen als het gaat om het vergroten van het publieksbereik. Daarmee plannen zij hun inkomsten te vergroten (uit onder andere sponsoring).³⁶ De culturele instellingen die in de komende subsidieperiode subsidie van de rijksoverheid ontvangen gaan uit van een aanzienlijke groei van hun eigen inkomsten.³⁷ In 2011 zijn de eigen inkomsten al met 18% gestegen ten opzichte van 2010. Instellingen gaan in hun plannen uit van een groei van 4% in 2013 en van 5% in 2016 ten opzichte van 2011. Daarnaast gaan culturele instellingen uit van een groei van 65% aan sponsorinkomsten in de periode 2013-2016 ten opzichte van de vorige subsidieperiode.

De verdien capaciteit van culturele instellingen wordt beïnvloed door de crisis, bijvoorbeeld wanneer reële inkomens van potentiële bezoekers dalen. Het is de vraag of de stijging helemaal haalbaar is in de mate waarin instellingen ze nu voorspellen, gegeven het huidige economisch klimaat.

4.3.3 Prijs- en inkomensgevoeligheid van het bezoek aan culturele activiteiten

Er is een aantal factoren dat van invloed is op de verdien capaciteit van culturele instellingen. Zo kan het bezoek aan culturele activiteiten verklaard worden door veranderingen

³⁶ Rebel group/ Kwink groep. Veel instellingen voldoen aan de opdracht vanuit de politiek om de oriëntatie op het publiek te vergroten en ondernemerschap een duidelijke plek in hun plannen te geven. De toepassing van een eigen inkomstennorm dwingt instellingen om hun eigen inkomsten te verhogen.

³⁷ Zie ook paragraaf 2.6 van H2.

in de hoogte van toegangsprijzen, de prijs van concurrerende vrijetijdsbesteding en het beschikbare inkomen van potentiële bezoekers en de (groeierende) aantrekkelijkheid van de activiteit; zie de metamorfose van het Scheepvaartmuseum of het Stedelijk Museum.

De gevoeligheid voor de hoogte van prijzen kan worden gemeten via prijselasticiteit van bezoek: met welk percentage verandert het aantal bezoeken wanneer de toegangsprijs met 1% omhoog gaat? Effecten van eventuele prijsveranderingen moeten altijd in samenhang gezien worden met de inkomensontwikkeling. Dit wordt gemeten met inkomenselasticiteiten. Daarnaast is het prijsniveau van concurrerende vrijetijdsalternatieven een belangrijke factor die van invloed is op het bezoek aan culturele activiteiten. Naarmate er meer concurrentie is van een bezoek aan een bepaald type culturele instelling, is de prijsgevoeligheid groter.

Tabel 4.5 toont de prijs- en inkomenselasticiteiten voor een aantal segmenten van de culturele sector.

Tabel 4.5

Geactualiseerde prijs- en inkomenselasticiteiten voor het bezoek aan culturele activiteiten

	Prijs-elasticiteit	Inkomens-elasticiteit	Prijselasticiteit concurrerende activiteiten
Bioscopen	-0,76	0,89	1,61
Alle musea	-0,17	0,13	0,39
Rijksmusea	-0,27	1	1,41
VSCD-podia	-0,32	1,57	0,32
VNPF-podia	-0,36	0,52	0,36
Vrije theaterproducenten	-0,72	2,5	0,72
Rijksgesubsidieerde podiumkunst totaal (OCW)	-0,57	1	2,15
Fonds Podiumkunsten totaal (FPK)	-0,45	1	1,06
Theater (OCW)	-0,39	1	0,62
Muziek (OCW)	-0,8	1	2,83
Dans (OCW en FPK)	-0,4	1	0,72

Bron: APE

De prijselasticiteit van het bezoek is het hoogst bij de vrije theaterproducenten. Een reële prijsstijging van een kaartje van 1% heeft een daling van het aantal bezoekers met 0,72% tot gevolg. Binnen de rijksgesubsidieerde podiumkunsten loopt de elasticiteit op, naarmate de cultuuruiting in een duurder segment zit. Zo kennen rijksgesubsidieerde muziekvoorstellingen een vrij hoge prijselasticiteit, een reële prijsstijging van een kaartje van 1% heeft een daling van het aantal bezoekers met 0,80% tot gevolg. Het effect hiervan wordt

echter afgezwakt door de hoge elasticiteit van concurrerende activiteiten. Wanneer de prijzen van concurrerende activiteiten stijgen heeft dit een positief effect op het bezoek aan rijksgesubsidieerde muziekvoorstellingen. Musea kennen traditioneel gezien de geringste elasticiteit. Een stijging van de prijs met 1% betekent een daling met 0,17% van het aantal bezoekers. Hogere toegangsprijzen leiden op korte termijn tot hogere entreeopbrengsten.³⁸ Vooral de rijksmusea zijn echter zeer gevoelig voor de concurrentie met andere vrijetijdsactiviteiten. Wanneer de prijzen van concurrerende activiteiten stijgen met 1%, neemt het aantal museumbezoeken toe met 1,41%. Dit betekent dat het belangrijk is dat de rijksmusea in hun prijsbeleid rekening houden met de prijsstelling van andere vrijetijdsactiviteiten.³⁹

Als veel instellingen hun prijzen onder druk van de crisis sterk verhogen ontstaat voor het seizoen 2012-2013 een moment waarin meer dan ooit de veronderstelde prijs- en inkomenselasticiteiten worden getoetst. Daarnaast is het zo dat wanneer de koopkrachtontwikkeling tegenvalt, het aantal bezoeken verder tegenvalt en daarmee ook de publieksinkomsten. Instellingen kunnen dus niet zonder meer hun verdienvermogen vergroten door hun toegangsprijzen te blijven verhogen. Het is, ook in de toekomst belangrijk dat culturele instellingen rekening houden met het prijsbeleid van concurrerende vrijetijdssectoren.

4.4 Werkgelegenheid

4.4.1 Omvang sector

In de culturele sector waren eind 2009 circa 251.000 mensen werkzaam in een baan (voltijds of deeltijds) of als zelfstandige.⁴⁰ Dit komt neer op 3,2% van de werkzame beroepsbevolking. De economische betekenis van deze arbeid kan worden uitgedrukt door omrekening van de banen en het werk van zelfstandigen naar arbeidsjaren. Het totaal aantal arbeidsjaren in 2009 was ruim 190.000, met een evenredige bijdrage van de drie deelsectoren (zie tabel 4.6). In de culturele sector werkt een hoog percentage zelfstandigen. In de deelsector Kunsten en Cultureel Erfgoed werken drie zelfstandigen tegenover vier mensen met een aanstelling. In de sector Creatieve zakelijke dienstverlening werken drie zelfstandigen tegenover vijf mensen met een aanstelling en in de Media & Entertainment is die verdeling één tegenover drie.

---

³⁸ APE, p. 169

³⁹ APE, p. 141

⁴⁰ De cijfers in deze paragraaf zijn afkomstig van het CBS, die ze heeft gebaseerd op de Standaard Bedrijfsindeling [SBI] 2008. Zij zijn niet één op één te vergelijken met de cijfers in Cultuur in Beeld 2011, die zijn gebaseerd op de SBI 1993.

Tabel 4.6

Banen, zelfstandigen en arbeidsjaren in de culturele sector (2009)

	Aantal banen	Aantal zelfstandigen	Banen naar arbeidsjaren	Zelfstandigen naar arbeidsjaren	Arbeidsjaren totaal
Kunsten en cultureel erfgoed	48.710	36.510	32.670	27.570	60.240
M&E	62.000	20.790	49.740	15.370	65.110
CZD	52.740	30.700	42.830	22.770	65.600

Toelichting: Vertaling van banen naar arbeidsjaren op basis van door CBS bepaalde deeltijdfactor. Gemiddeld is in 2009 een baan in de culturele sector gelijk aan 0,77 arbeidsjaar. Bij zelfstandigen in arbeidsjaren is met de regel gerekend dat een zelfstandige met zelfstandigenaftrek (min 1225 per jaar aan onderneming) voor 0,875 arbeidsjaar meetelt en zelfstandigen zonder zelfstandigenaftrek voor 0,375 arbeidsjaar.

Bron: CBS

Tabel 4.7

Ontwikkeling banen en aantal zelfstandigen over periode 2004-2010

	Groei 2004-2008	Groei 2009	Groei 2010
Banen totaal	8,2%	-4,1%	0,0%
Kunsten en cultureel erfgoed	17,3%	0,7%	-1,6%
M&E	-4,9%	-6,4%	0,1%
CZD	23,6%	-4,7%	1,4%
Zelfstandigen totaal	37,2%	0,1%	n.b.
Kunsten en cultureel erfgoed	39,6%	8,0%	n.b.
M&E	42,4%	-5,9%	n.b.
CZD	30,7%	-1,8%	n.b.

Toelichting: De groeicijfers wijken iets af van de in Cultuur in Beeld 2011 opgenomen cijfers vanwege de nieuwe SBI indeling. In deze tabel wordt vanaf 2010 wordt gebruik gemaakt van de SBI 2008.

Bron: CBS

Het aantal banen in de culturele sector is, na een groei van 8,2% over de periode 2004-2008, in 2009 gedaald met 4,1% ten opzichte van 2008. Voorlopige cijfers voor 2010 wijzen op een stabilisering. Het aantal zelfstandigen groeide tussen 2004 en 2008 fors, namelijk met 37,2%, en bleef in 2009 stabiel (zie tabel 4.7). Deze groei kwam bijna volledig voor rekening van zelfstandigen die in aanmerking komen voor zelfstandigenaftrek, wat het aannemelijk maakt dat deze groei ook heeft geleid tot een substantiële bijdrage aan de toename van het arbeidsvolume. Voor 2010 zijn er nog geen cijfers over zelfstandigen beschikbaar.

In de creatieve sector werken niet alleen kunstenaars en cultuurproducenten, maar bijvoorbeeld ook managers, portiers en boekhouders. Andersom werken er ook veel kunstenaars en personen met andere creatieve opleidingen buiten de creatieve sector. In de jaren 2007-2009 werkten er in Nederland gemiddeld 130.000 kunstenaars en 164.000 mensen in overige creatieve beroepen.⁴¹ Slechts 30% van de kunstenaars werkt in de bedrijfstak Cultuur en overige dienstverlening, de rest in de zakelijke dienstverlening, industrie en overige bedrijfstakken. Uiteraard kunnen zij ook daar een creatief beroep uitoefenen.

Kunstenaars en personen met overige creatieve beroepen op hoger of wetenschappelijk beroepsniveau combineren vaker dan gemiddeld meerdere werkkringen. Ze werken voor meerdere werkgevers of combineren een baan met een eigen bedrijf. Bij bijna 60% van de kunstenaars vormt zijn werk als zelfstandige het hoofdinkomen. Onder de totale werkzame beroepsbevolking is dit slechts 12%. Vooral in de beeldende beroepen en onder schrijvers en vertalers werkt de overgrote meerderheid als zelfstandige.⁴²

De uitkeringsafhankelijkheid van kunstenaars is gedaald van bijna 10% in de periode 2004-2006 naar circa 7% in de periode 2007-2009. Kunstenaars zijn vaker dan gemiddeld afhankelijk van een uitkering. Dit beeld komt overeen met het hogere werkloosheidscijfer uit de HBO-monitor.⁴³ Veel kunstenaars gebruikten de specifieke op kunstenaars gerichte WWIK-uitkering tot 2012 kort na het afstuderen als opstapje voor een eigen beroepspraktijk.⁴⁴

De werkgelegenheidsontwikkeling loopt vaak achter op de economische ontwikkeling. De omzetzakelijkheid heeft namelijk pas na enige tijd consequenties voor de directe werkgelegenheid. Werkgevers proberen de dalende omzet eerst op te vangen door minder of goedkoper personeel in te huren en minder werk uit te besteden. Dit betekent dat eerst de markt en de tarieven voor zelfstandigen onder druk komen te staan. Pas na verloop van tijd gaan werkgevers over tot het ontbinden van tijdelijke en uiteindelijk ook vaste contracten. Door deze 'vertraging' zijn de werkgelegenheidseffecten op de gesubsidieerde sector pas volgend jaar beter zichtbaar.

4.4.3 Arbeidsvoorwaarden

In de culturele sector worden de prestaties over het algemeen geleverd met grote inzet en tegen bescheiden salarissen. Kunstenaars hebben een relatief laag inkomen. In de periode 2007-2009 verdiende de helft van de kunstenaars minder dan het bruto modale inkomen van 30.000 euro, tegenover 44% voor de werkzame beroepsbevolking als

---

⁴¹ CBS, 2011, Kunstenaars in breder perspectief. Kunstenaars, kunstopleiding en arbeidsmarkt.

⁴² Kunstenaars in breder perspectief. Kunstenaars, kunstopleiding en arbeidsmarkt. CBS, 2011.

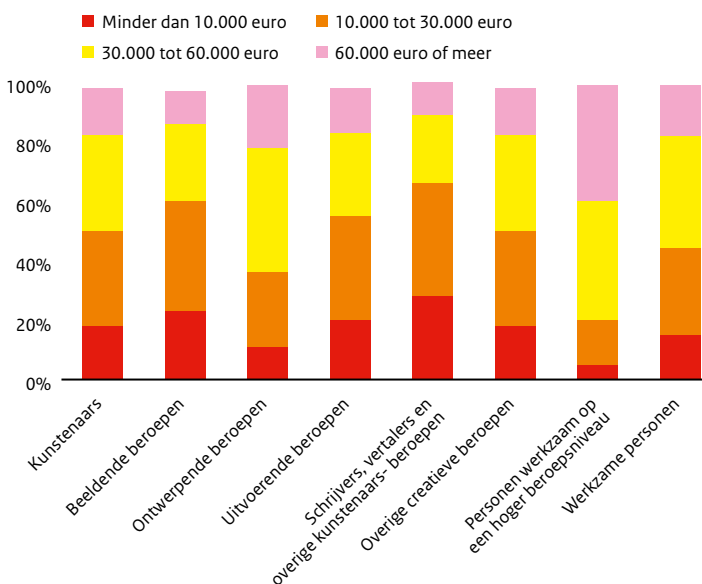
⁴³ De HBO-monitor heeft de laatste jaren niet gevraagd naar gebruik van de (W)WIK. We weten daarom niet of geënquêteerden binnen de HBO-monitor die op dat moment een WWIK uitkering ontvingen zichzelf als werkzoekend zagen of niet.

⁴⁴ CBS, 2011, p. 34

geheel (zie figuur 4.4). Dat verschil is niet groot, maar aangezien kunstenaars hoger dan gemiddeld zijn opgeleid is vergelijking met personen met een hoger beroepsniveau (20% beneden modaal) reëler. Dan blijkt dat het inkomen van kunstenaars in verhouding tot hun opleidingsniveau laag is.

Figuur 4.4

Persoonlijk bruto inkomen van kunstenaars, personen werkzaam in overige creatieve beroepen, personen werkzaam op een hoger beroepsniveau en werkzame personen, 2007-2009

Ook het percentage kunstenaars dat meer dan twee keer modaal (60.000 euro) verdient, is vergelijkbaar met de totale werkzame bevolking, en een stuk lager als je het vergelijkt met dat van personen op een hoger beroepsniveau (waarmee je zou moeten vergelijken, gezien het opleidingsniveau van kunstenaars). Personen die werkzaam zijn in de ontwerpde beroepen verdienen relatief de hoogste inkomens. Deze groep trekt het beeld van de inkomens van alle kunstenaars als totaal enigszins op.

Natuurlijk zijn er ook ‘kunstenaars’ met een hoog inkomen, dit is een zeer selecte groep die vaak internationaal opereert. Bijvoorbeeld solisten, dirigenten, d’js, beeldend kunstenaars, designers en architecten.

Kunstenaars maken lange werkweken. In de periode 2007-2009 werkt 59% van hen 35 uur of meer per week in de eerste werkkring (de hoofdbezigheid), tegen 53% van de werkzame beroepsbevolking als geheel. In vergelijking met de periode 2004-2006 zijn kunstenaars een langere werkweek gaan maken. Daarmee onderscheiden ze zich van de categorie personen met een creatief beroep op hoger of wetenschappelijk beroepsniveau,

waarbij juist vaker deeltijdbanen voorkomen. Deze ontwikkeling is in alle beroepsgroepen van kunstenaars te zien.⁴⁵

Zoals blijkt uit de cijfers uit tabel 4.7 zijn er veel zelfstandigen werkzaam in de culturele sector, met name in de kunsten- en cultureel erfgoedsector. Dit aandeel neemt de laatste jaren toe. De plannen die voor de komende periode zijn ingediend voor de culturele basisinfrastructuur en bij het fonds Podiumkunsten wijzen erop dat deze trend zich doorzet. Veel instellingen zetten in op verdergaande flexibilisering van de arbeidsvoorwaarden. Zo vormt de Nationale Reisopera zich om tot een organisatie met een kleine vaste personele kern, waarbij de organisatie per productie personeel inhuurt. Het koor, de voorstellingsleider en de technische reisploeg worden per productie ingehuurd. Een soortgelijke ontwikkeling is ook te zien bij enkele symfonieorkesten. Zij slanken hun organisaties af tot een niveau waarmee ze het grootste deel van het repertoire kunnen spelen. Voor grote symfonische producties huren ze remplaçanten in. Op die manier beperken ze het zogeheten 'snijverlies' tot een minimum. Musici hebben dan zoveel werk als hun dienstbetrekking groot is.

4.4.4 Aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt⁴⁶

In het collegejaar 2010-2011 kende het kunstvakonderwijs 20.334 studenten. Dit is 4,8% van het totaal aantal hbo-studenten. In 2010 studeerden er 4.350 studenten af. Dit is 6,4% van het totaal aantal hbo-afgestudeerden.

De werkloosheid onder afgestudeerden van het kunstvakonderwijs lag in 2010-2011 op 8,8% (anderhalf jaar na afstuderen), tegen 6% voor het hbo als geheel (zie figuur 4.5). Het kunstvakonderwijs scoort ongeveer hetzelfde als de agrarische en economische opleidingen. Er zijn echter grote verschillen: de richting autonome beeldende kunst (voltijd) scoort met 13,2% beduidend hoger. De richtingen vormgeving (10,8%) en productontwerp (15,4%) lijken de effecten van de economische neergang te voelen. De docentenopleidingen scoren zeer goed (0% werkloosheid) en de opleidingen muziek liggen op 6%, het gemiddelde van het totale hbo.

Van de personen die ooit een kunstopleiding op hbo-niveau of hoger hebben afgerond, werkt 42% als kunstenaar of in een overig creatief beroep. Afgestudeerden van kunstvakopleidingen vormen hiermee geen grote uitzondering ten opzichte van andere opleidingen. Zo blijkt uit cijfers van ROA en IVA dat ook zo'n 30 tot 35% van de studenten economie op hbo- en wo-niveau anderhalf jaar na afstuderen niet in de eigen of aanverwante richting werkzaam is.⁴⁷ Uit de wo-Monitor blijkt verder dat voor veel academische opleidingen geldt dat slechts een klein deel van de afgestudeerden (22%) in een baan werkt waarvoor uitsluitend de eigen opleidingsrichting werd vereist. Wanneer de

⁴⁵ CBS 2011

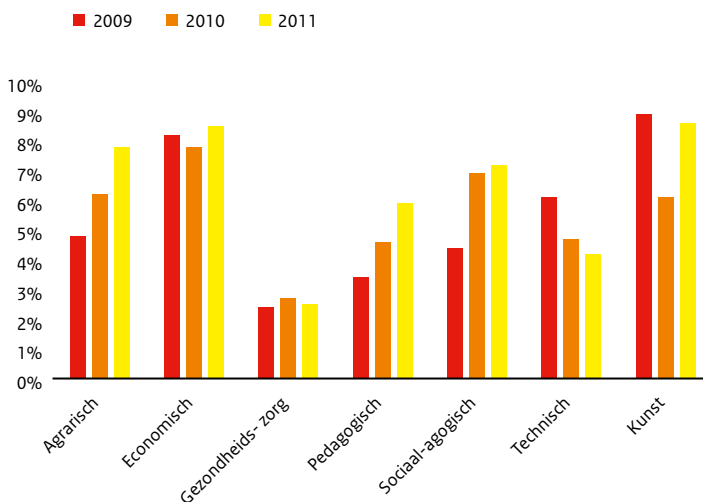
⁴⁶ HBO-monitor 2011

⁴⁷ Recherarchcentrum voor onderwijs en arbeidsmarkt (ROA), Fact Sheet: Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2010. Feiten en cijfers (September 2011) en ROA, Fact Sheet: Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2009. Feiten en cijfers (juni 2010)

relevante beroepspraktijk wordt verbreed tot de eigen of verwante opleidingsrichting neemt dit aandeel toe tot ongeveer 70%.⁴⁸

Figuur 4.5

Werkeloosheid van hbo-afgestudeerden (voltijd) in procenten, anderhalf jaar na afstuderen

Het aanbod van het kunstvakonderwijs in Nederland is hoogwaardig. Daarmee trekt het ook veel buitenlandse studenten. Onderzoek van het CPB laat belangrijke baten zien voor Nederland als buitenlandse studenten na hun afstuderen in Nederland blijven werken.⁴⁹ Ook als studenten naar het buitenland vertrekken, maar wel binding houden met Nederland zijn er belangrijke baten, al zijn deze lastiger te kwantificeren.

Het CBS heeft de arbeidsmarktpositie van buitenlandse afgestudeerden (met een niet-Nederlandse nationaliteit) nader onderzocht.⁵⁰ Daaruit blijkt ondermeer dat doorgaans de meerderheid van de buitenlandse afgestudeerden van creatieve hbo-opleidingen in Nederland blijft wonen en werken (de zogenaamde stay-rate). Van de afgestudeerden uit

⁴⁸ J. Allen, J. Coenen en E. de Weert (ROA) WO-Monitor 2004 en 2005. VSNU kengetallen, Analyse en interpretatie (VSNU, Den Haag 2007, p 46

⁴⁹ CPB Notitie, De economische effecten van internationalisering in het hoger onderwijs, 18 april 2012. Het zij opgemerkt dat het CPB heeft gekeken naar de kosten en baten van alle HO-studies tezamen en niet van individuele studies. De uitkomsten van deze CPB-studie zijn dus niet een-op-een door te vertalen naar het kunstvakonderwijs.

⁵⁰ CBS Arbeidsmarktpositie in 2003 en 2007 van afgestudeerden aan het hoger onderwijs (cohorten 1994, 1998, 2002, 2006) Den Haag: CBS/Centrum voor Beleidsstatistiek (nog te verschijnen). De onderzoeksgegevens gaan tot maximaal 13 jaar na afstuderen (afstudeercohort 1994).

1994 woonde in 2007 (na 13 jaar) 54% nog in Nederland. Korter na afstuderen liggen deze percentages meestal hoger. Na 9 jaar: lichting 1994: 60%, lichting 1998: 48%. Na 5 jaar: lichting 1998: 56%, en lichting 2002: 62%. Van de buitenlandse studenten die afstuderen aan niet creatieve hbo-opleidingen blijft doorgaans een groter aandeel in Nederland (tussen de 70 en 80%). De studierichting muziek kent een grotere internationale mobiliteit. Hier ligt het percentage studenten dat weer uit Nederland vertrekt hoger. Zo woonde van de buitenlandse afgestudeerden aan de opleiding muziek van de lichting 1994 in 2007 (dus na 13 jaar) 58% niet meer in Nederland. Buitenlandse afgestudeerden met een creatieve opleiding die in Nederland blijven voorzien voor het overgrote deel in hun eigen levensonderhoud.

Kader sectorplan

Om de kwalitatieve en kwantitatieve aansluiting op de arbeidsmarkt te verbeteren, is op 16 maart 2009 aan de HBO-raad gevraagd om een sectorplan kunstvakonderwijs te ontwikkelen. Het doel was een toekomstbestendig, scherp geprofileerd kunstvakonderwijs in Nederland.

De afgelopen jaren zijn er verschillende rapporten verschenen, die uiteindelijk leidden tot het sectorplan 'Focus op Toptalent' (juli 2011) en de inhoudelijke verdieping hiervan, de Houtskoolschets kunstvakonderwijs (mei 2012). In deze plannen geeft de sector invulling aan een scherpere profilering en kwaliteitsverbetering door:

1. Verregaande samenwerking tussen hogescholen (onder meer door Codarts - Hogeschool der Kunsten Den Haag en de vier hogescholen in het zuiden van Nederland)
2. Het afbouwen en overdragen van opleidingen
3. Voorgenomen reducties (in absolute zin: 1.383 studenten minder) bij autonome beeldende kunst en muziek

Daarnaast komen er betere en meer voorzieningen voor jong talent en gaat de kwaliteit van de bacheloropleidingen omhoog, met meer aandacht voor ondernemerschap.

In 2012 wordt het sectorplan kunstvakonderwijs omgezet in afspraken per instelling.

4.5 Ondersteuning bij transitie

De komende jaren biedt de overheid de sector ondersteuning bij de nodige transitie naar een situatie waarin instellingen minder primair afhankelijk zijn van overheidsfinanciering, ook in samenwerking met de private sector. De inzet van de overheid valt uiteen in drie lijnen:

1. Frictie- en transitiekostenregeling
2. Het programma ondernemerschap
3. Maatwerkondersteuning bij re-integratie

De laatste twee maatregelen zijn generiek en ongeacht de subsidiestatus beschikbaar voor de gehele cultuursector. De inzet voor frictie en transitie is specifiek voor voorheen door het Rijk gesubsidieerde instellingen.

4.5.1 Frictie- en transitiekosten van voorheen gesubsidieerde instellingen

De overheid biedt ondersteuning bij de frictie- en transitiekosten van instellingen die gedurende een lange periode publiek gefinancierd zijn. In de 'Regeling frictie- en transitiekosten culturele basisinfrastructuur 2009-2012' (hierna te noemen: frictiekostenregeling) heeft de overheid de compensatie uiteengezet. In totaal stelt de overheid hier 138 miljoen euro voor beschikbaar. De frictiekostenregeling kent een maatwerkbepaling voor instellingen die in het verleden zijn aangemerkt als overheidswerkgever. Instellingen die in het verleden niet zijn aangemerkt als overheidswerkgever ontvangen een vergoeding die is gebaseerd op de subsidiehistorie en de hoogte van de ontvangen subsidie in de periode 2009-2012.

Daarnaast is aan alle instellingen in de basisinfrastructuur al in 2012 de mogelijkheid geboden om een deel van de resterende subsidie voor dit jaar te gebruiken voor de transitie. Een voorbeeld van een instelling die de subsidie voor 2012 anders is gaan gebruiken is Binger Filmlab, een postacademische filmopleiding die talentvolle professionals begeleidt en helpt in alle facetten van het filmproductieproces. Binger Filmlab krijgt vanaf 2013 geen subsidie meer. Binger Filmlab heeft de subsidie voor 2012 onder ander gebruikt voor het uitwerken van een plan voor een doorstart van de opleiding zonder overheidssubsidie in samenwerking met het International Film Festival van Rotterdam (IFFR). Vanaf 2013 bieden Binger en IFFR internationale talenten een gezamenlijk trainingsprogramma waarbij beide organisaties hun kennis, ervaring en netwerk bundelen.

4.5.2 Ondersteuning bij re-integratie

Het ministerie van OCW stelt 3,5 miljoen euro beschikbaar voor maatwerkondersteuning door het UWV⁵¹ bij de re-integratie van (toekomstig) werklozen in de cultuursector. Vier mobiele en flexibele teams van het UWV leveren verspreid over het land specifieke begeleiding van werklozen uit de cultuursector. Deze werkwijze bouwt voort op de trajecten van het steunpunt in Amsterdam.

---

⁵¹ UWV is het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen

4.5.3 Programma ondernemerschap

Het ministerie van OCW ondersteunt de versterking van ondernemerschap in de cultuursector gedurende de periode 2013-2016 met het programma 'Ondernemerschap Cultuur'. Dit programma bestaat uit een aantal gerichte acties op drie thema's:

1. Stimulering van geefcultuur
2. Ondersteuning van culturele instellingen en makers
3. Onderzoek en monitoring

Stimulering van geefcultuur: communicatie en mecenaatsmakelaar

Nederland kent een rijke traditie van particuliere vrijgevigheid en filantropie. Deze vrijgevigheid strekt zich uit van kerken en ontwikkelingshulp tot gezondheidszorg, natuur en wetenschap. Sinds de jaren '90 zijn de omvang van de bedragen en de diversiteit aan goede doelen sterk toegenomen. Burgers en bedrijven gaven in 2009, 4,7 miljard euro aan goede doelen (circa 0,8% van het Bruto Binnenlands Product). Hiervan gaat een relatief gering deel, namelijk 10% (454 miljoen euro) naar cultuur.⁵² Relatief weinig huishoudens geven aan cultuur en de donatie die men doet is laag. De gemiddelde donatie onder donateurs aan culturele doelen en instellingen is 47 euro per persoon per jaar.

Het is de verwachting dat de culturele sector komende jaren een groter beroep zal doen op de filantropische sector, zoals particulieren, bedrijven, private fondsen en goededoelenloterijen. Uit onderzoek blijkt dat er kansen liggen om de mensen die houden van traditionele kunstvormen (bijvoorbeeld opera en ballet) en films of musicals bezoeken succesvol te overtuigen van het belang van geven aan cultuur.⁵³

De overheid nam eerder een aantal fiscale maatregelen om het geefgedrag van mensen te bevorderen. Deze maatregelen hebben niet alleen effect op het gedrag van (potentiële) gevers. Zij maken ook dat algemeen nut beogende instellingen (ANBI-instellingen) actiever inzetten op het werven van giften.⁵⁴ Als culturele instellingen de fiscale maatregelen actiever onder de aandacht brengen van particulieren en bedrijven, dan kan het volume van giften groter worden. De overheid is in samenwerking met de culturele sector en de private sector een communicatiestrategie gestart, gericht op het ondersteunen van culturele instellingen bij giften- en fondsenwerving.⁵⁵

---

⁵² Vooronderzoek Geefcultuur, G3181. TNS NIPO (2011).

⁵³ TNS NIPO (2011).

⁵⁴ R. Bekkers & E.E. Mariani, Gedragseffecten van de Geefwet, Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie, 11 februari 2012/67917

⁵⁵ Voor meer informatie zie www.daargeefjeom.nl

Grote instellingen kunnen gebruik maken van hun naamsbekendheid en een breed bereik. Voor individuele creatieve makers en kleine culturele instellingen is het doorgaans moeilijker om potentiële private financieringsbronnen te bereiken. In Australië wordt sinds 2003 ondersteuning geboden door Artsupport Australia, een makelaar die een gerichte vraag op het gebied van financiering kan afstemmen met potentiële private financiers voor cultuur.⁵⁶ Ook in Nederland wordt een makelaarsfunctie voor cultuurmecenaat opgericht.

Ondersteuning van culturele instellingen en makers op het terrein van ondernemerschap

De beperking van cultuursubsidies vraagt meer dan voorheen om ondernemerschapsvaardigheden van individuele kunstenaars en leiderschap van culturele instellingen. Uit onderzoek blijkt dat de cultuursector weinig gebruik maakt van ondersteuningsinstrumenten op het gebied van ondernemerschap die tot nu toe beschikbaar waren.⁵⁷ Daarvoor zijn diverse oorzaken. Zo vormden subsidies tot op heden een belangrijke bron van financiering, wat de behoefte aan andere financieringsbronnen vaak wegneemt. Daarnaast ervaren culturele instellingen drempels om naar een bank te stappen en ondernemingsplannen te schrijven. Banken spreken vaak niet de taal van de culturele ondernemer.

Met steun van de overheid organiseert de stichting Cultuur-Ondernemen in 2013 en 2014 activiteiten voor kleine culturele instellingen en individuele kunstenaars (zzp'ers) op het gebied van ondernemerschap. Het gaat dan bijvoorbeeld om trainingen, advies en begeleiding en deelprogramma's gericht op marktverruiming, governance en kennis van ondernemerschap. Cultuur-Ondernemen bouwt daarbij voort op haar ervaring in het bieden van soortgelijke ondersteuning aan kunstenaars die hun beroepspraktijk nog moesten opbouwen in een WWiK traject.

De veranderende cultuursector stelt ook nieuwe eisen aan haar leidinggevend en Raden van Toezicht. Vanuit het programma 'Ondernemerschap Cultuur' wordt vanaf 2013 een leiderschapsprogramma opgestart voor talentvolle, veelbelovende managers van publiekgefinancierde Nederlandse cultuurinstellingen.

---

⁵⁶ Voor meer informatie zie: http://www.australiacouncil.gov.au/philanthropy/artsupport_australia

⁵⁷ Cultuur naar vermogen, SEO Economisch Onderzoek, 2010

Onderzoek en monitoring

Er is een grote behoefte om de bestaande kennisbasis van de culturele sector te versterken. De overheid investeert de komende jaren dan ook extra in onderzoek en monitoring om deze kennisbasis te versterken. Er komt een flankerend onderzoeksprogramma dat zich specifiek richt op vergroting en verbreding van de kennis op cultureel fiscaal gebied. Geven is met name een sociologisch fenomeen. Kennis hierover is van belang voor onder andere de cultuursector, de private sector, overige betrokkenen en het ministerie van OCW. Daarnaast zullen de instellingen die subsidie krijgen in de basisinfrastructuur en bij de cultuurfondsen gedurende 2013-2016 gemonitord worden op het gebied van ondernemerschap.

Hoofdstuk 5 Veranderingen in praktijk

5.1 Inleiding

In de vorige hoofdstukken zijn maatschappelijke en beleidsmatige veranderingen belicht die invloed hebben op de culturele sector. Mede door de bezuinigingen is de sector nog meer op zoek gegaan naar nieuwe inkomstenbronnen. Welke veranderingen in werkwijze zijn zichtbaar? Wat zien we op het gebied van bedrijfsvoering en ondernemerschap?

De culturele sector reageert op de veranderende financiële situatie onder andere door nieuwe verdienmodellen in de praktijk te brengen. Uiteraard moet op termijn nog blijken welke inspanningen een positief effect hebben.

Dit hoofdstuk laat praktijkvoorbeelden zien hoe de culturele sector op zoek gaat naar nieuwe financiële middelen. Hiermee wordt inzicht verschaft in de mogelijkheden en de eventuele beperkingen van cultureel ondernemerschap.⁵⁸ Uit analyses van de aanvragen van de BIS-instellingen blijkt dat de meeste instellingen veel aandacht hebben voor ondernemerschap.⁵⁹ We presenteren deze voorbeelden van ondernemerschap aan de hand van de volgende ontwikkelingen: (1) publieksgericht produceren en (2) veranderende verdienmodellen. Deze ontwikkelingen waren ook voor de bezuinigingen in de sector te vinden, maar winnen door de veranderende omstandigheden aan terrein en zullen wellicht in de komende jaren aangevuld of vervangen worden.

5.2 Meer bezoekers en ander publiek; publieksgericht produceren

Om meer bezoekers te trekken zoeken kunst- en cultuurinstellingen naar manieren om meer in te spelen op de wensen van het publiek.⁶⁰ Ze ontwikkelen verschillende strategieën om een breder publiek te bereiken, zoals differentiatie van prijzen en doelgroeporiëntatie. De toekomst zal moeten uitwijzen of deze vormen van ondernemerschap bij kunnen dragen aan een meer onafhankelijk financieel model. Bijna alle aanvragen voor de BIS laten aandacht voor ondernemerschap zien. De ambities zijn hoog tot zeer hoog. In de analyses van Rebel Group en Kwink Groep wordt in sommige gevallen aan de praktische vertaling van deze ambities getwijfeld.⁶¹ De aanvragen lijken soms nog beperkt te beschikken over informatie om de strategische keuzen en ambities te onderbouwen.⁶² Er zijn veel instellingen bezig met het aantrekken van groter en ander publiek. Het aantrekken van een groter en ander publiek wordt ook gezien als een manier voor

---

⁵⁸ De praktijkvoorbeelden die in dit hoofdstuk worden besproken zijn niet uitputtend. Er zijn ongetwijfeld nog veel meer voorbeelden van andere vormen van ondernemerschap. De voorbeelden uit dit hoofdstuk zijn dan ook geen richtlijn, maar illustratie van ontwikkelingen op gebied van ondernemerschap in de culturele sector.

⁵⁹ Advies Raad voor Cultuur, Slagen in Cultuur; culturele basisinfrastructuur 2013-2016 (2012; 17)

⁶⁰ Zo blijkt uit de aanvragen van instellingen voor de BIS 2013-2016.

⁶¹ Rebel Group/ Kwink Groep, Observaties voor Cultuur in Beeld, 1 augustus 2012

⁶² Advies Raad voor Cultuur (2012)

het creëren van een breder draagvlak voor cultuur. Hieronder volgen verschillende voorbeelden van strategieën van instellingen voor het werven van meer bezoekers en het aantrekken van ander publiek.

5.2.1 Doelgroepen

In de analyse van Rebel Group en Kwink Groep van de aanvragen voor de basisinfrastructuur staat onder andere dat instellingen nog weinig gebruik maken van analyses of onderzoeksresultaten zoals marktonderzoeken, SWOT-analyses of klanttevredenheids-onderzoeken. De Raad voor Cultuur schetst dat het belangrijk is de potentie van doelgroepen met verschillende achtergrond, leeftijd, levensfase en opleiding te onderzoeken. Dit is namelijk niet alleen belangrijk vanuit het oogpunt van cultuurbereik, maar ook een essentieel onderdeel van de verdienstrategie van een instelling.⁶³ Er zijn instellingen die andere doelgroepen willen aanspreken en hun beleid en programma hierop aanpassen. Een voorbeeld van een instelling die bezig is met het aantrekken van andere doelgroepen is het Nederlands Philharmonisch Orkest dat onder de noemer ‘concerten in de wijk’ dertig keer per jaar een gratis concert geeft in verschillende wijken van Amsterdam. Hiermee beoogt men publiek te trekken dat normaliter niet in aanraking komt met klassieke muziek. Zo werkt zij volgens het Philharmonisch Orkest aan een vitale toekomst voor klassieke muziek.⁶⁴

Er zijn ook veel instellingen die nu al financiële steun halen uit een meer doelgroepgeoriënteerd beleid. Zo richt het Textielmuseum Audax in Tilburg zich op ontwerpers en kunstenaars door machines in het museum beschikbaar te stellen als textiellab. Dit biedt kunstenaars de mogelijkheid eigen ontwerpen te verwezenlijken en geeft de bezoeker de kans deze creatieve processen van dichtbij te bekijken.⁶⁵

---

⁶³ Advies Raad voor Cultuur; p. 16

⁶⁴ Website Philharmonisch Orkest : <http://www.orkest.nl/nieuws/turing-foundation-hoofdbeginstiger-%E2%80%998concerten-de-wijk%E2%80%999> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)

⁶⁵ Website Textielmuseum Audax: <http://www.textielmuseum.nl/textiellab/technieken.html> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)

Het Gemeentemuseum Den Haag en zijn Haagse doelgroep

Het Gemeentemuseum heeft toegankelijkheid hoog op zijn prioriteitenlijst staan. Het gaat daarbij op zoek naar manieren om verschillende doelgroepen in de samenleving naar het museum te krijgen. Gijs Meijer⁶⁶, hoofd Marketing en Communicatie, houdt zich bezig met het ontwikkelen van deze programma's.

“Als museum hebben we natuurlijk de kunst centraal staan, maar wij hebben daarbij de missie om kunst voor zo veel mogelijk mensen toegankelijk te maken. Wij willen niet de kunst verlagen, maar wij willen wel een museum zijn dat telkens op zoek gaat naar hoe we verschillende doelgroepen naar het museum kunnen krijgen. Wij proberen te appelleren aan de belevingswereld van verschillende groepen in de samenleving en gaan daarbij op zoek naar een vertaalslag van deze belevingswereld naar wat er in het museum hangt.”

“Het Gemeentemuseum heeft in 2011 samen met de voetbalclub ADO Den Haag, de ADO Kindertour ontwikkeld. De Kindertour was een manier om kinderen in het museum op een toegankelijke wijze in contact te brengen met kunst. Laten we eerlijk zijn: ADO Den Haag ligt vaak wat dichterbij de belevingswereld van jonge kinderen dan hedendaagse kunst. In de Kindertour gingen de beide elementen van voetbal en kunst vloeiend in elkaar over.”

“Ik denk zelf dat het een deel van je licence to exist is, dat je als museum niet alleen een relatie hebt met de kunst. Het is minstens zo belangrijk hoe je als museum de functie vervult tussen kunst en samenleving.”

5.2.2 Meer betrokkenheid van het publiek

Uit onderzoek van Van den Broek blijkt dat mensen vaak wel geïnteresseerd zijn in een bepaalde kunstdiscipline, maar hier nog niet altijd een bezoek aan brengen.⁶⁷ Deze mensen zouden op verschillende manieren nog kunnen worden aangesproken toch te komen. Het betrekken van publiek zou hiervoor een manier kunnen zijn. Ook zou het betrekken van publiek kunnen zorgen voor het verspreiden van een positief imago en mond-tot-mond reclame. De doelgroep kan in een meer intensieve vorm van betrokkenheid van het publiek ook op een of andere manier worden betrokken bij het samenstellen van het aanbod. Hierdoor kan een instelling een betere inschatting maken van de wensen van het publiek, ontstaat er affiniteit met de instelling en zijn mensen sneller bereid de instelling

---

⁶⁶ Interview Gijs Meijer, 16 juli 2012

⁶⁷ Van den Broek, 2012 (nog te verschijnen)

op verschillende manieren te steunen. Dit kan leiden tot meer en frequentere bezoeken, maar ook zou er gedacht kunnen worden aan vrijwilligerswerk.

Het natuurhistorisch museum Naturalis betreft het publiek door zich te richten op verenigingen van liefhebbers van bepaalde diersoorten. Deze deskundige leken helpen het museum onder andere met het verzamelen van veldwaarnemingen op het gebied van biodiversiteit.⁶⁸

Paul Verhoeven betreft het publiek bij het project 'Entertainment Experience'. The Entertainment Experience is een film en is, op het script van de eerste drie minuten film na, bedacht door het Nederlandse publiek. Het publiek is uitgenodigd om zelf delen van de film te schrijven. Ook kiest het publiek online welke scènes in de film komen. Op de site staat hierover het volgende: 'Er komen twee films, geschreven en deels gekozen door het publiek. Eén versie van de film wordt volledig samengesteld op basis van de voorkeuren van het publiek (user generated). De andere versie is de bewerking die Paul Verhoeven hiervan maakt (user inspired).'⁶⁹

Upload Cinema

Een vorm van het betrekken van publiek is het in 2008 ontstane 'Upload Cinema'. Dit bestaat al een paar jaar en groeit nog steeds in populariteit. Het draait inmiddels op verschillende locaties in Nederland en ook in België en Spanje wordt het programma vertoond. Barbara de Wijn⁷⁰, een van de bedenkers van Upload Cinema, schetst de gedachte achter het concept.

"Onze slogan 'we brengen het beste van het web naar het witte doek' vat het eigenlijk heel kort samen. De beste filmpjes die op internet worden gezet zetten wij aan de hand van thema's op een rijtje en vertonen wij in de bioscoop. We hebben een website waarop we de nieuwe thema's publiceren. Op het moment dat het thema online staat, kan het publiek suggesties inzenden. Dat inzenden van filmpjes is een vorm van crowdsourcen. Bij dat crowdsourcen is er dus echt sprake van betrokkenheid van het publiek. Dat vinden wij belangrijk en willen wij stimuleren. Uiteraard hebben wij wel een redactie die veel tijd besteedt aan een kwalitatieve selectie van de inzendingen. Ik denk dat je dat altijd nodig hebt om te zorgen dat je de kwaliteit bewaart."

⁶⁸ Astrid Kromhout Naturalis, 9 augustus 2012

⁶⁹ Website Entertainment Experience: <http://www.entertainmentexperience.nl/pages/spelregels> (laatst geraadpleegd op 7 augustus 2012)

⁷⁰ Interview Barbara de Wijn, 13 juli 2012

“Wij genereren inkomsten via de bioscopen die ons programma vertonen. Ook zijn er instellingen zoals Boijmans van Beuningen, Lowlands of nu het natuurhistorisch museum Naturalis in Leiden die ons betalen om ons programma in een bepaald thema te organiseren. We hebben echter meer inkomsten vanuit bedrijven. De inkomsten uit ons reguliere programma in de bioscopen is zelfs niet voldoende kostendekkend om het te kunnen maken. We moeten dus echt commerciële klussen doen, om de bioscopen thema’s te kunnen blijven maken. De bioscopen zijn daarentegen wel ons uithangbord. Daar kent iedereen ons van. Ook onze ambassadeurs zijn erg belangrijk. Dit zijn vrijwilligers, die via hun eigen netwerk en sociale achterban kunnen zorgen dat het juiste publiek naar de voorstellingen komt. Wij hebben als Upload Cinema geen marketingbudget. Bekendheid genereren we onder andere door mond-tot-mond reclame.”

5.2.3 Aanpassing van product

Uit de analyse van de aanvragen voor de BIS blijkt dat instellingen zich vereenzelvigen met het product dat zij maken. Dit zou de mogelijkheden kunnen beperken om flexibel in te spelen op externe ontwikkelingen.⁷¹ Er zijn voorbeelden van instellingen die proberen hun product op een bepaalde manier aan te passen aan een meer specifieke beoogde doelgroep.

Zo experimenteert Het Gelders Orkest met een nieuwe concertserie voor jonge professionals en studenten, het OrkestLab. Deze serie laat symfonische muziek op verrassende locaties samen gaan met dans, film en andere kunstvormen. De concerten duren maximaal een uur en sluiten af met een borrel en aanvullende programmering, zoals een DJ.⁷² Het Noord Nederlands Toneel maakt product-marktcombinaties. Zij probeert verschillende doelgroepen aan te spreken met verschillende typen voorstellingen. Het streven is om drie typen voorstellingen te maken. Daarvan is type I primair bedoeld voor cultuurliefhebbers. Type II wordt gemaakt voor een groter publiek van cultuurgeïnteresseerden die vaker via marketing of acties gestimuleerd kunnen worden om naar een voorstelling te komen. Type III zijn locatievoorstellingen die zich richten op een meer specifieke doelgroep. Het doel is daarbij om nieuwkomers aan te spreken.⁷³

---

⁷¹ Rebel Group/ Kwink Groep, Observaties voor Cultuur in Beeld, 1 augustus 2012

⁷² Website Gelders Orkest: <http://www.hetgeldersorkest.nl/lab/het-gelders-orkestlab-1> (laatst geraadpleegd 8 augustus 2012)

⁷³ Activiteitenplan Noord Nederlands Toneel 2013-2016, 2012:18.

5.2.4 Differentiatie prijzen

Vormen van prijsdifferentiatie worden al lang toegepast in Nederland. Hier zijn kortingsbeleid voor jongeren en 65+ in musea en het bekende rangensysteem in theaters voorbeelden van. Uit onderzoek van Cees Langeveld blijkt echter dat theaters in Nederland nog grote stappen kunnen maken op het gebied van prijsdifferentiatie.⁷⁴ Uit de analyse van de aanvragen voor de BIS blijkt ook dat het beleid ten aanzien van prijsdifferentiatie en kortingsbeleid over het algemeen niet of nauwelijks is uitgewerkt.⁷⁵ In verschillende disciplines zijn er wel experimenten met nieuwere vormen van prijsdifferentiatie. Het achterliggend motief hiervoor is doorgaans dat het de producent in staat stelt extra winst te realiseren door een specifieke doelgroep met een andere prijs te benaderen.

Stadsschouwburg Amsterdam experimenteerde met de voorstelling Richard III met variabele toegangsprijzen, ofwel dynamic pricing. Dit is een prijzensysteem dat vergelijkbaar is met de manier waarop vliegtickets worden verkocht. Er wordt een bodemprijs ingesteld en naarmate er veel kaarten van de voorstelling zijn verkocht stijgt de prijs. De Stadsschouwburg Amsterdam was de eerste gesubsidieerde kunstinstelling die dit prijzensysteem inzette. Het was volgens de Schouwburg een succes bij Richard III. Het systeem zal in de toekomst ook bij andere voorstellingen worden toegepast.⁷⁶

Het pay-what-you-want-systeem is ook een voorbeeld van een experiment met prijzen, waarbij de bezoeker zelf bepaalt hoeveel hij betaalt voor een voorstelling. De bedoeling is dat het publiek zelf bepaalt welk bedrag zij wil betalen na afloop van de voorstelling. Onder andere het Ro Theater en Theater Korzo hebben dit systeem uitgeprobeerd. Theater Korzo gaat door met dit systeem: “twee dagen per maand legt Korzo de prijs in handen van de bezoeker. Zo kan de bezoeker voorstellingen uitproberen of voor het eerst in contact komen met iets nieuws.”⁷⁷ Het Ro Theater heeft minder goede ervaringen met het systeem en gaat hier niet mee door. De voorstellingen trokken wel veel bezoekers en brachten heel ander publiek richting het Ro Theater. De bezoekers gaven echter gemiddeld een te laag bedrag om de voorstellingen te kunnen financieren. Het Ro Theater gaat nu op zoek naar nieuwe vormen om publiek waarvoor de prijs een drempel blijkt te zijn, op andere manieren te trekken.⁷⁸

---

⁷⁴ C. Langeveld, *Economie van het Theater*, 2012: 230, 231

⁷⁵ RebelGroup / Kwink Groep

⁷⁶ VSCD Congres, *Prijsbeleid Stadsschouwburg Amsterdam*, September 2010

⁷⁷ Website Theater Korzo: <http://www.korzo.nl/nl/podium/series/pay-what-you-want> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)

⁷⁸ Jacques van Veen, 13 augustus 2012

Sirene Sale van de Rotterdamse Schouwburg

De Sirene Sale is een concept van de Rotterdamse Schouwburg. In 2011 heeft de schouwburg de Theater Marketing Prijs gewonnen. Sindsdien houden meer dan 20 schouwburgen en theaters in Nederland de Sirene Sale. Ruben Israël⁷⁹, marketing manager van de Rotterdamse Schouwburg, is het brein achter dit concept.

“De Sirene Sale is eigenlijk heel simpel. Iedere eerste maandag van de maand, als de sirenes gaan, wordt er een voorstelling bekend gemaakt die de maand erna speelt. Van die voorstelling worden 100 kaarten aangeboden met 50% korting. Dat kan een populaire voorstelling zijn, het kan een niet goed lopende voorstelling zijn of een heel interessante voorstelling. Het succes komt volgens mij vooral omdat je mensen triggert met een sale in plaats van met een voorstelling. Ze weten daarom nog niet wat ze krijgen, tot ze om 12 uur kijken op de website. Dat maakt het heel spannend. Daarbij zijn mensen in Nederland gewoon gek op koopjes.”

“We hebben een jaar geleden onderzoek gedaan naar de Sirene Sale. Het leuke is dat een derde van de bezoekers nieuw is voor de Schouwburg. Een derde is een groep die anders nooit naar zo'n voorstelling zou zijn gegaan. Dit zijn bezoekers die op die manier met ander aanbod in aanraking komen. De helft van die mensen blijkt ook nog eens terug te komen. Deze bezoekers zijn gewonnen voor de Schouwburg. (...) Wat wij merken na het ontstaan van de crisis, is dat het gedrag van de bezoekers risicomijdend is geworden. Ze willen waar voor hun geld. Juist zo'n Sirene Sale zorgt ervoor dat mensen naar de voorstellingen blijven gaan. Je haalt dan een deel van het risico weg. Het primaire doel blijft daarbij om mensen met iets anders bekend te maken.”

---

⁷⁹ Interview Ruben Israël, 18 juli 2012

5.3 Veranderende verdienmodellen

Met veranderende verdienmodellen worden initiatieven bedoeld die andere financiële middelen genereren dan subsidie. Eerder werd al besproken dat door prijs- en product-differentiatie nieuwe doelgroepen aangesproken worden. De eventuele stijging van inkomsten komt dan door een stijging van de verkoop van het product. In deze paragraaf ligt de focus op het aantrekken van partijen die op een meer directe wijze meebetalen aan een instelling, voorstelling of kunstproject. Ook zoekt de culturele sector naar manieren om de kosten te beperken. Voorbeelden illustreren deze uiteenlopende strategieën.

5.3.1 Crowdfunding

Crowdfunding binnen de culturele sector is een vrij nieuwe manier om financiële middelen te werven. Crowdfunding is een project of kunstwerk gefinancierd krijgen door het publiek. Wanneer een kunstenaar of instelling financiële middelen nodig heeft voor een project, kan het op een crowdfunding-site worden gepresenteerd. Crowdfunding-sites werken veelal met een no cure no pay-systeem. Als een project niet genoeg geld ophaalt, krijgen mensen het gegeven geld terug. Ook zijn er voorbeelden van sites die werken met een systeem van aandelen; er kan een aandeel worden gekocht en bij succes is er winstdeling. Zo niet dan wordt een deel van de investering ingeleverd. Op de langere termijn moet nog blijken of het een kansrijke vorm van financiering is. Ook moet er rekening worden gehouden met de potentiële risico's van dit type financiering.⁸⁰

Stolen Couch Games is een voorbeeld van een project van net afgestudeerden aan de Hogeschool voor de Kunsten in Utrecht, die een eigen gamebedrijf wilden oprichten. Ze hadden voor de realisatie van hun eerste game enkele duizenden euro's nodig. Ze hebben via de crowdfunding-site CrowdAboutNow hun streefbedrag bijeen gehaald.⁸¹ Ten Pages is een website met een aandelensysteem. Op de site zetten schrijvers de eerste tien pagina's van een manuscript. Lezers die het manuscript goed vinden, kunnen voor vijf euro een aandeel kopen in het boek. Als er binnen vier maanden tweeduizend aandelen zijn verkocht, geeft een uitgeverij het boek uit.⁸²

---

⁸⁰ Notitie Autoriteit Financiële Markten (AFM) en De Nederlandsche Bank (DNB) over crowdfunding, 2011

⁸¹ Metro 4 april 2012

⁸² Website Ten Pages: <http://www.tenpages.com/page/zowerkthet/overzicht> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)

Crowdfunding via Voordekunst en het proces van literair tijdschrift 'Strak'

Voordekunst was de eerste crowdfunding-site voor de culturele sector in Nederland. Roy Cremers⁸³ kwam in 2009 op het idee om deze site te starten. Sindsdien is er via Voordekunst al meer dan een miljoen euro opgehaald voor diverse kunstprojecten.

“Onze doelstelling is het stimuleren van ondernemerschap en het zichtbaar maken van het maatschappelijk draagvlak voor kunst en cultuur. Crowdfunding kan hier een manier voor zijn. Al vrij snel kwam ik erachter dat het creëren van eigen inkomsten ook gaat over het genereren van draagvlak. Ik merkte dat dit in de kunstwereld veel beter kan. Op het moment dat een project online komt te staan, moet de projecthouder eerst zijn eigen netwerk inschakelen. Hierin schuilt ook het hele idee van ondernemerschap, je moet er zelf wel iets voor doen. Op een gegeven moment kan ook Voordekunst zijn netwerk inschakelen.”

“Na een eenmalige opstartsubsidie draait Voordekunst nu op inkomsten uit de projecten en op financiering door partners. In ruil hiervoor geven we hen bijvoorbeeld een partnerpagina op onze site, of we organiseren workshops bij hen voor kunstenaars en instellingen. In de praktijk zie je dat gemiddeld zo'n 60% van de donateurs bekenden van de projecthouder zijn. Ongeveer 40% van de donateurs staat verder van de projecthouder af. Wij zouden graag willen weten hoe we deze groep onbekende donateurs kunnen vergroten. Voordekunst moet eigenlijk een platform worden waar men regelmatig wil bijdragen aan leuke innovatieve inspirerende projecten. Dat zou mijn ideaal zijn.”

Elfie Tromp⁸⁴, redacteur van het literaire tijdschrift 'Strak', kwam op het idee de derde editie van Strak via Voordekunst te financieren. Er was iets meer dan 5000 euro nodig. Ondanks heel veel media-aandacht stroomde het geld niet gemakkelijk binnen.

“Het was zelfs zo stil dat we op een gegeven moment onze begroting hebben aangepast. We hebben toen zelf 1000 euro gestort en 1500 euro van de begroting afgehaald. Dit konden wij doen, omdat veel mensen die hebben meegewerkt aan Strak financieel hebben ingeleverd. Ik heb er lang over nagedacht waarom het genereren van donateurs, ondanks die media-aandacht en positieve reacties, zo moeizaam verliep. Ik had verwacht dat er via Voordekunst meer grotere partijen zouden worden aangetrokken, maar dit viel tegen. Ik zie het aantrekken van bedrijfspartners dan ook als een uitdaging voor de toekomst van Voordekunst. Ik zie wel een toekomst voor crowdfunding. Voor kleinschalige projecten en kunstenaars die net opstarten zou het goed kunnen werken.”

---

⁸³ Interview Elfie Tromp, 18 juli 2012

⁸⁴ Interview Roy Cremers, 17 juli 2012

5.3.2 Mecenassen en vriendenverenigingen

Het mecenaat is al een oude methode van financiering binnen de culturele sector. Een mecenas is een persoon die als beschermheer (of -vrouw) van kunstenaars optreedt door ze van financiële middelen te voorzien zodat ze zich zorgeloos kunnen wijden aan hun scheppend werk. Een mecenas is geen sponsor. Een sponsor krijgt voor zijn gift tegenprestaties, bij een mecenas is het element van de gift doorslaggevend.

Een moderne vorm van het mecenaat is te vinden bij het Holland Festival. Dit heeft een Board of Governors. “Het gaat om liefhebbers van kunst en cultuur die met hun ervaring, inzicht en betrokkenheid een bijdrage kunnen leveren aan het strategische beleid van het festival,” vertelt Martijn Sanders, bestuursvoorzitter van het Holland Festival.⁸⁵ Daarbij leveren ze een financiële bijdrage. De schenkers hebben zich voor ten minste vijf jaar verbonden aan het festival.⁸⁶

Mecenaatdeskundige Renée Steenbergen⁸⁷ over de toekomst van het mecenaat in een veranderende culturele sector

“Wij moeten niet vergeten dat de Nederlander zeer vrijgevig is. De cultuursector maakt hier echter nog niet optimaal gebruik van. Nu wordt er misschien eerder aan internationale hulp of gezondheidszorg gedacht. Dat je ook een grote gever kan zijn voor kunst en cultuur, moet bekender worden bij mensen.”

“Subsidie wordt betaald uit belastinggeld en dat is het geld van de burgers. Instellingen moeten burgers nu dus motiveren om een tweede keer te betalen- en dat in de huidige laagconjunctuur. Je hebt grote en kleine mecenasen. We moeten niet alleen kijken naar vermogende mensen, want wereldwijd wijst onderzoek uit dat de middenklasse het meest vrijgevig is. Je hebt ook veel kleine gevers nodig die bijvoorbeeld ieder jaar hun lidmaatschap betalen. Zij kunnen in een later stadium eventueel benaderd worden voor een hogere gift.”

---

⁸⁵ NRC 16 april 2010

⁸⁶ Website Holland Festival: <http://www.hollandfestival.nl/page.ocl?pageid=185> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)

⁸⁷ Interview Renée Steenbergen, 11 juli 2012

“Wat er naar mijn mening nu moet gebeuren is dat er een systeem wordt opgezet, waarbij gekeken wordt welke bezoekers de instelling aantrekt en welke bezoekers daarvan liefhebbers zijn. Zo worden potentiële gevers in beeld gebracht, gevolgd en uiteindelijk moeten deze ook worden benaderd voor een gift naar vermogen. Alle kunstorganisaties zullen versneld moeten gaan werven in een krappere markt. Er is namelijk niet alleen minder geld door de bezuinigingen, maar er is ook sprake van een economische recessie. Het is in deze tijd dan ook een hele opgave, maar wel een noodzaak om bezig te zijn met het mecenaat. De kosten gaan voor de baten uit. Het duurt echt een paar jaar voordat het iets gaat opleveren. Die tijd moet je kunnen overbruggen. Het mecenaat is geen pinautomaat, je hebt het geld niet vandaag.”

5.3.3 Samenwerkingsverbanden

De culturele sector zoekt naar verschillende manieren om door samenwerking zowel inhoudelijk als financieel sterker te worden. Deze samenwerking kan tussen verschillende gesubsidieerde instellingen zijn, maar er zijn ook voorbeelden van samenwerkingsverbanden met commerciële partijen. Culturele instellingen en kunstenaars zoeken naar artistiek verantwoorde samenwerkingsvormen.

Samenwerking binnen de keten

Binnen de keten proberen instellingen en kunstenaars elkaar te versterken door samenwerkingsverbanden aan te gaan. Dit kan ervoor zorgen dat aanbod en afname beter op elkaar aansluiten. Ook kan het nieuwe producten of initiatieven in het leven roepen of kan het gewoonweg kostenbesparend zijn.

In de praktijk blijkt vooral de relatie tussen podiumkunstgezelschappen en podia hechter te worden. Zo is in Amsterdam een brede samenwerking opgezet tussen de Stadsschouwburg, het Holland Festival, Toneelgroep Amsterdam, Julidans, Frascati, Likeminds en het Nederland Theaterfestival. Door uitwisseling van regisseurs en spelers proberen deze instellingen talentontwikkeling, doorstroming en publiekontwikkeling te stimuleren.⁸⁸ Museum De Pont in Tilburg werkt samen met Kunstpodium-T. Tijdens het Leerling/Meester-project van Kunstpodium-T exposeren geselecteerde studenten in het afstudeerjaar met een bekend kunstenaar. Medewerkers van De Pont komen tijdens het Leerling/Meester-project bij iedere expositie langs. Dit geeft de studenten de kans om op professioneel niveau over hun werk te praten. Kunstpodium-T organiseert vier bijeenkomsten in het auditorium van De Pont, waarbij de deelnemende kunstenaars worden

⁸⁸ Website Theaterkrant: <http://www.theaterkrant.nl/nieuws/toneelgroep-amsterdam-groeit-ondanks-bezuiniging/> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)

geïnterviewd. Hiermee kan De Pont een extra programma aanbieden aan het publiek.⁸⁹ De Gids, een literair tijdschrift, is met ingang van april 2012 een uitgave van N.V. De Groene Amsterdammer. De oplage is gestegen van 1000 naar 20.000 exemplaren. De Gids blijft los te verkrijgen maar wordt ook eens in de zes weken meegestuurd aan alle abonnees van De Groene Amsterdammer. Deze leden betalen voor deze extra uitgave niets. Om dit mogelijk te maken is de verschijningsvorm van De Gids drastisch aangepast.⁹⁰

Samenwerking met commerciële partijen

Sinds oktober 2011 verkoopt de Hema foto's uit de collectie van het Nederlands Fotomuseum. Klanten kunnen kiezen uit vijftig foto's van Nederlandse fotografen die ze voor eigen gebruik kunnen laten afdrucken op canvas. Door de foto's buiten het museum zichtbaar te maken en aan een breed publiek te verkopen, wil het museum zijn inkomsten vergroten en meer bezoekers trekken.⁹¹

Rabobank Breda en de bibliotheek Breda gingen een structureel samenwerkingsverband aan. De bank en de bibliotheek zouden onder een dak gaan functioneren. Daarbij was het idee dat ze bepaald werk van elkaar konden overnemen. Dit blijkt in de praktijk niet altijd even gemakkelijk. Momenteel wordt er ook gedacht aan nieuwe samenwerkingsmogelijkheden die meer betrekking hebben op activiteiten rond leesbevordering en taalontwikkeling in de wijk. Dit zou dan voornamelijk een sponsorrol voor de bank inhouden.⁹²

5.3.4 De rol van de creatieve sector bij innovatie

De creatieve sector kan een strategische rol vervullen op het gebied van innovatie. Kunstenaars bieden vaak vernieuwende inzichten, kunnen out of the box denken. Dit is bij innovatieprocessen van groot belang. Het Topteam Creatieve Industrie schreef in zijn advies van 2011 dat er naast activiteiten die er al plaatsvinden nog legio kansen zijn voor cross-overs van de creatieve industrie en andere sectoren. Deze zouden een bijdrage kunnen leveren bij complexe maatschappelijke vraagstukken. Ook helpt de creatieve industrie bij innovatietrajecten en vergroot zij het concurrentievermogen van bedrijven.⁹³ PUP Amsterdam is een voorbeeld van een platform dat kunstenaars met de commerciële sector wil verbinden. Verschillende kunstdisciplines komen hier samen en versterken elkaar. PUP werkt als een consultant en ontwikkelt daarbij creatieve concepten voor commerciële merken, horeca, winkels en meer. De missie is om de commerciële wereld te voorzien van grensverleggende ideeën en concepten.⁹⁴

---

⁸⁹ Website Kunstpodium-T: <http://www.kunstpodium-t.com/about/> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)

⁹⁰ Website De Groene Amsterdammer: <http://www.groene.nl/commentaar/2012-04-10/lancering-de-gids-nieuwe-stijl> (laatst geraadpleegd 25 juli 2012)

⁹¹ Website Nederlands Fotomuseum: <http://www.nederlandsfotomuseum.nl/content/view/775/206/lang.nl/> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)

⁹² Gert-Jan Endedijk, 12 juli, 2012

⁹³ Bijvoorbeeld: Advies Topteam Creatieve Industrie, Creatieve industrie in topvorm, Juni 2011

⁹⁴ Website PUP Amsterdam: <http://pupconcepts.com/what-we-do.html> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)

Kunst als katalysator voor innovatieprocessen

Melle Smets werkte als kunstenaar mee aan een innovatietraject bij Rijkswaterstaat. Hij nam plaats in denktank Operatie Atlantis. Projectleider van Operatie Atlantis, Ingrid Roos⁹⁵, stelt dat Rijkswaterstaat wilde nadenken over hoe de snelweg en zijn omgeving aan een positieve beleving verbonden kon worden.

“Juist bij het brainstormen is de input van kunstenaars heel bruikbaar. Ze kunnen goede vragen stellen en ideeën ontwikkelen waar anderen niet zo snel aan denken. Tijdens de beginfase van Atlantis ontwikkelde Melle een excursie; de snelweg-wandeling. Ik denk dat dit voor veel mensen binnen het traject een soort omslagpunt is geweest. Het was voor velen van ons de eerste keer dat we, anders dan met de auto, zo dicht bij de snelweg kwamen. Kunstenaars kunnen ons in ons dagelijks werk helpen om met een andere blik naar dingen te kijken.”

Kunstenaar Melle Smets⁹⁶ over zijn samenwerking met Rijkswaterstaat:

“Bij brainstormsessies werd vaak alleen geouwehoerd in afgesloten workshop ruimtes. Ik dacht dat we beter out of the box konden denken als we letterlijk naar buiten gingen en die plek van de snelweg zouden verkennen. Ik merk dat er een schreeuwende behoefte is naar betekenisgeving op metaniveau. Dus niet zo zeer in cijfers, maar wat gebeurt er in de praktijk nou eigenlijk echt? Als men er op die manier naar zou kijken, is de aansluiting met kunst ook niet zo'n hele gekke link om te leggen.”

“Ik zie het ook veel meer voor me als een soort laboratorium, zoals Philips destijds het Natlab had. Die hadden al snel door dat innovatie en de ontdekking vaak toevaligheden zijn. Die toevalstreffer kun je organiseren, maar dat betekent wel dat je daar de plek voor moet hebben. Daar hadden ze in het Natlab de ruimte voor. Allerlei musici, kunstenaars en wetenschappers deden daar de gekste experimenten. Daarvan is het merendeel niet bruikbaar, maar die andere ontdekkingen leveren vaak heel goede dingen op. Je bent dan bezig met denken vanuit mogelijkheden in plaats van beperkingen. Dit soort denktanks actief maken en ze echt naar buiten brengen heeft wel een enorme impact gehad. In ieder geval op de mensen die hierbij betrokken zijn geweest vanuit Rijkswaterstaat.”

---

⁹⁵ Interview Ingrid Roos, 24 juli 2012

⁹⁶ Interview Melle Smets, 13 juli 2012

5.3.5 Terugverdienmogelijkheden

Er zijn instellingen die door de kosten te beperken of terug te verdienen financieel sterker worden. Bijvoorbeeld door verhuur van ruimtes en rekwisieten.

Een voorbeeld van een instelling die dit doet is het museum Volkenkunde in Leiden.

Dit museum verhuurt (en verkoopt) tentoonstellingen aan het buitenland. Het museum heeft een netwerk opgebouwd met kapitaalkrachtige landen als Korea, China, Brazilië en Saoedi-Arabië.

5.3.6 Sponsoring in natura

Het bedrijfsleven is minder geneigd in tijden van crisis grote geldbedragen uit te keren. Dit betekent echter niet dat zij de culturele sector niet wil steunen. Zij is vaak eerder bereid te sponsoren in natura. Bij deze vorm van sponsoring gaat het dan bijvoorbeeld om het beschikbaar stellen van lege kantoorruimtes en het doneren van afgeschreven apparatuur. Sponsors bieden ook vaak mankracht of expertise aan om de culturele instellingen te ondersteunen. Deze middelen zijn zeker met het oog op meer ondernemerschap interessant, omdat er hierover in het bedrijfsleven meer expertise aanwezig is. Zo sponsort BAM Woningbouw Deventer in natura door instellingen bij te staan met advies of door materiaal te leveren voor decors of verbouwing/restauratie van panden waarin de instellingen gevestigd zijn. Soms bieden ze ook mankracht aan om hierbij te helpen.⁹⁷

Een ander voorbeeld is een advocatenkantoor in Leeuwarden, dat voor een gereduceerd tarief heeft geholpen bij de reorganisatie van Tryater.⁹⁸

---

⁹⁷ Franssen, S. Cultureel ondernemerschap in de regio: een kwestie van maatwerk. 2012

⁹⁸ Franssen, S.

5.4 De toekomst van de praktijk

De besproken praktijkervaringen geven een beeld van de veranderingen in de culturele sector. Instellingen zijn mede door de bezuinigingen extra op zoek gegaan naar andere inkomstenbronnen en toetsen nieuwe verdienmodellen aan de praktijk. Sommige nieuwe werkwijzen zorgen voor meer en ander publiek of bewerkstelligen een vergroting van de eigen inkomsten. Andere ervaringen laten echter ook de risico's van ondernemerschap zien. Culturele instellingen moeten in sommige gevallen eerst investeren in tijd en geld voordat bepaalde initiatieven van de grond kunnen komen en kunnen functioneren. Ondernemerschap blijft de komende jaren van groot belang voor de culturele sector. Het is dan ook belangrijk dat ervaringen in beeld worden gebracht en dat culturele instellingen ervaringen met elkaar delen. Instellingen kunnen door de uitwisseling van ervaring en kennis leren. Daarnaast zou het kunnen zorgen voor een interessante kruisbestuiving van ondernemende initiatieven.

Hoofdstuk 6

Cultuureducatie en cultuurparticipatie

6.1 Inleiding

Voor veel mensen, jong en oud, is cultuur belangrijk in hun leven. Onderzoek⁹⁹ wijst op een groot draagvlak voor kunst en cultureel erfgoed. Ongeveer driekwart van de bevolking vindt kunst en cultuur belangrijk voor de Nederlandse samenleving. Een nog groter aandeel (85%) vindt dit belangrijk voor de algemene ontwikkeling van kinderen. Voor ruim de helft van de Nederlandse bevolking is kunst en cultuur van direct persoonlijk belang. Meer dan 80% vindt kunst en cultuur belangrijk voor binding met de Nederlandse identiteit.

Ook in Europees verband is gevraagd naar het (persoonlijke) belang van kunst en cultuur (zie figuur 6.1). Ook daaruit kwamen hoge percentages voor de Nederlandse bevolking. Nederland zit samen met landen als Italië, Frankrijk, Spanje en Polen in de hoogste categorie.

Dit zijn op het eerste gezicht indrukwekkende percentages, maar dit is dan ook de meest brede manier om iets in beeld te brengen van de maatschappelijke betekenis van kunst en cultuur. Bekend is dat mensen het belang van iets overschatten wanneer ze het niet hoeven af te zetten tegen andere zaken die ze belangrijk vinden.¹⁰⁰ Ook is nog niet veel gezegd over de rol van de overheid en hoe burgers oordelen over bezuinigingen op cultuur.¹⁰¹

In dit hoofdstuk wordt de maatschappelijke betekenis van cultuur op een aantal manieren in beeld gebracht. De cultuureducatie (binnen en buiten de school), de cultuurparticipatie (in 'het echt', maar ook via media), de amateurkunst en ten slotte het vrijwilligerswerk en vriendenverenigingen komen aan bod. Daarmee is niet alles gezegd over de maatschappelijke betekenis van kunst en cultuur¹⁰², maar we raken wel een aantal belangrijke aspecten die voor het beleid relevant zijn.

---

⁹⁹ Tepaske, E, Groenestein, T. van , Spangenberg, T. en Schoemaker, R. (2010) De betekenis van kunst en cultuur in het dagelijks leven. p. 23 e.v.

¹⁰⁰ Broek, A. van den (2011) Het draagvlak voor cultuur. p 48 e.v.

¹⁰¹ In Cultuur in Beeld 2011 is op dit punt verder ingegaan. Ook het Sociaal en Cultureel Rapport 2012 (SCP 2012, nog te verschijnen) van het SCP (hoofdstuk 12) gaat in op dit punt.

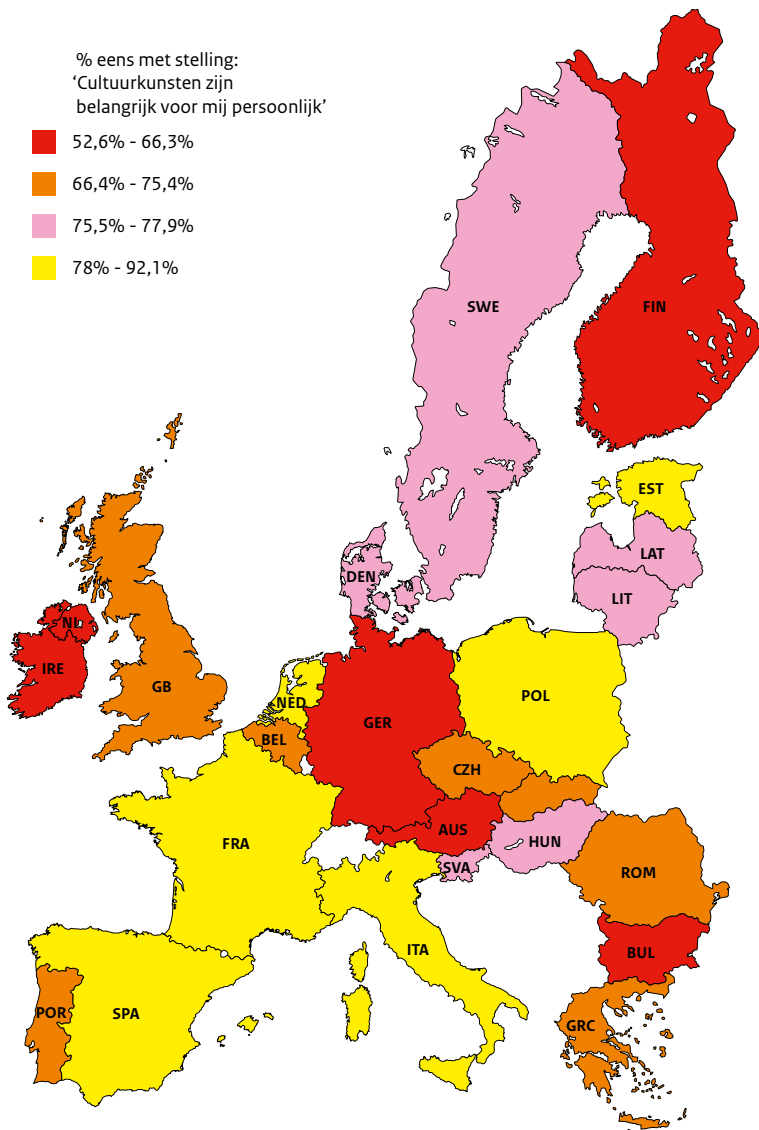
¹⁰² Er is een omvangrijke traditie in het denken hierover, zie bv. Belfiore and Bennet (2008) The Social Impact of the Arts. An Intellectual History.

Figuur 6.1¹⁰³

Het persoonlijke belang van kunst en cultuur in Europees perspectief

% eens met stelling:
'Cultuurkunsten zijn
belangrijk voor mij persoonlijk'

- 52,6% - 66,3%
- 66,4% - 75,4%
- 75,5% - 77,9%
- 78% - 92,1%

¹⁰³ Eurobarometer 67.1, 2007, bevolking van 15 jaar en ouder

6.2 Cultuureducatie

Cultuureducatie is een vaste waarde binnen het cultuurbeleid. Vrijwel alle Nederlanders vinden het belangrijk dat kinderen iets meekrijgen van kunst en cultuur en bijna vier op de vijf vindt het noodzakelijk dat die onderdeel zijn van lesprogramma's in het onderwijs.¹⁰⁴ Vooral voor kunst en cultuur als onderdeel van de algemene ontwikkeling van kinderen is het draagvlak onder de Nederlandse bevolking zeer groot. Het gaat hierbij om kunstbeleving binnen het onderwijs, maar ook buiten het onderwijs. In dat laatste geval gaat het bijvoorbeeld om een brede school, een vereniging of buurtactiviteiten zoals kindertheater of kinderconcerten.

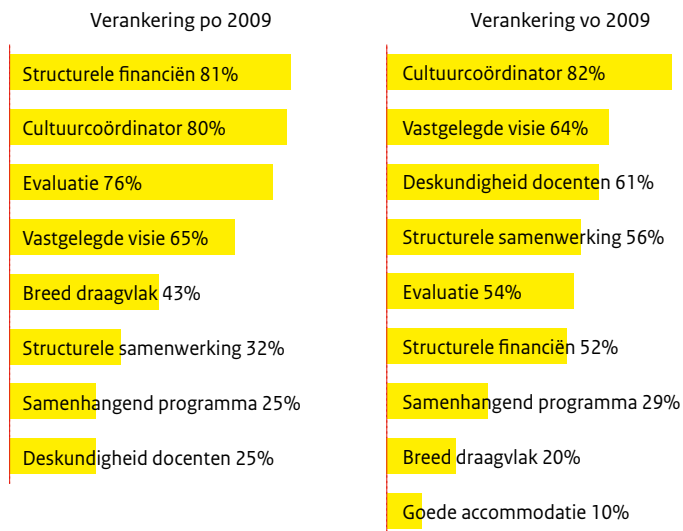
We besteden in deze paragraaf op twee manieren aandacht aan cultuureducatie. Ten eerste de cultuureducatie die op school wordt aangeboden als onderdeel van het lesprogramma. Ten tweede de educatieve activiteiten van de rijksgesubsidieerde instellingen.

6.2.1 Op school: Cultuureducatie met kwaliteit

De afgelopen jaren is veel gedaan aan de randvoorwaarden op scholen voor cultuureducatie, met aantoonbaar resultaat. Tegelijkertijd moeten we vaststellen dat de inhoudelijke kwaliteit van de cultuureducatie op school nog niet goed in beeld is.¹⁰⁵

Figuur 6.2¹⁰⁶

Indicatoren verankering cultuureducatie po en vo, aflopend van meest naar minst verankerd in 2009.

¹⁰⁴ Tepaske e.a., (2010) p. 23 e.v.

¹⁰⁵ Oomen, C., et al. (2009) Cultuureducatie in het primair en voortgezet onderwijs. Monitor 2008-2009.

¹⁰⁶ Sardes en Oberon (2009) Monitor 2008-2009, Cultuureducatie in het primair en voortgezet onderwijs.

Meer dan 80% van scholen in het primair onderwijs beschikt over structurele financiën voor cultuureducatie en over een cultuurcoördinator. Ook evalueert ruim driekwart van de scholen in het primair onderwijs zijn activiteiten op het gebied van cultuureducatie. In het voortgezet onderwijs is de verankering van de functie van cultuurcoördinator vergelijkbaar, maar lopen structurele financiën en evaluatie achter. De meest verankerde aspecten hebben vooral betrekking op de organisatorische randvoorwaarden en minder op de inhoud van cultuureducatie. Zo werkt maar een kwart van de scholen in het primair en voortgezet onderwijs met een doorgaande leerlijn binnen de school. Het werken met een samenhangend programma is dus beperkt. Ook schatten scholen in het primair onderwijs de deskundigheid van docenten ten aanzien van cultuureducatie laag in. Dat laatste sluit aan bij het verdwijnen van vakleerkrachten, met name in het primair onderwijs. In 1988 had nog 66% van de scholen een vakleerkracht voor een kunstvak. In 2009 was dit nog maar 19%.

Het advies van de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur¹⁰⁷ bouwt voort op deze conclusies. De raden constateren dat het vrijwel ontbreekt aan echt inzicht in de praktijk van de cultuureducatie in de klas. De laatste periodieke peilingen van het onderwijsniveau (PPON) van de vakken muziek en beeldende vorming dateren van de jaren negentig van de vorige eeuw, en wezen er op dat de (toen geldende) kerndoelen niet werden gehaald. Het ontbreekt aan inhoudelijk toezicht door de inspectie op de realisatie van de huidige kerndoelen, die erg ruim geformuleerd zijn. Veel leerkrachten, directeuren en coördinatoren hebben behoefte aan ondersteuning in de vorm van een voorbeeldleerplan, scholing van leerkrachten op het gebied van cultuureducatie en het ontwikkelen en vastleggen van een doorlopende leerlijn voor cultuureducatie.¹⁰⁸

In het onderwijs is dus veel voortgang geboekt in de randvoorwaarden, maar de inhoudelijke kwaliteit van de cultuureducatie kan verder versterkt worden. Het beleidsprogramma Cultuureducatie met kwaliteit, voor het primair onderwijs, richt zich hier dan ook op (zie Hoofdstuk 2). De ervaring leert echter dat veranderingen in het onderwijs een kwestie van lange adem zijn.

Cultuurkaart

De Cultuurkaart is bedoeld als stimulans voor cultuurparticipatie onder scholieren in het voortgezet onderwijs. De kaart heeft een waarde van 15 euro (gefinancierd door het Rijk), met 10 euro extra voor scholieren met het vak culturele en kunstzinnige vorming (gefinancierd door VSBfonds). Veel culturele instellingen bieden bovendien korting aan kaarthouders. Vrijwel alle VO-scholen doen mee en 91% van de kaarten is geactiveerd. In totaal is in schooljaar 2010-2011 13,7 miljoen euro besteed met de Cultuurkaart. De meeste bestedingen gaan naar de centra voor de kunsten.¹⁰⁹ De rijksbijdrage aan de Cultuurkaart

---

¹⁰⁷ Onderwijsraad & Raad voor Cultuur (2012) Cultuureducatie: leren, creëren, inspireren!

¹⁰⁸ Timmermans, P. & Plantinga, S. (2012) Cultuureducatie in het basisonderwijs. p. 37.

¹⁰⁹ Website CJP: http://www.cjp.nl/Cultuurkaart/redactioneel/itemq120/Wat_is_de_Cultuurkaart.html (laatst geraadpleegd op 8 augustus 2012)

is vanaf het schooljaar 2012-2013 stopgezet. Met diverse private partijen, scholen en culturele instellingen werkt het CJP aan een model om een doorstart mogelijk te maken.

¹¹⁰

6.2.2 Cultuureducatie door rijksgesubsidieerde culturele instellingen

In 'Meer dan Kwaliteit' is cultuureducatie één van de criteria waarop gesubsidieerde instellingen worden beoordeeld.¹¹¹ Wat deden de rijksgesubsidieerde instellingen tot op heden aan educatie? Het overgrote deel van culturele instellingen dat in 2010 subsidie ontving van het Rijk of een rijkscultuurfonds (83%) houdt zich bezig met cultuureducatie. Dit doen zij soms zelfstandig maar in veruit de meeste gevallen (95%) in samenwerking met scholen. Dat is veel, vooral omdat cultuureducatie niet altijd deel uitmaakt van de prestatieafspraken bij de subsidiering van instellingen. Financieel is cultuureducatie minder sterk verankerd: maar iets meer dan de helft heeft educatie opgenomen als post op de begroting.^{112 113}

Tabel 6.3

Organiseren van educatieve activiteiten door gesubsidieerde culturele instellingen (N=258)¹¹⁴

	2010
Ja, voor kinderen tot 12 jaar	48%
Ja, voor jongeren tussen 12 en 19 jaar	67%
Ja, voor volwassenen tussen 20 en 34 jaar	54%
Ja, voor volwassenen tussen 35 en 64 jaar	48%
Ja, voor volwassenen vanaf 65 jaar	35%
Nee	17%

Uit tabel 6.3 blijkt dat de instellingen zich met name richten op de leeftijdscategorie 12-19 en het minst op ouderen vanaf 65 jaar. In lijn hiermee organiseren de instellingen het vaakst educatieve activiteiten voor of met scholen voor voortgezet onderwijs (78% van de instellingen), een toename sinds 2006. Het basisonderwijs blijft met 62% van de instellingen ongeveer op hetzelfde niveau als 2006. Tegelijkertijd daalt het aantal vakdocenten de laatste jaren sterk. Musea en andere erfgoedinstellingen organiseren het vaakst educatieve activiteiten voor alle doelgroepen.

Het primair onderwijs maakt vooral gebruik van gemeentelijk gefinancierde instellingen, zoals bibliotheken en centra voor de kunsten. Klassen uit het primair onderwijs komen massaal over de bibliotheekvloer voor ondersteuning bij het taal- en leesonderwijs.

¹¹⁰ NRC Handelsblad, 10 mei 2012

¹¹¹ OCW, Ministerie van (2011) Meer dan Kwaliteit

¹¹² IJdens, T. et al. (2007) Enquête Cultuureducatie 2006 onder rijksgesubsidieerde culturele instellingen.

¹¹³ Oomen, C, P. Gramberg en M. Reinink (2011) Enquête cultuureducatie door instellingen 2010. Stand van zaken, ontwikkelingen en zicht op kwaliteit.

¹¹⁴ Oomen et al. (2011) p. 23

Bibliotheken zetten zich in voor leesbevordering, bestrijding van laaggeletterdheid en het bijbrengen van mediawijsheid. Zowel in het primair als in het voortgezet onderwijs bezoeken leerlingen jaarlijks meerdere keren musea en maken ze gebruik van de cultuur-historische omgeving van de school.

Voor kinderen en jongeren tot en met 18 jaar bestaan de educatieve activiteiten van instellingen met rijkssubsidie vooral uit het bezoeken van een voorstelling of rondleiding. Workshops en projecten staan op de tweede en derde plaats. De culturele instellingen werken op verschillende manieren voor en met het onderwijs, maar het aanbodgericht werken – waarbij de school gebruik maakt van het aanbod van de instelling – is duidelijk dominant. Dit is al een aantal jaren het geval. Toch geeft een aanzienlijk deel van de instellingen aan (daarnaast) ook te werken op basis van de vraag van scholen of samen met scholen activiteiten te ontwikkelen.

Het valt op dat de sector musea en erfgoed op meerdere punten vooroploopt. Dit houdt mogelijk verband met de grootte van de instellingen: grote instellingen organiseren vaker educatieve activiteiten, werken vaker samen met scholen en hebben cultuureducatie vaker als post op de begroting staan. Bovendien hebben musea een lange traditie in het werken voor en met het onderwijs en sluiten de educatieve activiteiten van musea en erfgoedinstellingen goed aan op hun kernactiviteiten. Binnen de BIS zijn, niet verrassend, jeugdgezelschappen het meest op educatie gericht. ^{115 116}

Ambitieuze plannen voor 2013 – 2016

De Graauw analyseerde ter voorbereiding op de beoordeling door de Raad voor Cultuur de plannen voor cultuureducatie van de aanvragers voor de BIS. Vrijwel alle BIS-instellingen besteden aandacht aan educatieve activiteiten en voldoen hiermee aan hun opdracht. Er is een flinke ambitie bij een aantal instellingen, oplopend tot een verdubbeling van het aantal activiteiten en het bereik. De grotere instellingen organiseren meer educatieve activiteiten dan kleinere, maar de kleinere besteden een relatief groter aandeel van hun formatie aan educatieve medewerkers. Het gemiddeld aantal educatieve fte's/personen per instelling stijgt in de plannen: van 1,3 fte's (ingevuld door 3 personen) per instelling in 2009, naar 1,9 fte's (4,3 personen) per instelling in 2016. Het aandeel educatie in de totale formatie groeit gemiddeld van 8% in 2009 naar 9% in 2016. ¹¹⁷

---

¹¹⁵ Oomen, C., et al. (2009).

¹¹⁶ Oomen et. al. (2011)

¹¹⁷ Graauw, C. de (2012) Totaalanalyse aanvragen BIS cultuureducatie en talentontwikkeling. In de groep BIS-aanvragers zijn minder disciplines vertegenwoordigd dan in het onderzoek van Oomen (2009).

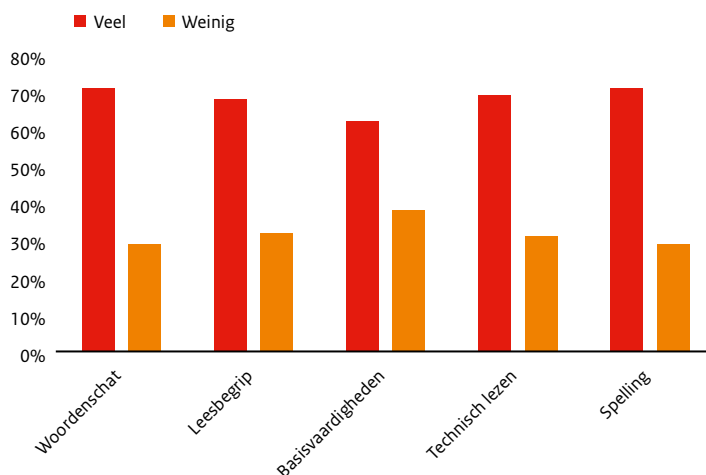

6.2.3 Lezen voor het plezier als stimulans voor leesvaardigheid

Leesvaardigheid kun je vergroten door veel 'leeskilometers' te maken. Kinderen lezen alleen vaak en veel als zij ook leesplezier hebben. Er is veel wetenschappelijk bewijs voor het belang van vrij lezen, het is zowel zinvol voor zwakke als voor sterke lezers. Lezen heeft een positieve invloed op woordenschat, leesbegrip, basisvaardigheden taal, technisch lezen en spelling (figuur 6.4).

Figuur 6.4

Vooruitgang (bovenbouw PO en onderbouw VO) van leerlingen in taal- en leesvaardigheid in % score en onderscheiden in 'weinig'- en 'veel'-lezers.¹¹⁸

Lezen blijft ook in de verdere onderwijs- en beroeps carrière belangrijk. Leerlingen die veel lezen bereiken een hoger onderwijsniveau.¹¹⁹ Recent onderzoek¹²⁰ laat ook een sterk verband zien tussen lezen en de Cito-score. Kinderen die frequent lezen scoren hoger op alle domeinen, niet alleen op het gebied van taal, maar ook op het gebied van wiskunde, studievaardigheden en wereldoriëntatie. Dit wordt verklaard door het 'talige' karakter van de Cito-toets.

Uit het internationale PISA-onderzoek blijkt dat jongeren relatief weinig plezier hebben in lezen. Dat hangt samen met de concurrentie tussen de media: jongeren lezen in hun vrije tijd steeds minder vaak een boek, terwijl hun gebruik van de computer het hoogst is. Nederlandse 15-jarigen staan onderaan de 'ranglijst leesattitude', wat betekent dat zij lezen het minst leuk vinden vergeleken met jongeren uit de 65 deelnemende OESO-

¹¹⁸ Mol, S.E. en Bus, A.G. (2011) Een vroeg begin is het halve werk: De rol van vrijetijdslezen in de taal- en leesontwikkeling van kinderen en jongeren.

¹¹⁹ Notten, N. (2011) Parents and the media.

¹²⁰ Kortlever, D.J.M. en Lemmens, J.S. (2012) Relaties tussen leesgedrag en Cito-scores van kinderen.

landen. Desondanks zit het met hun leesvaardigheid nog behoorlijk goed: hun PISA-scores zijn stabiel en ze staan nog altijd tiende op de wereldranglijst.¹²¹

Lezen illustreert dat in het onderwijs een opbrengstgerichte benadering (hoge scores op leesvaardigheid) en vorming goed samen kunnen gaan. Lezen bevordert immers niet alleen de leesvaardigheid, maar draagt ook bij aan de persoonlijke vorming.

Om het literaire lezen te bevorderen is in 2008 gestart met het programma Kunst van Lezen 2008-2011, de culturele pendant van het actieplan laaggeletterdheid. Er is inmiddels een vervolg met het programma Kunst van Lezen 2012 – 2015.

6.3 Cultuurparticipatie

6.3.1 Cultuurparticipatie door bezoek

Betrokkenheid van mensen bij kunst en cultuur uit zich vanzelfsprekend in deelname aan culturele activiteiten, zoals het bezoek aan theater, museum of bibliotheek of het lezen van boeken. Nederland behoort op het gebied van publieksbetrokkenheid tot de koplopers van Europa. Zo staat Nederland in de Europese top drie met theaterbezoek, het lezen van boeken en het bezoeken van historische monumenten, musea of galerieën.¹²²

Binnen de culturele sector bestaan echter grote verschillen. De afgelopen jaren dalen de bezoekersaantallen bij sommige disciplines, vooral bij duurdere en traditionele podiumkunsten (bijvoorbeeld opera). Ook daalt het aantal mensen dat een boek leent bij een bibliotheek. Voor de meer populaire kunstvormen, zoals popmuziek en film, groeit de belangstelling juist (zie figuur 6.5).

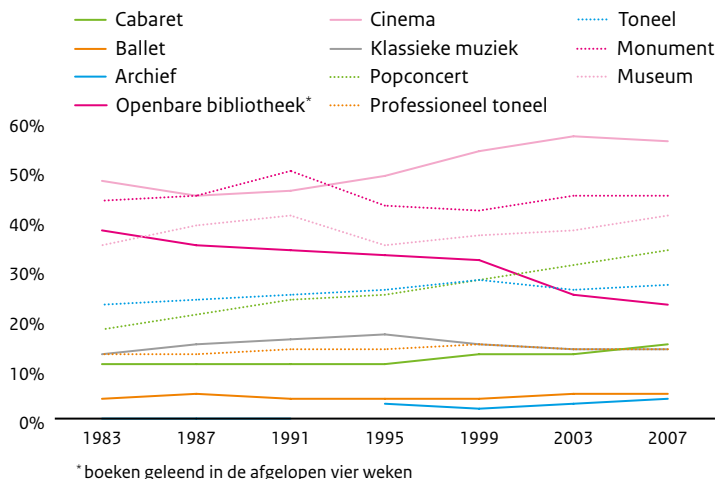
---

¹²¹ Cito (2010) Resultaten PISA-2009. Arnhem

¹²² Eurostat (2007) Eurobarometer 278, p.16

Figuur 6.5

Ontwikkeling van receptieve cultuurdeelname. Aandeel van de bevolking dat ten minste een keer in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête het genre heeft bezocht (tenzij anders aangegeven), bevolking van 6 jaar en ouder.¹²³

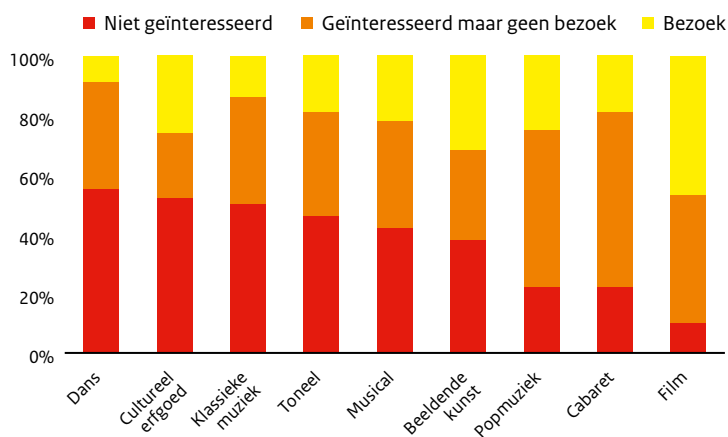

Potentieel bezoek

Kunnen we ook een indruk krijgen van het potentiële bezoek aan culturele instellingen? Dat is geen onbelangrijke vraag in een tijd dat van gesubsidieerde culturele instellingen gevraagd wordt meer publiek te bereiken. In nog te verschijnen onderzoek van het SCP¹²⁴ is systematisch onderscheid gemaakt tussen belangstelling en daadwerkelijk gerealiseerd bezoek. De mensen die wel hebben aangegeven geïnteresseerd te zijn maar niet daadwerkelijk gegaan zijn, zijn potentiële bezoekers. Figuur 6.6 geeft daarvan het beeld.

Figuur 6.6

Belangstelling en bezoek per kunstvorm in procenten van de bevolking (18+)¹²⁵

¹²³ Van den Broek e.a. (2009)

¹²⁴ Broek, A. van den, (2012, nog te verschijnen) Kunstminnend Nederland?

¹²⁵ Broek, A. van den, (2012) nog te verschijnen) Kunstminnend Nederland?

De Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder toont de meeste belangstelling voor film, cabaret en popmuziek. De minste belangstelling genieten cultureel erfgoed, klassieke muziek en dans. Toneel, musical en beeldende kunst liggen daar tussenin. Maar voor alle genres blijkt een aanzienlijk potentieel bezoek te bestaan, dat vaak omvangrijker is dan het gerealiseerde bezoek. Deze cijfers geven een individuele instelling of kunstenaar uiteraard geen eenvoudig recept om meer publiek te werven. Daarvoor is gericht marktonderzoek nodig. Ook dateren deze cijfers uit 2009, voor de huidige economische crisis haar invloed kreeg (zie hoofdstuk 4). Daarnaast is de concurrentie tussen vele vormen van vrijetijdsbesteding de afgelopen decennia alleen maar toegenomen. Toch lijken er mogelijkheden te liggen om potentieel bezoek om te zetten in werkelijk bezoek.

De verzilvering van de vergrijzing?

Leeftijd bepaalt in sterke mate welke cultuuruitingen iemand bezoekt. Jongeren zijn bij populaire cultuur zoals popmuziek, jazz, musical en cabaret sterk oververtegenwoordigd. Bezoek aan traditionele cultuur is veel meer gespreid over verschillende levensfasen, maar daar is wel een vergrijzing van het publiek zichtbaar. Het cultureel erfgoed (musea en monumenten) trekt relatief veel ouderen. De vergrijzing van de bevolking is de komende decennia voor veel culturele instellingen een kans in de oudere leeftijdsgroepen meer publiek te werven. Deze mogelijkheid omschrijven de auteurs van het SCP als ‘de verzilvering van de vergrijzing’.¹²⁶

De vergrijzing van delen van het publiek heeft nog een andere oorzaak: opeenvolgende generaties zijn anders cultureel gesocialiseerd. Culturele voorkeuren uit hun jeugd nemen mensen mee in de rest van het leven. Deze voorkeuren veranderen slechts gedeeltelijk met de levensfase.¹²⁷ Opvolgende generaties¹²⁸ hebben een steeds grotere interesse in populaire cultuur (populaire muziek, cabaret, film). Als deze lijn zich doorzet in de toekomst zal dit een groeiend bereik van populaire cultuur betekenen. Vergeleken met het bezoek aan populaire cultuur hangt het bezoek aan traditionele cultuur (toneel, klassieke muziek, ballet, musea en monumenten) veel minder met cohort en levensfase samen. Bezoek aan traditionele cultuur verschilt een beetje tussen de generaties, maar niet zo sterk als bij de populaire cultuur. Dat komt onder meer doordat er aanzienlijke verschillen zijn tussen de verschillende traditionele disciplines die wegvallen als je ze samen neemt. Met name de voorkeur voor klassieke muziek is bij opeenvolgende generaties afgenomen. In de jongste generaties is het percentage bezoekers van klassieke muziek ongeveer de helft kleiner dan in de generatie van gepensioneerden (geboren tussen 1935 en 1944). De dalende lijn is weliswaar tot staan gebracht, maar nog niet omgebogen.¹²⁹

---

¹²⁶ Broek, A. van den, J. de Haan en F. Huysmans (2009). Cultuurbewonderaars en cultuurbefoenaars. Trends in cultuurparticipatie en mediagebruik. p. 121

¹²⁷ Broek, A. van den, R. Bronneman en V. Veldheer (red.) (2010b) Wisseling van de wacht: generaties in Nederland Sociaal en Cultureel Rapport 2010. p. 359 e.v.

¹²⁸ Het SCP onderscheidt ‘geboortecohorten’ van tien jaar.

¹²⁹ Broek, A. van den (2010b) p. 361

6.3.2 Cultuurparticipatie via de media

Cultuurparticipatie vindt niet alleen plaats in theater of concertzaal, museum of op andere locatie, maar ook via gedrukte media (boek, krant, tijdschrift), audiovisuele media (televisie, radio, dvd, video, cd, lp etc.) en het internet. Publieksbereik via deze kanalen is uiteraard niet gelijk te stellen aan de ervaring 'in het echt', maar toch nemen veel mensen ook langs deze weg deel aan de cultuur. Dat is niets nieuws; gedrukte media, radio, televisie en geluidsdragers zijn er al lang. Zo is de opkomst van popmuziek nauw verbonden met de radio en de langspeelplaat. Maar de nieuwe digitale media en het internet hebben opnieuw een grote impact op het culturele gedrag en mogelijkheden van burgers. Kunstenaars en culturele instellingen zullen hier in toenemende mate rekening mee moeten houden als zij aansluiting willen houden met hun publiek. Dat gebeurt dan ook steeds meer.

In 2009 blijken de gedrukte media nog net de belangrijkste bron van informatie over cultuur, met uitzondering van de popmuziek waar 40% wel eens informatie via gedrukte media inwint tegen 47% via audiovisuele media en 42% via internet. Voor theater zijn deze percentages 53% gedrukt, 30% audiovisueel en 41% internet, voor film respectievelijk 59%, 48% en 47%. Jongvolwassenen maken meer gebruik van het internet. Dit heeft niet te maken met leeftijd maar met hun grotere vaardigheden.¹³⁰

Internet is inmiddels het belangrijkste medium voor de aankoop van kaartjes bij theater en popmuziek. 34% van de bevolking koopt wel eens een theaterkaartje via internet, tegen 24% aan de kassa, voor popmuziek is dat 21% en 13%. Voor film is de kassa nog dominant (46% tegen 24% internet) terwijl bij cultureel erfgoed en beeldende kunst nog vrijwel alle kaartverkoop via de kassa wordt gedaan.

Het beluisteren of bekijken van culturele opnames of objecten kan men doen in theater, concertzaal of museum maar ook via media. Figuur 6.7 geeft hiervan een beeld. Via gedrukte media (boek of tijdschrift) zijn bijvoorbeeld afbeeldingen van beeldende kunst (zoals schilderijen of kunstfoto's) en cultureel erfgoed (zoals monumenten of objecten van opgravingen) te bekijken. Audiovisuele media maken het mogelijk om opnames van bijvoorbeeld cabaretvoorstellingen via een televisie-uitzending of dvd te bekijken, of om er via een radio-uitzending of cd naar te luisteren. Onder digitale media wordt onder andere het bekijken van films via de computer of mobiele (offline) apparaten verstaan.¹³¹ Online media betreft bijvoorbeeld het beluisteren van klassieke muziek of popmuziek via websites en internetradio.

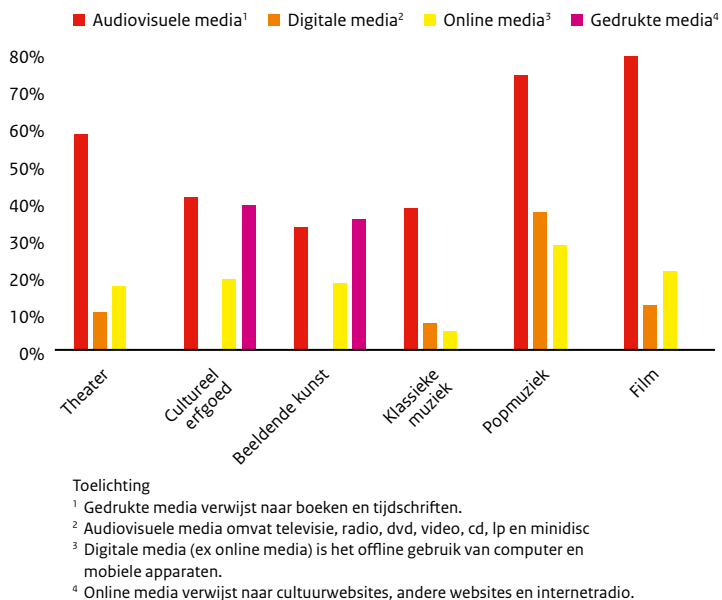
---

¹³⁰ Sonck, N. en J. de Haan (2012) De virtuele kunstkar. Cultuurdeelname via oude en nieuwe media. Het culturele draagvlak. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (deel 11)

¹³¹ Dit onderzoek is uitgevoerd in 2009, maar de ontwikkeling van het mobiele internet is sindsdien zeer snel gegaan. Mp4-speler, draagbare videospeler, spelcomputer en mobiele telefoon zijn in 2009 als digitale media gerekend. De snelle verspreiding van de smartphone en tablets is van recentere datum. Al in 2011 gebruikte 31% van de internetgebruikers daarvoor een smartphone (Sonck en de Haan, 2012).

Figuur 6.7¹³²

Opnames of objecten beluisteren en bekijken via gedrukte, audiovisuele, digitale en/of online media (in procenten van de bevolking)

Bron: SCP/CBS (AVO-Cultuur 2009-ict)

Figuur 6.7 laat zien dat filmopnames door de Nederlandse volwassen bevolking het vaakst via audiovisuele media worden bekeken (79%). Ook opnames van popmuziek beluisteren de meeste Nederlanders via audiovisuele media (74%), met name via de radio. De nieuwe media (digitale en online media) blijven daarbij nog ver achter. Klassieke muziek trekt minder luisteraars dan popmuziek en bovendien is dit publiek in de afgelopen decennia vergrijsd. Ruim een derde van de Nederlanders luistert wel eens naar klassieke muziek via audiovisuele media. Opnames van theatervoorstellingen worden het vaakst via audiovisuele media bekeken of beluisterd (58%). Bij beeldende kunst bekijkt ruim een derde van bevolking objecten via gedrukte media, een fractie groter dan het aandeel dat dit via de televisie doet. Bij cultureel erfgoed is het juist andersom en is het aandeel dat objecten via televisie bekijkt (41%) iets groter dan het aandeel dat dit via boeken en tijdschriften doet. Voor beide kunstvormen geldt dat bijna een vijfde het internet gebruikt om cultureel erfgoed en beeldende kunst te bekijken.

Er valt nog veel meer te zeggen over het beluisteren en bekijken van opnames en objecten via de media, maar van belang is hier dat via de media veel meer mensen bereikt worden dan via de ‘reguliere weg’ in concertzaal, bioscoop of museum. Zo blijkt uit figuur 6.7 dat 38% van de Nederlandse bevolking van klassieke muziek via de audiovisuele media geniet terwijl 14% een uitvoering van klassieke muziek of opera bezoekt.

¹³² Sonck, N. en J. de Haan (2012), op basis van SCP/CBS (AVO-Cultuur’09-ict)

Op dit moment hebben de nieuwe media (digitale media en online media) nog een bescheiden aandeel, maar de technologische ontwikkelingen gaan zeer snel. Toch passen culturele instellingen de nieuwe online activiteiten nog slechts in beperkte mate toe. Culturele instellingen zouden de media onder andere kunnen gebruiken om:

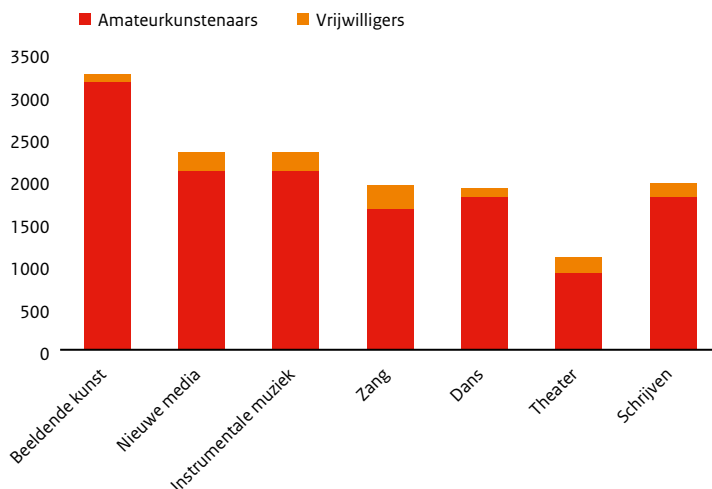
- het aandeel in de bevolking dat cultureel actief is te vergroten;
- de binding met het bestaande cultuurpubliek te versterken via de media;
- de publieksgroep die aan cultuur deelneemt te vernieuwen.¹³³

6.4 Vrijwilligerswerk en vriendenverenigingen

In de culturele sector zijn veel vrijwilligers werkzaam. Van alle Nederlandse vrijwilligers is 11% actief in organisaties op het gebied van amateurkunst (zang, muziek, toneel, beeldende vorming), zo heeft het CBS becijferd voor het jaar 2007.¹³⁴ De Monitor Amateurkunst¹³⁵ komt zelfs tot een aantal van een miljoen vrijwilligers in de leeftijd vanaf 16 jaar binnen organisaties die zich met amateurkunst bezighouden. De gemiddelde tijdsbesteding aan het vrijwilligerswerk is 12 uur per maand.

Figuur 6.8¹³⁶

Aantallen en verhoudingen vrijwilligers en amateurs per kunstdiscipline

¹³³ Sonck, N. en J. de Haan (2012)

¹³⁴ Dekker, P en de Hart (red.) (2009) Vrijwilligerswerk in meervoud. Civil society en vrijwilligerswerk. p. 33

¹³⁵ Kunstfactor (2010) Monitor Amateurkunst in Nederland 2009

¹³⁶ Kunstfactor (2010)

Ook in professionele culturele organisaties is sprake van veel vrijwilligerswerk. In de podiumkunsten is het aandeel van de vrijwilligers ongeveer een kwart. Kleinere podia, zoals poppodia, hebben vaak een nog groter aandeel vrijwilligers.¹³⁷ Ook bij musea is het aandeel vrijwilligers groot: zo'n 20.000 tot 40.000, afhankelijk van de manier van schatten. Tegenover elke betaalde kracht staan in de museum sector twee vrijwilligers.¹³⁸ Uit een onderzoek naar vrijwilligerswerk in musea¹³⁹ bleek dat een derde van de organisaties volledig draait op vrijwilligers. Bijna 90% van de respondenten geeft aan dat vrijwilligers onmisbaar zijn voor het museum. Vrijwilligers hebben kwaliteiten die instellingen goed kunnen gebruiken, zoals een grote betrokkenheid, flexibiliteit, specifieke expertise en een publieksvriendelijke houding. Zij zorgen voor een sterke binding van de instelling met de omgeving.

Onder de vrijwilligers en de leden van verschillende soorten erfgoedorganisaties zijn hoger opgeleiden en ouderen oververtegenwoordigd. In de periode 1995-2003 is het aandeel van hoger opgeleiden kleiner geworden en dat van ouderen juist toegenomen. Hoewel de kring van actief betrokkenen dus is gegroeid, vergrijsst het bestand van leden en vrijwilligers. Op korte termijn levert dit weinig problemen op, aangezien de baby-boomgeneratie vrij omvangrijk is en bovendien gemiddeld hoger is opgeleid dan eerdere generaties. Maar op langere termijn kan verdere vergrijzing zonder toevoer van nieuwe generaties leiden tot ledenverlies en dalende inzet van vrijwilligers.

Een speciale vorm van vrijwillige betrokkenheid bij culturele instellingen is de vriendenvereniging. Veel culturele instellingen zoals musea, schouwburgen en concertzalen, orkesten en gezelschappen, maar ook amateurkoren en -gezelschappen hebben een vriendenvereniging. Vooral bij de Nederlandse musea is dit het geval. Van de leden van de Nederlandse Museum Vereniging (NMV) heeft de helft een vriendenvereniging, van de leden van de Vereniging van Schouwburgen (VSCD) een derde, en van de gezelschappen aangesloten bij de Nederlandse Associatie voor Podiumkunsten (NAPK) iets minder dan een derde. Deze verenigingen dragen financieel bij aan hun instelling als donateur of werven financiële steun bij het bedrijfsleven. Veel verenigingen leveren daarnaast vrijwilligers voor ondersteunende activiteiten.¹⁴⁰

---

¹³⁷ VNPF (2009), Het grote poppodiumonderzoek.

¹³⁸ CBS Statline (2007) musea; grootteklasse, bezoekersaantallen en personeel per soort museum

¹³⁹ Huysmans, F. en Haan, J. de (2007) Het bereik van het verleden. Ontwikkelingen in de belangstelling voor cultureel erfgoed. p. 165

¹⁴⁰ Broek, A. van den (2011) Het draagvlak voor cultuur.

6.5 Amateurkunst

Veel Nederlanders besteden een deel van hun vrije tijd actief aan kunst en cultuur, omdat zij dit leuk en belangrijk vinden voor hun persoonlijke ontwikkeling. Bijna de helft van de Nederlanders van 6 jaar en ouder doet aan kunstbeoefening in de vrije tijd (zie tabel 6.1). Dit zijn ruim 7,2 miljoen mensen. Ruim een derde van de amateurkunstenaars volgt lessen in kunstbeoefening. De particuliere markt is de grootste leverancier van lessen voor de amateurkunstenaars (40% van het aanbod). De centra voor de kunsten nemen 20% van het lesaanbod voor hun rekening en verenigingen 13%. De overige 27% van het aanbod komt van kleinere aanbieders of is digitaal.

Tabel 6.9¹⁴¹

Amateurkunstbeoefening
naar disipline en sekse

	Totaal	Gemiddeld aantal disciplines per inwoner	Gemiddeld aantal disciplines per kunstbeoefenaar	Muziek	Theater	Dans	Beeldende kunst	Nieuwe media	Creatief schrijven
Totaal	48%	0,8	1,7	22%	3%	11%	23%	18%	7%
Man	44%	0,7	1,6	20%	2%	6%	14%	22%	5%
Vrouw	55%	1	1,8	25%	4%	15%	31%	14%	8%

Niet alleen besteden Nederlanders veel vrije tijd aan het zelf kunst beoefenen, er is ook veel publieke aandacht voor. Tot voor kort bestond daarvan geen totaaloverzicht, daarom is in opdracht van het Fonds Cultuurparticipatie en Kunstfactor onderzoek gedaan.¹⁴² Amateurpodiumkunstenaars trekken met hun optredens jaarlijks 20 miljoen bezoeken, op formele en informele podia. Hierbij worden kerkdiensten, festivals en de straat als podium niet meegeteld. (zie tabel 6.2) Zou men dit wel doen dan trekken amateurpodiumkunstenaars – volgens een beredeneerde schatting van de onderzoekers – 40 tot 50 miljoen bezoeken per jaar.

¹⁴¹ Bron: A. van den Broek, FAQ's over kunstbeoefening in de vrije tijd. SCP, 2010.

¹⁴² Noordman et al. (2011) Amateurkunst & Publiek.

Tabel 6.10¹⁴³

De bezoeken aan optredens van amateurpodiumkunstenaars

	Formele podia- bezoeken (x 1.000)	%	Informele podia- bezoeken (x 1.000)	%	Totaal podia- bezoeken (x 1.000)	%
Toneel	617	16,0%	916	5,6%	1533	7,6%
Klassieke muziek	187	4,9%	798	4,9%	985	4,9%
Dans, beweging	219	5,7%	1531	9,4%	1750	8,7%
Populaire muziek	2029	52,8%	9486	58,4%	11515	57,3%
Musical, operette, etc.	337	8,8%	3057	18,8%	3394	16,9%
Cabaret, kleinkunst	87	2,3%	355	2,2%	442	2,2%
Overig	366	9,5%	114	0,7%	480	2,4%
Totaal	3842	100%	16257	100%	20099	100%

Het publiek voor amateurpodiumkunstenaars gaat vooral (80%) naar de informele podia. Een vijfde van de bezoeken is aan de formele podia. Jaarlijks zijn er bijna 4 miljoen bezoeken aan optredens van amateurs, tegen meer dan 16 miljoen bezoeken aan amateuroptredens op informele podia.

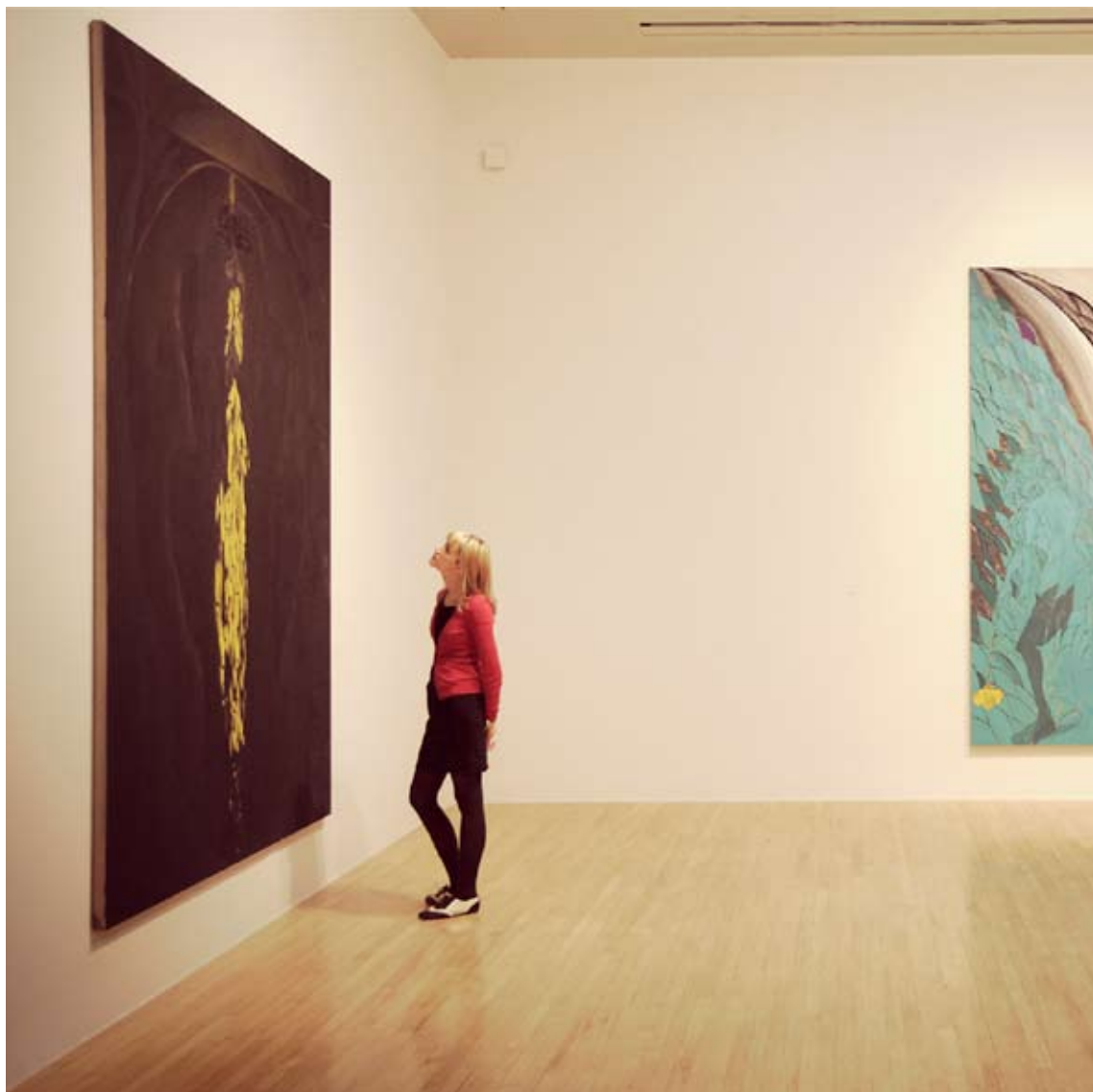
6.5.1 De toekomst van de amateurkunstbeoefening

De verwachting is dat het aantal mensen dat aan kunstbeoefening doet in de komende jaren ongeveer gelijk zal blijven, maar dat de manier waarop zij dit doen sterk zal veranderen.¹⁴⁴ De geëmancipeerde, zelfstandige kunstbeoefenaar (kunstbeoefening 2.0) is in opkomst: gitaarles via internet, maar ook digitale communities en een meer zelfbewuste klanthouding richting instellingen en verenigingen. Het SCP constateert dat de instellingen, zoals centra voor de kunsten, muziekscholen maar ook de amateurverenigingen nu nog niet altijd ingesteld zijn op de kunstbeoefenaar van de toekomst.

¹⁴³ Noordman et al. (2011)

¹⁴⁴ Broek, A. van den (2010a) FAQ's over kunstbeoefening in de vrije tijd.

Hoofdstuk 7

Gegevens cultuur- producerende instellingen Rijksoverheid & Fondsen

7.1 Inleiding

Dit hoofdstuk gaat over de financiële gegevens en prestaties van meerjarige cultuurproducerende subsidieontvangers uit de culturele basisinfrastructuur (BIS) en meerjarige subsidieontvangers van de rijkscultuurfondsen. Met de rijkscultuurfondsen wordt bedoeld: het Fonds Podiumkunsten (FPK), het Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP), het Letterenfonds, het Mondriaan Fonds, het Nederlands Filmfonds en het Stimuleringsfonds voor Architectuur.¹⁴⁵ De informatie is gebaseerd op een aantal kernindicatoren op (sub) sectorniveau dat in de lopende subsidieperiode 2009-2012 is bijgehouden. In de bijlage Cultuur in cijfers zijn de gegevens ook te vinden op instellingsniveau. Daarnaast staan daarin ook gegevens over niet-cultuurproducerende instellingen.

7.2 Monitoring van gesubsidieerde cultuurproducerende instellingen

De gegevens van gesubsidieerde instellingen zijn van groot belang als bron van sectorinformatie en voor het vormgeven van beleid. Het vergelijken van deze gegevens met die van brancheorganisaties en het CBS helpt om ontwikkelingen in de sector beter in beeld te brengen. De ontsluiting van deze gegevens krijgt daarom steeds meer aandacht. Zo vond een verkenning plaats om de podiumkunststatistiek bij het CBS in 2011 te verbeteren. Naar verwachting zal OCW in 2012/2013 een besluit nemen over het vervolg. Het Rijk, de fondsen en de brancheorganisaties hebben in 2012 samengewerkt om de economische ontwikkelingen in de sector in beeld te brengen. Ook de subsidieverstrekker gebruikt prestatie-eisen, een afgebakende set van gegevens, voor de aansturing van individuele instellingen.

Bij dit hoofdstuk staan de kwantitatieve gegevens die vergelijkbaar zijn voor de verschillende sectoren voorop. Het Rijk en de fondsen gebruiken daarnaast ook sectorspecifieke gegevens en kwalitatieve informatie bij de monitoring van individuele instellingen. Bijvoorbeeld informatie over de diversiteit van het aanbod, internationale activiteiten en het publieksbereik.

7.3 Meerjarige subsidies

Het Rijk en de fondsen verstrekken het grootste gedeelte van de middelen via meerjarige subsidies. Subsidies van het Rijk worden vrijwel geheel aangewend via de culturele basisinfrastructuur (BIS). Deze paragraaf brengt de verdeling van subsidies bij het Rijk en de publieke fondsen in beeld. Bij de rest van dit hoofdstuk ligt de nadruk op de prestaties en meerjarige gegevens van meerjarige subsidieontvangers. In dit hoofdstuk gaat het alleen om de cultuurproducerende instellingen.

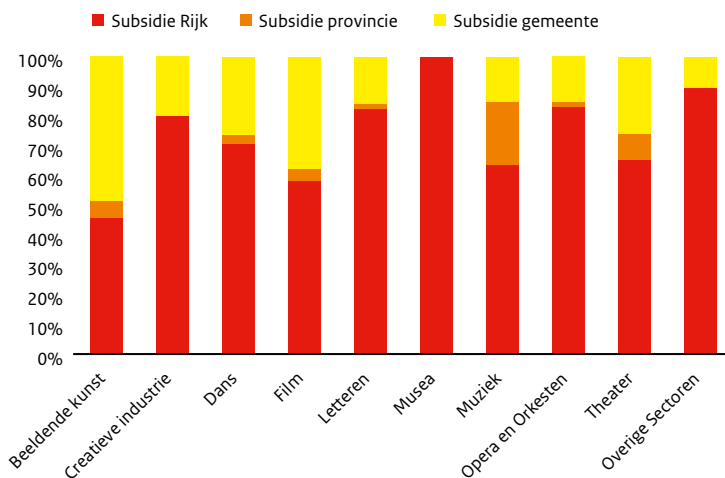
---

¹⁴⁵ In dit hoofdstuk waren voor sommige tabellen alleen de gegevens van de fondsen FPK en FCP beschikbaar. Dit is bij de tabel aangegeven, zodat er geen vertekend beeld ontstaat van het totale bereik van de rijkscultuurfondsen.

In totaal ging er in 2011 ruim 350 miljoen euro naar de cultuurproducerende BIS-instellingen. Dit is exclusief de subsidies die naar de fondsen gaan en ook exclusief de subsidies die naar niet cultuurproducerende instellingen gaan. Het grootste deel van het meerjarig subsidiebudget gaat naar musea. Dit is bijna de helft van het totale budget. De musea zijn met dertig instellingen (inclusief ondersteunende instelling) ook de grootste groep meerjarig gesubsidieerde instellingen. Zie hoofdstuk 2, figuur 2.1. Daarnaast krijgen de door het Rijk gefinancierde musea bijna geen subsidie van andere partijen, zoals gemeenten en provincies. Dit blijkt ook uit figuur 7.1. Na de musea ontvangen de operagezelschappen en orkesten een groot aandeel van het meerjarig subsidiebudget van OCW, namelijk meer dan een kwart van het totale budget. Presentatie-instellingen in de beeldende kunst krijgen de minste meerjarige subsidie. Zij krijgen juist weer meer subsidie vanuit de gemeenten (zie figuur 7.1). Daarnaast is het aandeel subsidies aan de disciplines film, beeldende kunst en creatieve industrie in deze figuur minimaal. Deze disciplines ontvangen hun subsidies vrijwel volledig via de Rijksgesubsidieerde fondsen.

Figuur 7.1

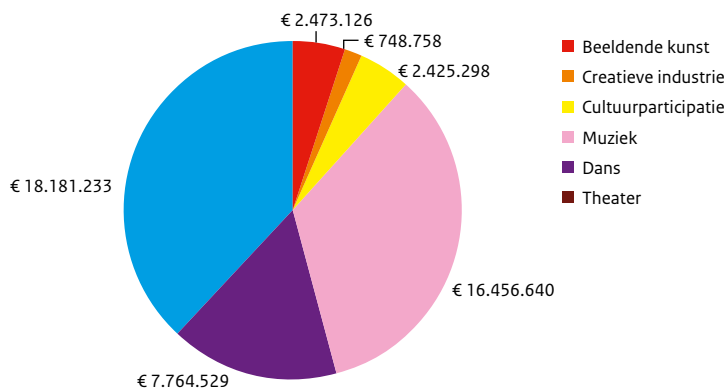
Verhoudingen structurele subsidies van OCW, gemeenten en provincies aan cultuurproducerende BIS-instellingen, 2011

In figuur 7.2 is te zien hoe de meerjarige subsidies bij de fondsen zijn verdeeld over de sectoren. Van het totale bedrag krijgen de sectoren theater, muziek en dans het grootste aandeel meerjarige subsidie. In de andere sectoren is het aandeel van het totale subsidiebedrag lager. Dit komt omdat het hier alleen meerjarige subsidies betreft en geen projectsubsidies. In de filmsector worden voornamelijk projectsubsidies afgegeven.

Figuur 7.2

Verdeling meerjarige subsidie aan instellingen van de fondsen, naar sector, 2011

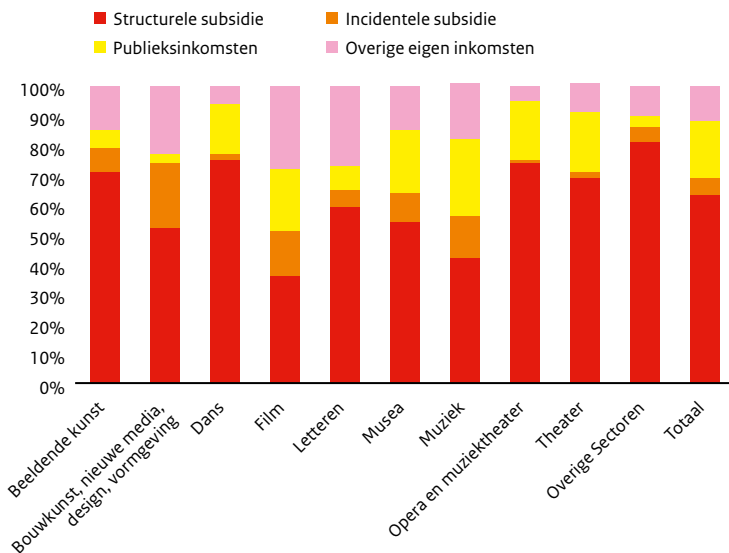

7.4 Eigen inkomsten

De totale baten van instellingen zijn onder te verdelen in structurele subsidies, incidentele subsidies en de eigen inkomsten. Van de totale baten komt gemiddeld 63% uit structurele subsidies van OCW en 6% uit incidentele subsidies. Gemiddeld komt 31% uit eigen inkomsten. De discipline film heeft het kleinste aandeel structurele subsidies en de discipline dans het meest.

Figuur 7.3

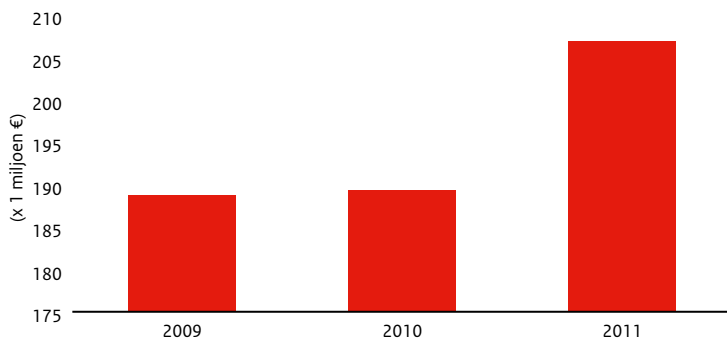
Opbouw totale baten van cultuurproducerende BIS-instellingen in 2011

Eigen inkomsten en incidentele subsidies kunnen van jaar tot jaar veel meer schommelen dan de structurele subsidies. Deze schommeling heeft te maken met de programmering van de instelling, ontwikkelingen in de sector en/of de conjuncturele ontwikkeling. Figuur 7.4 brengt de omvang van de eigen inkomsten in beeld. Vooral in het jaar 2011 zijn meer eigen inkomsten geworven, namelijk ruim 200 miljoen euro. Ten opzichte van 2010 is dit een stijging van bijna 10%.

Figuur 7.4

Ontwikkeling eigen inkomsten cultuurproducerende BIS-instellingen 2009-2011 (x1 miljoen euro)

Tabel 7.1 geeft de ontwikkeling van de omvang van de eigen inkomsten in de periode 2009-2011 per discipline weer van de cultuurproducerende instellingen uit de BIS. De eigen inkomsten van de gezamenlijke instellingen in de muziek nemen het sterkst toe, met 43% in 2011 ten opzichte van 2009. Ook de discipline theater kent een flinke stijging aan de eigen inkomsten. Deze stijging is hier echter pas ingezet vanaf 2010. De discipline creatieve industrie kent als enige een daling in de periode van 2009-2011. De oorzaak hiervan ligt in het feit dat de jaarlijks terugkerende Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam niet in 2011 heeft plaatsgevonden, maar is verschoven naar 2012.

Tabel 7.1

Ontwikkeling eigen inkomsten naar discipline van BIS-instellingen, indexcijfers (2009-2011)

	2009	2010	2011
Beeldende kunst	100	93	121
Creatieve industrie	100	94	71
Dans	100	98	101
Film	100	111	111
Letteren	100	117	102
Musea	100	99	112
Muziek	100	126	143
Opera en Orkesten	100	102	101
Theater	100	95	126
Overige Sectoren	100	108	103

Tabel 7.2 geeft de ontwikkeling van de eigen inkomsten weer van de instellingen die door de fondsen worden gesubsidieerd. Slechts de cijfers van de instellingen van het FPK en FCP waren bekend en zijn in beeld gebracht. Dit is de reden dat niet alle culturele disciplines vertegenwoordigd zijn in dit overzicht. In tabel 7.2 is te zien dat de instellingen op cultuurparticipatie en theater een daling in eigen inkomsten zagen in de periode 2009-2011. Wederom stegen de eigen inkomsten van de discipline dans in deze periode.

Tabel 7.2

Ontwikkeling eigen inkomsten instellingen FPK en FCP, indexcijfers (2009-2011)

	2009	2010	2011
Instellingen Cultuurparticipatie	100	75	84
Muziek	100	99	104
Dans	100	101	111
Theater	100	92	90

Het ministerie van OCW en sommige fondsen en gemeenten stellen inkomstennormen op. Die hebben als doel om het maatschappelijk draagvlak voor cultuursubsidies te vergroten en om culturele instellingen te prikkelen het eigen verdienvermogen te benutten en te ontwikkelen. Die inkomstennormen dienen als toelatingseis of als streefnorm.

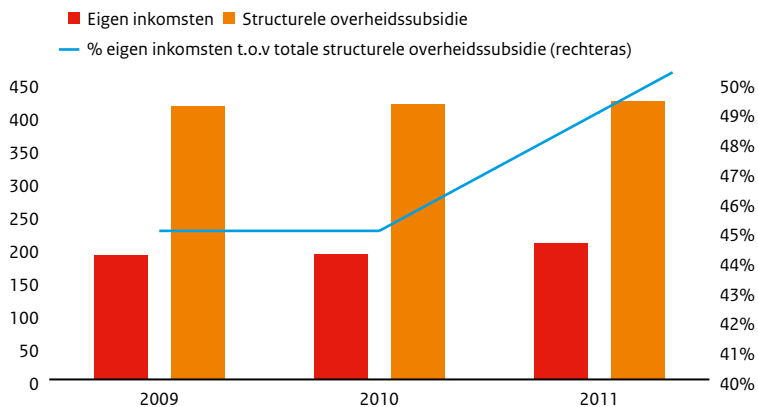
Het ministerie van OCW kent voor de periode 2013-2016 voor alle cultuurproducerende instellingen een basisnorm en een groeionorm. Voor het aanvragen van subsidie voor 2013-2016 geldt de basisnorm als entreenorm en is het niet halen van deze norm een weigeringsgrond voor subsidie. De entreenorm bedraagt 17,5% voor alle cultuurproducerende instellingen en heeft betrekking op de gemiddelde eigen inkomsten over de jaren 2010 en 2011. Het percentage wordt berekend door het totaal aan eigen inkomsten te delen door het totaal aan structurele overheidssubsidies. Podiumkunstinstanties en filmfestivals moeten daarnaast in hun begroting aantonen dat zij per 1 januari 2013 een percentage van 21,5% hebben behaald. Op deze sector is immers al eerder beleid ingezet op het gebied van inkomstenverwerving. Dit percentage is een subsidieverplichting. De groeionorm is een streefnorm en betreft gemiddeld 1% stijging in eigen inkomsten per jaar gedurende de periode. Het halen van de streefnorm is van belang omdat de entreenorm voor de volgende subsidieperiode (2017-2020) hoger is. Het gemiddelde aan eigen inkomsten over de jaren 2013, 2014 en 2015 moet dan 19,5% bedragen. Voor de podiumkunstinstanties en de filmfestivals geldt een percentage van 23,5%.

Figuur 7.5 toont de ontwikkeling van de eigen inkomsten, de structurele overheids-subsidie en de score op de hierboven genoemde norm met betrekking tot het verdienvermogen (de verhouding tussen eigen inkomsten en structurele overheidssubsidies). De omvang van de eigen inkomsten is vanaf 2009 eerst gelijk gebleven en na 2010 met 18 miljoen euro gestegen. Dit heeft een positieve uitwerking op de gemiddelde score van de norm met betrekking tot het verdienvermogen, dat van 44% naar 49% is gestegen in de periode 2009-2011. In figuur 7.8 is deze ontwikkeling zichtbaar door te kijken naar de lijn die een opwaartse ontwikkeling doormaakt en de rechteras van de figuur.

De verschillen in scores met betrekking tot het verdienvermogen tussen de disciplines en de verschillende instellingen zijn groot (zie tabel 7.3). De disciplines film, muziek, musea en letteren liggen boven het gemiddelde (51%) in 2011. De score van de discipline film is maar liefst 138%. Enige voorzichtigheid is geboden bij het trekken van conclusies uit de in tabel 7.3 geschetste ontwikkelingen. De uitgangspositie van de diverse disciplines verschilt sterk. Zo is een aantal disciplines, zoals film, al jaren gewend om een aanzienlijk deel van de inkomsten te verwerven uit de markt, terwijl andere disciplines tot voor kort hun activiteiten realiseerden met relatief weinig eigen inkomsten.

Figuur 7.5

Eigen inkomsten t.o.v. overheids-subsidie van de BIS-instellingen, x 1 miljoen euro (totaal)

Tabel 7.3

Eigen inkomstenpercentage per sector van de BIS-instellingen (eigen inkomsten ten opzichte van overheidssubsidie)¹⁴⁶

	2009	2010	2011
Beeldende kunst	24%	24%	31%
Creative industrie	73%	81%	49%
Dans	29%	29%	30%
Film	123%	138%	138%
Letteren	57%	67%	59%
Musea	63%	59%	66%
Muziek	75%	95%	108%
Opera en Orkesten	33%	34%	34%
Theater	34%	32%	42%
Overige Sectoren	17%	17%	17%

¹⁴⁶ De discipline creatieve industrie kent een behoorlijke daling in de periode van 2009-2011. De oorzaak hiervan ligt in het feit dat de jaarlijks terugkerende Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam niet in 2011 heeft plaatsgevonden, maar is verschoven naar 2012.

7.5 Output en publieksbereik

Hier worden het publieksbereik en de output van de producerende instellingen in de BIS uitgelicht. In 2011 trokken de 141 cultuurproducerende instellingen ongeveer 10 miljoen bezoeken in Nederland. In 2009 ging het om ruim 9,4 miljoen bezoeken. Figuur 7.4 toont hoe de bezoeken zijn verdeeld over de BIS. De musea trokken in 2011 bijna 6 miljoen bezoekers en het theater ongeveer 1 miljoen. Ook het aantal schoolbezoeken is bij de sectoren musea en theater het grootst.

Tabel 7.4

Publieksbereik cultuurproducerende BIS-instellingen in Nederland en in het buitenland (met uitzondering van de bezoekersaantallen van het NAI en EYE), 2011

		Binnenland	Buitenland	School
Creative industrie	<i>Presentaties</i>	42	35	-
	<i>Bezoek</i>	129.709	2.899	-
Dans	<i>Voorstellingen</i>	2.148	354	830
	<i>Bezoek</i>	442.617	130.910	89.538
Muziek	<i>Voorstellingen</i>	1.151	23	93
	<i>Bezoek</i>	132.658	1.860	14.531
Opera en Orkesten	<i>Voorstellingen</i>	1.335	102	320
	<i>Bezoek</i>	972.732	133.996	79.611
Theater	<i>Voorstellingen</i>	7.974	1.351	2.072
	<i>Bezoek</i>	1.088.869	74.455	151.950
Film	<i>Voorstellingen</i>	3.578	-	-
	<i>Bezoek</i>	682.173	-	-
Letteren	<i>Bezoek</i>	127.895	-	4.066
Beeldende kunst	<i>Bezoek</i>	380.760	-	7.351
Musea	<i>Bezoek</i>	5.924.072	-	423.461
Overige Sectoren	<i>Bezoek</i>	134.637	-	2.428

In tabel 7.5 zijn de bezoeken weergegeven voor instellingen van de fondsen FPK en FCP. Net als in tabel 7.2 waren slechts de cijfers van het FPK en FCP beschikbaar en in beeld gebracht. Dit is de reden dat niet alle disciplines vertegenwoordigd zijn in de tabel. In tabel 7.5 springt de discipline muziek eruit. Enige voorzichtigheid is geboden bij het trekken van conclusies uit deze cijfers. De gegevens zijn niet te vergelijken met die van tabel 7.4 omdat in de BIS een ander aantal instellingen is opgenomen dan bij de fondsen. De bezoeken aan instellingen op het gebied van cultuurparticipatie liggen in 2009 beduidend hoger dan in 2010 en 2011 vanwege de 16e editie van het Wereld Muziek Concours in Kerkrade.

Tabel 7.5

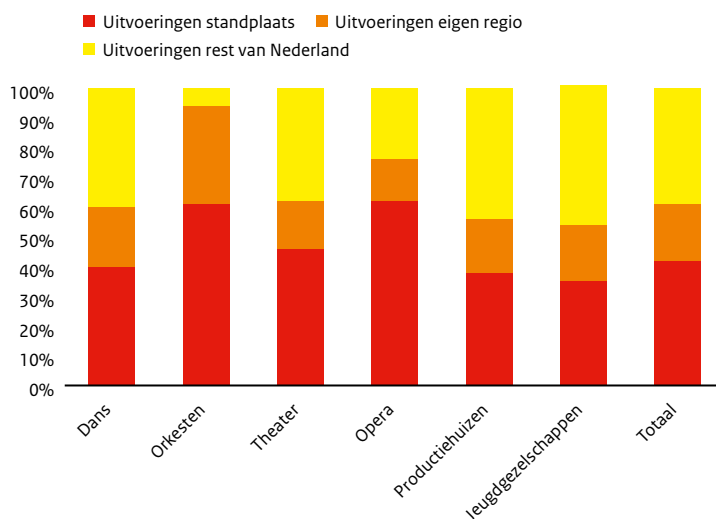
Bezoeken instellingen
FPK en FCP, 2011

	2009	2010	2011
Beeldende kunst	6.210	7.600	16.122
Film	161.191	161.191	16.721
Creatieve industrie	11.331	13.744	13.103
Cultuureducatie en participatie instellingen	235.753	228.035	224.505
Muziek (podiumkunsten)	1.859.871	1.114.008	1.253.937
Dans (podiumkunsten)	213.391	166.396	216.497
Theater (podiumkunsten)	750.202	790.590	747.783
Totaal	3.237.949	2.481.564	2.488.668

Uit figuur 7.6 blijkt dat podiumkunstinstanties vooral voorstellingen geven in hun eigen standplaats (42%), maar zij doen dat ook elders in de regio (19%) of in de rest van het land (39%). Wat bezoekersaantallen betreft (figuur 7.8) trekken voorstellingen in de eigen standplaats relatief meer bezoekers (55%) dan die in de eigen regio en de rest van Nederland (16% en 29%). De verhoudingen verschillen per functie, zoals te zien in de figuren 7.7 en 7.8, maar ook per instelling. Orkesten en operagezelschappen (behalve de Nationale Reisopera) reizen relatief weinig vanwege de hoge logistieke kosten en de sterke binding met een podium of schouwburg. Daarnaast hebben de orkesten in het bestel een sterke regionale focus. Jeugdgezelschappen en productiehuizen geven de minste voorstellingen in de eigen standplaats.

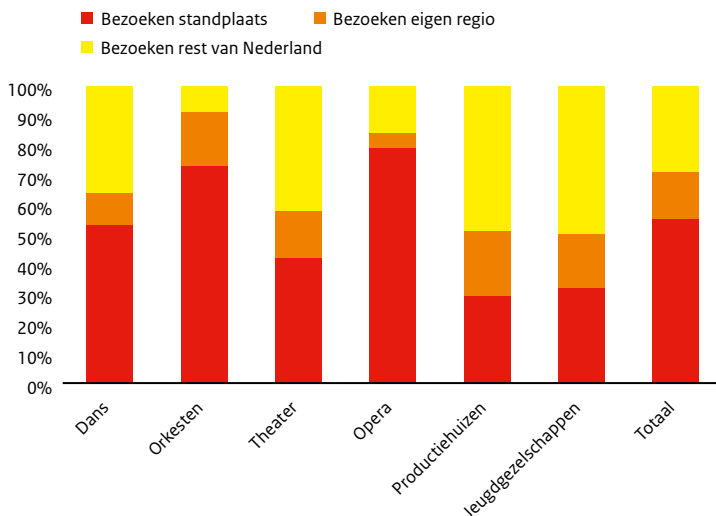
Figuur 7.6

Verdeling uitvoeringen podiumkunsten in de BIS naar locatie in 2011

Figuur 7.7

Verdeling bezoeken podiumkunsten in de BIS naar locatie in 2011

Zoals al eerder aangegeven verschilt de financiering sterk per functie en per instelling. Deze financiering is ook af te zetten tegen de bezoeken. De relatie tussen subsidie per bezoeker zegt iets over relatief dure of goedkope BIS-instellingen. Uit figuur 7.7 blijkt dat de disciplines letteren en opera en orkesten het duurst zijn. De discipline muziek ontvangt per bezoeker de minste subsidie.

Uit een vergelijking van de eigen inkomsten per bezoeker en subsidie per bezoeker komt naar voren dat de discipline opera en orkesten in 2011 de meeste eigen inkomsten per bezoeker vergaarde. De discipline beeldende kunst (de presentatie instellingen) heeft met ruim 10 euro de laagste eigen inkomsten per bezoeker.

Tabel 7.6

Cultuurproducerende BIS-instellingen: totale baten, subsidie per bezoeker en eigen inkomsten per bezoeker, 2011

	Totale baten	Subsidie per bezoeker	Eigen inkomsten per bezoeker
Beeldende kunst	€ 15.753.171	€ 29,11	€ 8,99
Creative industrie	€ 14.987.234	€ 51,53	€ 24,54
Dans	€ 52.213.389	€ 61,62	€ 18,94
Film	€ 18.424.580	€ 9,66	€ 13,34
Letteren	€ 12.976.002	€ 44,21	€ 12,13
Musea	€ 284.440.773	€ 25,84	€ 17,17
Muziek	€ 8.344.262	€ 17,98	€ 23,26
Opera en Orkesten	€ 164.103.585	€ 109,69	€ 36,41
Theater	€ 88.776.550	€ 41,37	€ 17,92

7.6 Regionale spreiding

Een van de hoofddoelstellingen van het cultuurbeleid is de toegankelijkheid van het (gesubsidieerde) culturele aanbod. Daarbij hoort een voldoende regionale spreiding van het gesubsidieerde aanbod. Nu er flink bezuinigd wordt, is het lastig om doelstellingen als een adequate ondersteuning van het cultureel aanbod op nationaal en internationaal niveau en voldoende regionale spreiding met elkaar te verenigen. Het kabinet heeft gekozen voor geconcentreerde spreiding van culturele voorzieningen door het aanwijzen van zogenoemde kernpunten¹⁴⁷. Veel van het gesubsidieerde culturele aanbod is in die kernen gelokaliseerd. Om voldoende draagvlak te behouden is voor deze kernpunten gekozen. Daarbij zorgt een bundeling van activiteiten – die zowel door het Rijk, lokaal of door de markt gefinancierd kunnen zijn – voor kruisbestuiving en schaalvoordelen.¹⁴⁸

De Rijksoverheid heeft er voor gezorgd dat de verdeling van de vanaf 2013 beschikbare middelen zo veel mogelijk 'regioneutraal' uitpakt. Daarover is ook overleg met de fondsen gevoerd. Regionale spreiding is bij de fondsen dan ook een belangrijk aandachtspunt geweest in de beoordeling van de subsidieaanvragen. Tabel 2.6 geeft het beeld van de regionale spreiding weer in 2011 en 2013. Hierin is te zien hoe de provincies en de G4 naar verhouding gesubsidieerd werden in 2011 en gesubsidieerd gaan worden in 2013. Vrijwel iedereen moet inleveren. De landsdelen Zuid en West krijgen in 2013 naar verhouding minder subsidie vanuit de BIS dan in 2011. Het landsdeel Oost krijgt relatief gezien iets meer ten opzichte van het totale budget. Verder is duidelijk dat Amsterdam veel subsidie inlevert vanuit de fondsen. Relatief gezien is het nieuwe regionale beeld van de BIS en fondsen samen vrijwel identiek aan 2011. Dit betekent echter wel dat de Randstad qua absolute hoeveelheid instellingen en subsidie aanzienlijk meer inlevert dan de regio, omdat zij met veel meer instellingen in de huidige BIS zitten.

---

¹⁴⁷ Deze kernpunten bevinden zich in de regio's Noord, Oost, Zuid, Midden en de G3: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag

¹⁴⁸ Ministerie van OCW (2011) Meer dan kwaliteit, een nieuwe visie op cultuurbeleid, Den Haag.

Tabel 7.7

Regionale spreiding naar landsdelen en G4 van subsidies (BIS en fondsen) in 2011 en 2013

		BIS		Fondsen		BIS en Fondsen	
		2011	2013	2011	2013	2011	2013
Landsdelen	Noord	4%	4%	3%	5%	4%	4%
	Oost	15%	16%	7%	7%	14%	15%
	Zuid	6%	4%	4%	7%	6%	5%
	West	16%	15%	12%	11%	15%	15%
G4	Amsterdam	37%	37%	56%	49%	39%	39%
	Den Haag	12%	13%	2%	3%	11%	12%
	Rotterdam	6%	6%	9%	11%	7%	6%
	Utrecht	4%	4%	8%	7%	5%	4%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	

De locatie van een instelling zegt niet altijd alles over de regionale spreiding en vooral de toegankelijkheid van het gesubsidieerde aanbod. Het is daarom ook goed om te kijken naar de plek waar het aanbod op de podia wordt gerealiseerd. In figuur 7.9 en figuur 7.10 is op basis van gegevens van de brancheorganisatie NAPK het totaal aantal dans- en theateervoorstellingen (van de instellingen in de BIS en het FPK) in de Gg en provincies te zien. Dit is weergegeven naast de regionale spreiding van subsidies naar vrijwel dezelfde groep instellingen.

Wat we in de figuren onder andere kunnen zien is dat de subsidie naar regio niet hetzelfde beeld geeft als de voorstellingen naar regio. We zien in beide figuren dat er relatief veel subsidie naar Amsterdam en de andere grote steden gaat. Het relatieve aanbod van dans- en theateervoorstellingen ligt in Amsterdam echter een stuk lager dan op grond van de regionale spreiding van subsidies is te verwachten. Het is van belang om mee te nemen dat aanbod de vraag volgt. Er is nu eenmaal een aanmerkelijk grotere vraag in steden als Amsterdam en Rotterdam dan in bijvoorbeeld geheel Flevoland.

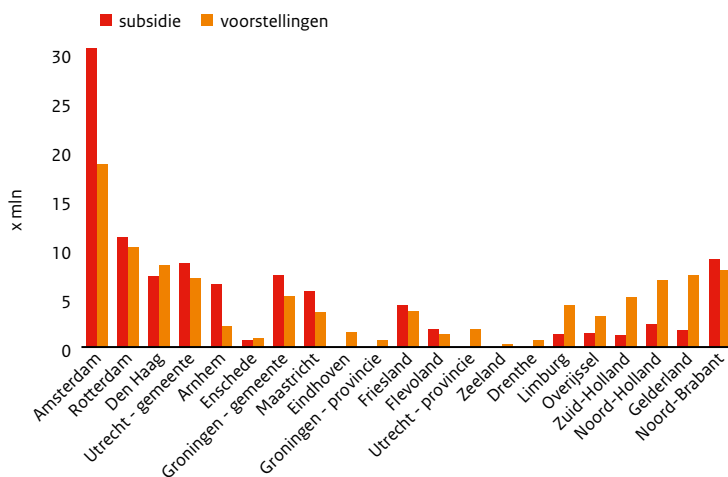
Figuur 7.8 maakt duidelijk dat Gelderland relatief weinig subsidie krijgt, maar het aanbod van theateervoorstellingen ligt in Gelderland naar verhouding veel hoger. De theateervoorstellingen zijn regionaal neutraler dan de subsidie naar regio laat zien.

Figuur 7.8 Regionale spreiding subsidie en voorstellingen van theaterinstellingen Gg en provincies

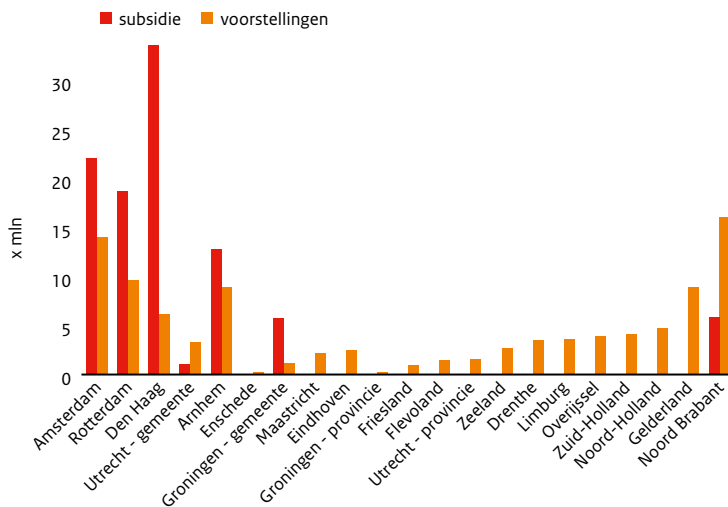

In figuur 7.9 zien we dat de subsidie voor dansinstellingen vooral in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag is geconcentreerd. In de figuur zien we dat er ook in de regio's waar relatief heel weinig (of geen) subsidie naartoe gaat, naar verhouding wel veel aanbod is. In Gelderland en Noord-Brabant komt dit beeld duidelijk naar voren.

Figuur 7.8
Regionale spreiding subsidie en theatervoorstellingen Gg en provincies

Figuur 7.9
Regionale spreiding subsidie en dansvoorstellingen Gg en provincies

bijlage

Erfgoed

Musea

Aantal musea naar soort

	2001	2003	2005	2007	2009
Totaal musea	873	828	775	773	810
Musea voor beeldende kunst	105	118	107	118	126
Musea voor geschiedenis	448	423	391	383	388
Musea voor natuurlijke historie	49	44	51	54	55
Musea voor volkenkunde	245	217	196	190	195
Musea voor bedrijf en techniek	17	17	18	17	21
Musea met gemengde collectie	9	9	12	11	25

Bron: CBS statline

Toelichting: Cijfers 2009 voorlopig

Museabezoeken

	2001	2003	2005	2007	2009
Totaal bezoeken	20.488	19.558	19.648	20.540	22.037
Betaalde bezoeken	14.399	13.593	13.527	14.205	13.439
Museumkaart- en gratis bezoeken	6.089	5.965	6.120	6.335	8.598
In % gratis/museumkaart bezoeken	30%	30%	31%	31%	39%
Gemiddeld aantal bezoeken per museum	23	24	25	27	27
Buitenlandse bezoeken	4.603	4.223	4.711	5.437	3.304
In % buitenlandse bezoeken	22%	22%	24%	26%	15%

Bron: CBS statline

Toelichting: Cijfers 2009 voorlopig

Aantal vrijwilligers bij musea

	2001	2003	2005	2007	2009
Personen	17.888	19.693	19.667	21.329	23.720

Data van de Museum vereniging, 2010

	Musea	Bezoeken
Geregistreerde musea	426	18.450.000
Leden Museumvereniging	467	17.600.000
Deelnemers stichting museumkaart	388	16.500.000
Top 55 musea	55	12.983.915

Bron: Museum Vereniging

Museumjaarkaarten

	2006	2007	2008	2009	2010
	450.000	470.000	598.486	674.446	754.390

Bron: Museum Vereniging

Bezoeken gesubsidieerde musea

	Locatie	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal		5.925	5.684	5.522	5.556	5.512
Afrika Museum	Berg en Dal	79	80	67	71	67
Nederlands Filmmuseum	Amsterdam	120	95	86	84	58
Nederlands Fotomuseum	Rotterdam	35	52	52	51	53
Het Geld- en Bankmuseum (1)	Utrecht	0	33	48	55	60
De Gevangenpoort (2)	Den Haag	50	47	45	4	22
Hollandsche Schouwburg	Amsterdam	34	40	36	38	46
Huis Doorn	Doorn	29	27	25	25	24
Joods Historisch Museum	Amsterdam	82	134	115	177	184
Keramiekmuseum Het Prinsessehof	Leeuwarden	25	31	24	39	30
Kröller-Müller Museum	Otterlo	275	263	252	258	281
Nederlands Letterkundig Museum	Den Haag	28	25	9	7	22
Het Mauritshuis	Den Haag	265	244	232	206	239
Museum Meermanno	Den Haag	15	15	16	12	14
Museum Boerhaave	Leiden	35	32	42	42	47
Museum Catharijneconvent (3)	Utrecht	43	76	81	83	49
Museum Slot Loevestein	Poederroijen	103	108	101	122	116
Natuurhistorisch Museum Naturalis	Leiden	249	244	245	267	263
Het Nederlands Openluchtmuseum	Arnhem	393	454	451	462	436

Bezoeken gesubsidieerde musea

	Locatie	2006	2007	2008	2009	2010
Nederlands Scheepvaartmuseum	Amsterdam	185	92	115	101	119
Paleis Het Loo Nationaal Museum	Apeldoorn	359	317	316	355	323
Persmuseum (4)	Amsterdam	7	17	11	8	16
Rijksbureau voor Kunsthist. Doc.	Den Haag	4	5	5	5	5
Het Rijksmuseum (5)	Amsterdam	1.142	970	976	876	896
Rijksmuseum Muiderslot	Muiden	151	151	131	119	110
Rijksmuseum Twenthe	Enschede	43	41	41	46	42
Rijksmuseum van Oudheden	Leiden	94	123	120	134	131
Rijksmuseum voor Volkenkunde	Leiden	89	78	76	95	104
Teylers Museum	Haarlem	95	78	90	119	101
Van Gogh Museum	Amsterdam	1.677	1.560	1.475	1.451	1.433
Het Zuiderzeemuseum	Enkhuizen	219	252	239	244	221

Bron: Jaarverslagen betrokken musea

Toelichting

1. na verbouwing in de loop van 2007 heropend
2. wegens verbouwing gesloten van januari 2009 tot september 2010
3. wegens renovatie van de klimaatinstallatie een deel van 2010 ontruimd
4. wegens verbouwing gesloten van begin 2009 tot najaar 2010
5. wegens verbouwing gesloten; deel van de collectie tijdelijk op andere locatie zichtbaar

Monumentenzorg en archeologie

UNESCO werelderfgoederen Nederland

	Vanaf
Schokland	1995
de Stelling van Amsterdam	1996
de Molens bij Kinderdijk	1997
het Woudagemaal	1998
Willemstad (Curacao)	1997
De Beemster	1999
het Rietveld Schröderhuis	2000
de Waddenzee	2009
de Amsterdamse grachtengordel	2010

Rijksmonumenten

	2006	2007	2008	2009	2010
Rijksbeschermd monumenten	58.465	60.750	61.011	61.037	61456
- woonhuizen	35.989	36.101	36.101	36.358	36.455
- overige monumenten	22.476	24.649	24.901	24.679	25.001
Stads- en dorpsgezichten	398	408	411	414	420
Archeologische terreinen	1395	1395	1406	1.406	1411
Gemeentelijke monumenten	30.000	34.000	39.000	40.000	41.000
Aantal bezoekers open monumentendag	800.000	850.000	850.000	850.000	905.000

Bron: Jaarverslagen RACM/RCE

Archieven

	Aantal 2009
Nationaal archief	1
Regionale historische centra (RHC)	11
Gemeente- en streekarchieven	121
Archieven van hoogheemraadschappen en waterschappen	11
Particulier	
- Kerkelijke archieven	21
- Audiovisuele archieven	21
- Archief- en documentatiecentra	59

Bron: Jaarverslag NA

Rijksmonumenten en Rijksarchieven

	2006	2007	2008	2009	2010
Bezoeken Rijksarchieven via internet (x 1.000)					
Bezoeken Genlias	2.543	3.368	4.232	21.946	25.617
Bezoeken Regionale Historische Centra (exclusief Genlias)	3.488	4.685	7.827	8.729	10.547
Bezoeken Nationaal Archief (exclusief Genlias)	618	649	704	1.215	1.184

Bron: Jaarverslagen NA

Bezoeken Rijksarchieven fysiek (x 1.000)

	2006	2007	2008	2009
Bezoeken NA en RHC's	0,49	0,95	0,49	0,62

Bron: Jaarverslagen NA

Toelichting: Genlias is een landelijke database met gegevens voor stamboomonderzoek

Podiumkunsten

Uitvoeringen van en bezoek aan OCW-gesubsidieerde podiumkunstgezelschappen

A) Aantal uitvoeringen	2006	2007	2008	2009	2010
Nederland totaal	14.745	14.722	14.776	13.154	15.656
- Dans	1.964	1.941	1.906	1.365	1.448
- Ensembles	1.279	1.253	1.190	1.856	1.883
- Jeugdtheater	3.061	3.002	3.107	985	2.632
- Muziektheater	607	676	609	1.058	1.100
- Orkesten	660	693	687	689	852
- Theater	7.174	7.157	7.277	7.201	7.741
Buitenland totaal	2.239	2.161	2.181	2.325	2.356
- Dans	387	342	304	314	306
- Ensembles	526	476	438	476	466
- Jeugdtheater	488	393	498	121	238
- Muziektheater	29	45	17	63	30
- Orkesten	82	72	78	77	69
- Theater	727	833	846	1.274	1.247

B) Aantal bezoeken (x 1.000)	2006	2007	2008	2009	2010
Nederland totaal	3.202	3.330	3.085	3.340	3.411
- Dans	543	585	447	399	393
- Ensembles	477	423	390	809	687
- Jeugdtheater	304	375	331	109	287
- Muziektheater	286	302	283	308	300
- Orkesten	662	711	697	686	780
- Theater	930	934	937	1029	965
Buitenland totaal	856	697	759	738	805
- Dans	161	158	126	110	144
- Ensembles	308	198	213	278	266
- Jeugdtheater	109	77	102	16	31
- Muziektheater	17	8	3	23	16
- Orkesten	139	114	142	140	116
- Theater	122	142	173	171	232

Bron: Jaarverslagen instellingen

Toelichting

- Uitvoeringen en bezoeken inclusief 4-jarige instellingen gesubsidieerd bij FPK vanaf 2009, exclusief festivals
- Uitvoeringen zijn in de tabel opgenomen exclusief specifieke uitvoeringen, waaronder activiteiten op scholen en begeleidingsuitvoeringen
- Theater: inclusief mime en poppenspel

Verdeling van voorstellingen en bezoeken naar genre volgens VSCD

Voorstellingen	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Theater	7.621	8.061	8.802	9.806	8.807	7.740	7.931
Muziek	8.488	8.278	8.269	8.857	9183	8.233	8438
Dans	1.983	1.992	1.998	2.264	2.104	1.854	1.959
Muziek- theater	3.916	4.044	4572	4.978	5.324	4.915	4.945
Cabaret en Kleinkunst	5.108	5.319	6.069	5.658	5.294	5.723	5.568
Overige	2.519	2.929	3.656	3.919	3.355	3.063	3.337

Buitenland

	2009	2010
Voorstellingen	3.830	3.873
Bezoeken (x 1.000)	1371	1260

Bezoeken (x 1.000)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Theater	1.374	1.485	1.454	1.522	1.432	1.360	1.360
Muziek	3.313	3.558	3672	3658	3.704	3.184	3359
Dans	561	595	615	592	629	553	565
Musicals	2.521	2.900	3144	3211	3.708	3.156	2.786
Cabaret en Kleinkunst	1.929	2.108	1.921	2.190	2.221	2.901	1.911
Overige	685	763	809	874	1.043	922	1.081

Leden, zalen en stoelen VSCD podia

	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009	2010
Leden	124	124	126	140	147	160	152	158
Zalen	220	220	222	249	266	279	257	266
Zitplaatsen	105.535	111.585	115.497	119.884	125.675	132.240	126.220	129.350

VSCD= 55% van totaal aantal voorstellingen

60% van totaal bezoek

Beeldende kunst / Film / Letteren

Beeldende kunst

Overzicht organisaties, werkzame personen, arbeidsjaren

	Aantal organisaties	Werkzame personen	Aantal arbeidsjaren
Beeldend kunstenaars	-	7000	5320
Galerieën	555	1325	860
Kunstuitleencentra	40	340	230
Musea	118	3002	1254
Festivals en presentatie-instellingen	± 100	nb	nb
Veilingen	105	700	± 450
Totaal	918	±12.300	±8.100

Bron: RvB; sector monitor Beeldende kunsten, 2011

Festivals en presentatie-instellingen Publiek naar leeftijd, 2011

	Aandeel
Jongeren (tot 18 jaar)	11%
Volwassenen (18-39 jaar)	43%
Volwassenen (40-64 jaar)	34%
Ouderen (65 jaar en ouder)	11%

Bron: Nu is het Zaak; Zaak Nu (Nederlandse belangenvereniging van presentatie-instellingen)

Soort publiek dat wordt bediend

	Percentage dat dit aangeeft
Professioneel geïnteresseerden	86%
In kunst en cultuur geïnteresseerde 'leken'	84%
Jongeren/studenten	61%
Vaste groep geïnteresseerden	69%
Wisselend publiek, al naar gelang de activiteit	71%
Mensen van buiten de kunst- en cultuursector	49%
Bestuurders/beleidsmakers	26%
Overige	20%

Bron: Nu is het Zaak; Zaak Nu (Nederlandse belangenvereniging van presentatie-instellingen)

Afgestudeerde bachelors, 2011

	Hbo kunst onderwijs	Hbo als geheel
Zelfstandig	62%	6%
Werkloos	14%	6%

Bron: RvB; sector monitor Beeldende kunsten, 2011

Jaarlijkse omzet in het primaire proces

	Bedrag in mln €
Intermediaire leveringen	58,3
Aankoop totaal	270,7
- kunstenaars 47%	127,2
- galerijen 43%	116,4
- kunstuitleen 10%	27,1
Totaal	329

Bron: RvB; sector monitor Beeldende kunsten, 2011

Film

Bijdragen uit (semi-) overheidsmiddelen aan financiering filmproductie

	2006	2007	2008	2009	2010
Aantal lange speelfilms	21	28	28	42	34
Aantal films ondersteund door Filmfonds	17	21	21	33	28
Aantal films in coproductie met publieke omroep	14	22	17	7	22
Aantal films zonder bijdrage uit(semi-)publieke middelen	4	3	4	3	6
Aantal documentaires	17	8	17	11	16
Aantal documentaires ondersteund door Filmfonds	17	8	15	7	13
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1.000)	2.271	656	1.665	763	5.138
Aantal animatiefilms	9	3	5	7	14
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1.000)	698	108	260	406	1.008
Aantal experimentele films	21	18	18	24	10
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1.000)	529	604	432	672	250

Bron: Film Facts and Figures of the Netherlands (Het Nederlands Fonds voor de Film) www.filmfonds.nl

Toelichting:

- Filmfonds = Het Nederlands Fonds voor de Film
- Lange speelfilms: alle in het jaar geproduceerde lange speelfilms inclusief publieksfilms tot stand gekomen via c.v.-regeling met en zonder subsidie van het Filmfonds
- (Semi-) publieke middelen: Filmfonds, Cobo, Stifo en publieke omroep, Fine BV, exclusief lokale fondsen en bijdragen van provincies en gemeenten
- De gegevens mbt de filmproductie in enig jaar (wat is er gemaakt) zijn niet gelijk aan de distributiegegevens in dat zelfde jaar (wat was er in de bioscoop)

Aandeel Nederlandse speelfilms in de bioscoop

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Aantal bezoeken (x 1 mln)	23,4	23,1	23,5	27,2	28,2	30,4
waarvan aan alle Nederlandse films in roulatie (%)	11,3	13,5	17,6	17,4	15,8	22,4
Aantal uitgebrachte films in de bioscoop	278	291	296	334	325	343
waarvan Nederlandse speelfilms	29	20	30	37	52	48
Bruto recette (x € 1 mln)	155,9	159,7	164,6	200,4	219,3	239,9
waarvan alle Nederlandse films in roulatie	11,2	13,4	25,8	34,3	32,5	52,5
Bruto recette per uitgebrachte film (x € 1.000)	561	529	556	600	675	699
Bruto recette per Nederlandse film (x € 1.000)	384	671	859	1.009	1.014	1.117

Bron: Jaarverslagen Nederlandse Vereniging Bioscoopexploitanten. www.nvbinfocentrum.nl

Toelichting: Bruto recette per uitgebrachte film: dit cijfer komt tot stand door de totale bruto recette, te delen door het aantal nieuw uitgebrachte titels in een jaar

Marktaandeel films in Nederland in procenten

	2006	2007	2008	2009	2010
Nederland	11,3	13,5	17,9	17,4	15,9
Europa	11	19,4	18,5	15,1	9,1
USA	75,4	65,3	61,5	65,2	72,7
Rest van de wereld	2,3	1,8	2,1	2,3	2,3

Bron: Film Facts and Figures of the Netherlands (Het Nederlands Fonds voor de Film)

Kerncijfers van bioscopen

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal aantal bioscopen	234	230	235	225	237
Aantal commerciële bioscopen	133	130	130	132	135
Municipal bioscopen	30	30	31	32	32
Kleine municipal bioscopen	71	70	74	61	70
Totaal aantal schermen	697	696	717	751	777
Totaal aantal zitplekken	116.444	115.299	119.079	122.747	126.313
Gemiddelde prijs per kaartje	€ 6,7	€ 6,9	€ 7	€ 7,4	€ 7,8
waarvan aan huur wordt betaald	40,4%	40,2%	39,9%	40,0%	39,5%

Bron: Film Facts and Figures of the Netherlands (Het Nederlands Fonds voor de Film)

Letteren

Beleid voor het boek

	2007	2008	2009	2010	2011
Aantal boekhandels	1.780	1.780	1.770	1.750	1.710
Totale boekenmarkt tov vorig jaar	-	2,3%	0,2%	3,5%	4,6%

Bron: Hoofd bedrijfsschap detailhandel; boekhandel

	2007	2008	2009	2010	2011
Omzet A-boek (in miljoenen euro's)	608,0	645,0	642,0	619,5	589,4
Afzet A-boek (in miljoenen)	-	51,0	49,2	49,0	46,1
Nieuwe titels leverbaar bij het Centraal Boekhuis	13.019	14.435	14.695	14.978	15.396

Bron: Jaarverslag Koninklijke boekverkopersbond / Centraal Boekhuis

	2008	2009	2010
Aantal leden KBb	1.150	1.151	1.140
Aantal verkooppunten van leden	1.523	1.514	1.502
Aantal inwoners per boekhandel in NL	10.506	10.568	11.052
Aantal winkels (zowel boeken als kantoorartikelen)	1.780	1.770	1.750

Bron: Jaarverslag Koninklijke boekverkopersbond / Centraal Boekhuis

Creatieve industrie

Vormgeving

Aantal bedrijven in de ontwerpsector, naar werkenden

	2007	2008	2009	2010
zzp'er	1.515	1.500	1.580	1.698
2 tot 5 werkenden	630	600	515	636
Meer dan 5 werkenden	290	330	410	280
Totaal	2.435	2.430	2.505	2.615

Bron: BNO monitor

Verdeling aantal bedrijven per discipline

		2007	2008	2009	2010
Product	Ontwerpers	285	270	295	335
	Ontwerp bureaus	145	145	150	170
Communicatie/grafisch	Ontwerpers	1.050	1.055	1.090	1.095
	Ontwerp bureaus	665	670	660	650
Ruimtelijk/interieur	Ontwerpers	180	180	195	230
	Ontwerp bureaus	110	110	115	135
Totaal		2.435	2.430	2.505	2.615

Bron: BNO monitor

Verdeling aantal fte naar discipline

		2007	2008	2009	2010
Product	Ontwerpers	310	270	290	340
	Ontwerp bureaus	800	790	790	790
Communicatie/grafisch	Ontwerpers	1.070	1.020	1.060	1.090
	Ontwerp bureaus	3.800	3.800	3.460	3.350
Ruimtelijk/interieur	Ontwerpers	200	170	190	220
	Ontwerp bureaus	450	440	550	540
Totaal		6.630	6.490	6.340	6.330

Bron: BNO monitor

Verdeling omzet naar aantal werkenden en discipline (x mln euro)

		2007	2008	2009	2010
Product	Ontwerpers	12	11	11	11
	Ontwerpbureaus	76	67	61	66
Communicatie/grafisch	Ontwerpers	63	66	63	58
	Ontwerpbureaus	362	384	343	298
Ruimtelijk/interieur	Ontwerpers	10	8	8	11
	Ontwerpbureaus	44	42	46	45
Totaal		567	577	532	491

Bron: BNO monitor

Gemiddelde omzet per fte (x 1.000 euro)

		2007	2008	2009	2010
Product	Ontwerpers	38	40	34	32
	Ontwerpbureaus	95	85	77	110
Communicatie/grafisch	Ontwerpers	58	65	56	55
	Ontwerpbureaus	95	101	99	86
Ruimtelijk/interieur	Ontwerpers	50	46	43	50
	Ontwerpbureaus	97	96	84	86
Totaal		85	89	81	64

Bron: BNO monitor

Architectuur

Architecten- en ingenieursbureaus

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Indexcijfers omzet (2005=100)	100	109	118	127	126	121	117
Omzetontwikkeling	.	9,4%	7,4%	8,4%	-0,9%	-3,8%	-3,3%

Bron: CBS, Statline

Aantal leden BNA naar aantal werkenden

	Aantal bedrijven
1 tot 5 medewerkers	980
5 tot 10 medewerkers	251
10 tot 20	89
20 tot 40	38
40 of groter	16

Bron: BNA monitor

Decentrale sectoren

Kerncijfers openbare bibliotheken

	2006	2007	2008	2009	2010
A) Organisatie					
Aantal instellingen	238	202	194	171	166
B) Collectie (x 1.000)					
Totaal collectie	31.159	31.211	31.047	29.299	28.532
Totaal boeken volwassenen	18.792	18.764	18.382	16.782	16.194
Fictie	9.647	9.660	9.524	8.999	8.791
Non-fictie	9.145	9.104	8.858	7.783	7.403
Totaal jeugdboeken	12.367	12.447	12.665	12.517	12.338
Fictie	8.762	8.895	9.052	8.954	8.982
Non-fictie	3.605	3.552	3.613	3.563	3.356
C) Lidmaatschappen (x 1.000)					
Totaal (incl. busleden)	4.001	4.011	3.969	4.027	3.996
t/m 17 jaar (jeugd)	2.003	2.053	2.052	2.079	2.113
18 jaar en ouder	1.998	1.958	1.917	1.948	1.883
D) Uitleningen (x 1.000)					
Totaal (inclusief in bus)	120.520	118.673	106.789	98.342	93.428
Totaal boeken volwassenen	65.768	63.885	57.731	52.251	49.961
Fictie	47.212	46.715	42.554	39.737	38.258
Non-fictie	18.556	17.170	15.177	12.514	11.703
Totaal jeugdboeken	54.752	54.788	49.058	46.091	43.467
Fictie	45.366	45.587	40.676	38.344	36.299
Non-fictie	9.386	9.201	8.382	7.747	7.168
E) Financiën (x € 1 mln)					
Totaal baten	504	518,6	544,5	568,6	574,2

Inkomsten gebruikers	71,3	71,4	71,1	72,3	71,8
Totaal subsidies	409	424,8	445,8	463,6	473,5
Gemeentelijke subsidies	388,5	401,9	422,9	445,7	457,8
Provinciale subsidies	14,1	16,4	15,7	14,2	13
Overige subsidies	6,4	6,5	7,2	3,7	2,7
Overige baten	23,7	22,4	27,6	32,7	28,9

Bron: CBS-Statline

Toelichting:

Totaal baten is exclusief reserveringen en voorzieningen

De cijfers over 2006 t/m 2007 aangepast o.b.v. rapportage CBS in juni 2009

Overig

Werkzame beroepsbevolking; creatieve beroepen (x1.000)

	2007/2009	2008/2010	2009/2011
Totaal	562	573	580
Kunsten	60	59	61
Media en entertainment	44	45	45
Creatieve zakelijke dienstverlening	75	76	78
Overige creatieve beroepen	291	294	291

CBS; statline

Afbakening culturele sector

De cijfers voor de culturele sector zoals gepresenteerd in tabel 4.6 en 4.7 zijn gebaseerd op de gegevens voor de volgende categorieën van de Standaard Bedrijfsindeling (SBI 2008):

Kunsten	Reisinformatie- en reserveerbureaus
	Beoefening van podiumkunst
	Producenten van podiumkunst
	Dienstverlening voor uitvoerende kunst
	Schrijven en overige scheppende kunst
	Theaters en schouwburgen
	Openbare bibliotheken
	Kunstuitlenencentra
	Overige culturele uitleencentra en openbare archieven
	Musea
	Kunstgalerieën en -expositieruimten
	Monumentenzorg
	Vriendenkringen op het gebied van cultuur

Media & entertainment	Winkels in boeken
	Winkels in audio- en video-opnamen
	Uitgeverijen van boeken
	Uitgeverijen van kranten
	Uitgeverijen van tijdschriften
	Overige uitgeverijen (niet van software)
	Uitgeverijen van computerspellen
	Overige uitgeverijen van software
	Productie van films (geen televisiefilms)
	Productie van televisieprogramma's
	Facilitaire activiteiten voor film- en televisieproductie
	Distributie van films en televisieproducties
	Bioscopen
	Maken en uitgeven van geluidsopnamen
	Radio-omroepen
	Televisie-omroepen
	Persagentschappen
	Overige informatievoorziening
Fotografie	
Circus en variété	
Creatieve zakelijke dienstverlening	Public relationsbureaus
	Architectenbureaus
	Reclamebureaus
	Industrieel design
	Organiseren van congressen en beurzen

Literatuur

- Advies Topsteam Creatieve Industrie (2011), *Creatieve industrie in topvorm*. Den Haag
- APE/Enigmatry; database gesubsidieerde culturele instellingen, 2012
- Begroting- en realisatiecijfers SAP/Cubit beleidsdatabase (2012).
- Berden, Weda, van der Noll (2012), Economische kerngegevens Nederlandse film, Quick scan, SEO, economisch onderzoek, Amsterdam
- BNA (2012) *Brancheonderzoek BNA: Conjunctuurpeiling voorjaar 2012*. Stratus: Zoetermeer
- Broek, A. van den, J. de Haan en F. Huysmans (2009). *Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars. Trends in cultuurparticipatie en mediagebruik*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broek, A. van den (2010a) *FAQ's over kunstbeoefening in de vrije tijd*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broek, A. van den, R. Bronneman en V. Veldheer (red.) (2010b) *Wisseling van de wacht: generaties in Nederland Sociaal en Cultureel Rapport 2010*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Broek, A. van den (2011) *Het draagvlak voor cultuur*, in: T. IJdens e.a. (red) *Jaarboek actieve cultuurparticipatie 2011*. Praktijk, projecten, participatie. Utrecht: Fonds voor Cultuurparticipatie.
- Broek, A. van den, (2012, nog te verschijnen) *Kunstminnend Nederland?* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- CBS Statline (2007) musea; grootteklasse, bezoekersaantallen en personeel per soort museum
- Centraal Plan bureau (2012) *Juniraming 2012, De Nederlandse economie tot en met 2017, inclusief Begrotingsakkoord 2013*.
- Cito (2010) *Resultaten PISA-2009*. Arnhem
- CJP (2012), eindrapportage Cultuurkaart 2010-2011. CJP: Amsterdam
- Dekker, P en de Hart (red.) (2009) *Vrijwilligerswerk in meervoud. Civil society en vrijwilligerswerk 5*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P., Ridder J. de, en Schnabel, P (2012) *Kwartalbericht van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven*. Sociaal Cultureel Planbureau, Burgerperspectieven 2012\1
- Economisch instituut voor de bouw (2012) *Trends en ontwikkelingen in de afbouwbranche 2012- 2017*. Amsterdam
- Eurostat (2007) *Eurobarometer 278*, Europese Commissie

- Franssen, S. (2012) *Cultureel ondernemerschap in de regio: een kwestie van maatwerk. Samenwerking tussen culturele instellingen en lokaal bedrijfsleven in Nederlandse gemeenten buiten de Randstad. Masterscriptie Kunstbeleid en –management. Utrecht: Universiteit Utrecht*
- Graauw, C. de (2012) *Totaalanalyse aanvragen BIS cultuureducatie en talentontwikkeling. Den Haag (nog te verschijnen).*
- Horst, A. van der, en Maarschalkerweerd A. (2012) *Regeling cultuurparticipatie provincies en gemeenten 2009-2012. Enquête 2011: uitkomsten. Amsterdam: DSP Groep.*
- Hortulanus, R., Jonkers M. en Stuyvers D. (2012) *Kunstbeoefening met ambitie. Naar een lokaal stimuleringsen faciliteringsprogramma voor kunstbeoefening door ouderen. Utrecht: Landelijk Expertisecentrum Sociale Interventie (LESI)*
- Huysmans, Zoals de jongen crowden, lezen de ouden. In: Boekman 23 nr. 86 (voorjaar 2011)
- Huysmans, F. en Haan, J. de (2007) *Het bereik van het verleden. Ontwikkelingen in de belangstelling voor cultureel erfgoed. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.*
- Ildens, T. et al. (2007) *Enquête Cultuureducatie 2006 onder rijks gesubsidieerde culturele instellingen. Tilburg: IVA Beleidsonderzoek en Advies*
- Interview B. Wijn, medeoprichter Upload Cinema, 13 juli 2012
- Interview G. Endedijk, directeur Centrum voor de Kunsten Nieuwe Veste en Bibliotheek Breda, 12 juli 2012
- Interview I. Roos, projectleider Operatie Atlantis, 24 juli 2012
- Interview E. Tromp, redacteur literair tijdschrift Strak, 18 juli 2012
- Interview G. Meijer, hoofd Marketing & Communicatie van het Gemeentemuseum Den Haag, 16 juli 2012
- Interview M. Smets, kunstenaar en deelnemer aan Operatie Atlantis, 13 juli 2012
- Interview Renee Steenbergen, kunsthistoricus en zelfstandig gevestigd als onderzoeker, journalist, curator en adviseur op het gebied van mecenaat, 11 juli 2012
- Interview R. Cremers, bedenker en oprichter van Voordekunst, 17 juli 2012
- Interview R. Israël, marketing manager van de Rotterdamse Schouwburg, 19 juli 2012
- Kortlever, D.J.M. en Lemmens, J.S. (2012) *Relaties tussen leesgedrag en Cito-scores van kinderen, Tijdschrift voor Communicatiewetenschap jaargang 2012 (nr. 1):*
- Kunstfactor (2009) *Monitor Amateurkunst 2009, Utrecht: Kunstfactor*
- Langeveld, S. (2012) *Economie van het Theater, Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.*
- Metro (2012) *Eerste Nederlandse game betaald uit crowdfunding. 4 april.*
- Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (2011) *Meer dan Kwaliteit. Den Haag*

- Mol, S.E. en Bus, A.G. (2011) *Een vroeg begin is het halve werk: De rol van vrijetijdslezen in de taal- en leesontwikkeling van kinderen en jongeren*. Amsterdam: Stichting Lezen. In: Schram, D. (Ed.), *Waarom zou je nu lezen?*, pp. 91-110.
- NAPK, Pluspunten. Het potentiële verdienvermogen van jeugdproducenten, maart 2011, <http://www.napk.nl/wp-content/uploads/Rapport-pluspunten-definitief.pdf>.
- Noord Nederlands Toneel (2012) *Activiteitenplan 2013-2016*. Groningen
- Noordman et al. (2011) *Amateurkunst & Publiek*. Utrecht: Adviesbureau Cultuurtoerisme
- Notten, N. (2011) *Parents and the media. Causes and consequences of parental media socialization*. Nijmegen: Radboud University Nijmegen
- NRC Handelsblad (2010) *Onbegrip tussen musea en verzamelaars*, 16 oktober
- Onderwijsraad & Raad voor Cultuur (2012) *Cultuureducatie: leren, creëren, inspireren!*: Den Haag
- Oomen, C. et al. (2009) *Cultuureducatie in het primair en voortgezet onderwijs*. Monitor 2008-2009. Utrecht: Oberon/Sardes.
- Oomen, C., Gramberg, P. en Reinink, M. (2011) *Enquête cultuureducatie door instellingen 2010. Stand van zaken, ontwikkeling en zicht op kwaliteit*. Utrecht: Oberon.
- Raad voor Cultuur, Advies bezuinigingen cultuur 2013-2016: sectoranalyses, april 2011.
- RebelGroup / Kwink Groep (2012), *Meta-analyse Ondernemerschap, Definitief concept op basis van BIS aanvragen*. Den Haag
- Rebel Group/ Kwink Groep (2012) *Observaties voor Cultuur in Beeld*, 1 augustus
- SCP (2012, nog te verschijnen), *Sociaal en Cultureel Rapport 2012*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- SIOB, gemeentelijke bezuinigingen op openbaar bibliotheekwerk. Ontwikkeling van het bibliotheeklandschap in de periode 2010-2014. Onderzoek in opdracht van het Sectorinstituut Openbare Bibliotheken, mei 2011.
- Sonck, N. en J. de Haan (2012, nog te verschijnen) *De virtuele kunstkar. Cultuurdeelname via oude en nieuwe media. Het culturele draagvlak*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (deel 11)
- Tepaske, E., Groenestein, T. van, Spangenberg, T. en Schoemaker, R. (2010) *De betekenis van kunst en cultuur in het dagelijks leven*. Amsterdam: Motivaction.
- Timmermans, P. & Plantinga, S. (2012) *Cultuureducatie in het basisonderwijs*. Amsterdam: TNS Nipo.
- Valk, van der, W.D.M. (2010) *Galleries in hedendaagse beeldende kunst 2010*, Zoetermeer: EIM
- VNPF (2009), *Het grote poppodiumonderzoek*. Amsterdam: Vereniging van Nederlandse Poppodia en Festivals.
- "Nederlandse galleries zien enorme omzetzaling", Volkskrant, 25 mei 2012. <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3360/musea-en-galerieen/article/detail/3261077/2012/05/25/Nederlandse-galleries-zien-enorme-omzetzaling.dhtml>

- VSCD Congres (2010) *Prijsbeleid Stadsschouwburg Amsterdam*, september 2010
- Website Boekbond: www.boekbond.nl (geraadpleegd op 31/07/2012)
- Website CJP: http://www.cjp.nl/Cultuurkaart/redactioneel/item4120/Wat_is_de_Cultuurkaart.html
(laatst geraadpleegd op 8 augustus 2012)
- Website de Groene Amsterdammer: <http://www.groene.nl/commentaar/2012-04-10/lancering-de-gids-nieuwe-stijl> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)
- Website Entertainment Experience: <http://www.entertainmentexperience.nl/pages/spelregels>
(laatst geraadpleegd op 7 augustus 2012)
- Website Gelders Orkest: <http://www.hetgeldersorkest.nl/lab/het-gelders-orkestlab-1>
(laatst geraadpleegd 8 augustus 2012)
- Website GfK: www.gfk-retailreports.nl/#boeken (geraadpleegd op 31/07/2012)
- Website Holland Festival: <http://www.hollandfestival.nl/page.ocl?pageid=185>
(laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)
- Website Kunstpodium-T: <http://www.kunstpodium-t.com/about/> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)
- Website Nederland Fotomuseum: <http://www.nederlandsfotomuseum.nl/content/view/775/206/lang,nl/>
(laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)
- Website Orkest: <http://www.orkest.nl/nieuws/turing-foundation-hoofdbegunstiger-%E2%80%98concerten-de-wijk%E2%80%99> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)
- Website PUP Amsterdam: <http://pupconcepts.com/what-we-do.html> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)
- Website Ten Pages: <http://www.tenpages.com/page/zowerkthet/overzicht> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)
- Website Textielmuseum Audax: <http://www.textielmuseum.nl/textiellab/technieken.html>
(laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)
- Website Theater Korzo: <http://www.korzo.nl/nl/podium/series/pay-what-you-want>
(laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)
- Website Theaterkrant: <http://www.theaterkrant.nl/nieuws/toneelgroep-amsterdam-groeit-ondanks-bezuiniging/> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)
- Website The Sochi Project: <http://www.thesochiproject.org/home/> (laatst geraadpleegd op 25 juli 2012)

Colofon

Dit is een uitgave van
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Tekst
Directies Kunsten, Cultureel Erfgoed, Media Letteren en Bibliotheken

Vormgeving en opmaak
VormVijf, Den Haag

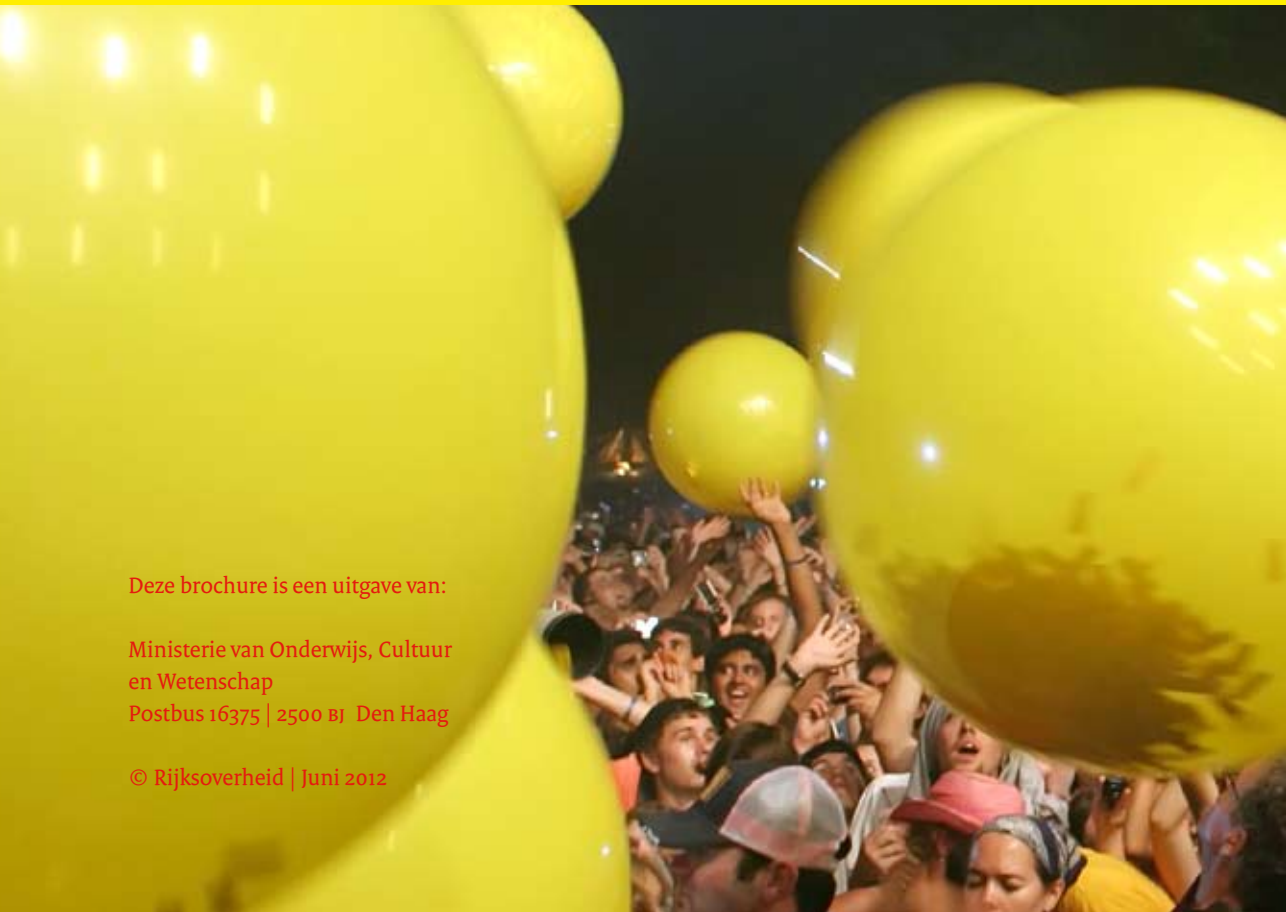
Fotografie
Hollandse Hoogte, Nationale Beeldbank

Druk
DamenVanDeventer

Oktober 2012

Aan de inhoud van deze publicatie is de grootste zorg besteed. In deze brochure zijn voor het eerst gegevens samengebracht van de grote steden, de rijkscultuurfondsen en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De cijfers zijn indicatief. Voor eventuele onjuistheden kan geen aansprakelijkheid worden aanvaard, noch kunnen aan deze publicatie rechten worden ontleed.

Deze brochure is een uitgave van:

Ministerie van Onderwijs, Cultuur
en Wetenschap
Postbus 16375 | 2500 BJ Den Haag

© Rijksoverheid | Juni 2012